

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

*Realizacja programu
SAPARD w Polsce
– zróżnicowanie regionalne*

nr 85

Warszawa 2007

Katarzyna Gradziuk

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

***Realizacja programu
SAPARD w Polsce
- zróżnicowanie regionalne***

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

***Realizacja programu
SAPARD w Polsce
- zróżnicowanie regionalne***

Autor

mgr Katarzyna Gradziuk

Konsultacja

dr Janusz Rowiński

EKONOMICZNE I SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU POLSKIEJ GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PO WSTĄPIENIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

Warszawa 2007

Autorka publikacji jest pracownikiem
Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowego Instytutu Badawczego

Pracę zrealizowano w ramach tematu **Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój regionów wiejskich w pierwszych latach członkostwa. Ogólna koncepcja wsparcia tego rozwoju w latach 2007-2013 środkami funduszy strukturalnych i funduszu kohezji**
w zadaniu *Koncepcja wsparcia w latach 2007-2013 rozwoju regionów wiejskich środkami funduszy strukturalnych i funduszu kohezji*

Celem pracy jest zidentyfikowanie zróżnicowania regionalnego przebiegu realizacji programu SAPARD w Polsce.

Opracowanie komputerowe
Anna Staszczak

Korekta
Maria Serwińska

Redakcja techniczna
Leszek Ślipski

Projekt okładki
AKME Projekty Sp. z o.o.

ISBN 978-83-60798-31-7

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy
00-950 Warszawa, ul. Świętokrzyska 20, skr. poczt. nr 984
tel.: (0 22) 50 54 444
faks: (0 22) 50 54 636
e-mail: dw@ierigz.waw.pl
<http://www.ierigz.waw.pl>*

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Nakład: 500 egz.

Druk: ABM System

Oprawa: UWIPAL

Spis treści

Przedmowa (dr Janusz Rowiński)	7
Wstęp	9
1. Cel i metody badań.....	9
2. Podstawy podziału budżetu programu SAPARD między województwa.....	10
Rozdział 1. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 1 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”	11
1. Cele działania	11
2. Zakres inwestycji współfinansowanych środkami działania 1 programu SAPARD	12
3. Zasady podziału środków SAPARD przeznaczonych na współfinansowanie inwestycji w przemyśle spożywczym między wspierane branże	13
4. Inwestycje współfinansowane środkami SAPARD na tle sytuacji ekonomiczno-finansowej wspieranych branż w 2002 i 2005 roku.....	18
4.1. Przemysł mleczarski.....	19
4.2. Przemysł mięsny i drobiarski	25
4.3. Przemysł rybny.....	31
4.4. Przemysł owocowo-warzywny	34
5. Wnioski.....	38
Rozdział 2. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”	43
1. Cele działania	43
2. Zasady podziału środków przeznaczonych na współfinansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych między województwa	43
3. Schemat 2.1. „Restrukturyzacja produkcji mleka”	48
4. Schemat 2.2. „Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych”, komponent 2.2.3. „Modernizacja produkcji trzody chlewnej lub drobiu”	52
5. Schemat 2.3. „Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych”	54
6. Wnioski.....	56
Rozdział 3. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”	57
1. Cele działania	57
2. Podział środków przeznaczonych na współfinansowanie inwestycji w infrastrukturę techniczną na obszarach wiejskich	58
3. Zakres inwestycji współfinansowanych środkami działania 3 programu SAPARD	60
4. Schemat 3.1. „Zaopatrzenie gospodarstw wiejskich w wodę wraz z uzdatnianiem”	62
5. Schemat 3.2. „Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych”	66
6. Schemat 3.4. „Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich”	70
7. Podsumowanie.....	71
8. Wnioski.....	72

Rozdział 4. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”	73
1. Cele działania	73
2. Zasady podziału środków SAPARD przeznaczonych na dofinansowanie inwestycji związanych z różnicowaniem działalności gospodarczej na obszarach wiejskich według województw	73
3. Regionalne zróżnicowanie wyników działania 4 programu SAPARD	78
3.1. Schemat 4.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich” ..	78
3.2. Schemat 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”	81
3.3. Schemat 4.3. „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich”	83
4. Podsumowanie	84
5. Wnioski	84
Wnioski końcowe	85
Źródła	86
Aneks statystyczny	91

Przedmowa

Kolejny zeszyt, w którym prezentowane są wyniki prac, finansowanych z Programu Wieloletniego, tematu: „Wpływ funduszy strukturalnych Unii Europejskiej na rozwój regionów wiejskich w pierwszych latach członkostwa. Ogólna koncepcja wsparcia tego rozwoju w latach 2007-2013 środkami funduszy strukturalnych i funduszu kohezji”, zawiera pracę poświęconą zróżnicowaniu regionalnemu programu SAPARD. Jest to kolejne opracowanie poświęcone regionalnym aspektom programów rozwoju wsi i rolnictwa współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej. Poprzednio w zeszycie 49 *SAPARD – wyniki badań regionalnych* zaprezentowano opracowania A. Szczepaniak *Czynniki różnicujące poziom absorpcji funduszy europejskich przez samorządy gmin wiejskich w regionie Warmii i Mazur* oraz M. Lechwar i M. Woźniaka *Wpływ programu przedakcesyjnego SAPARD na poprawę infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich województwa podkarpackiego*, a w końcowej fazie prac redakcyjnych znajduje się praca zbiorowa, analizująca w trzech województwach – podlaskim, podkarpackim i wielkopolskim niektóre aspekty SAPARD-u oraz dwóch programów, realizowanych w latach 2004-2006: Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Pełne podsumowanie badań będzie możliwe po opublikowaniu wszystkich wymienionych opracowań. Warto jednak na marginesie opracowania K. Gradziuk wstępnie zasygnalizować trzy ogólne problemy, które niewątpliwie są również obecnie aktualne.

1. Długookresowym celem inwestowania na obszarach wiejskich w podstawową infrastrukturę techniczną (wodociągi, kanalizację, bezpieczne składowanie odpadów, sieć dróg lokalnych) jest zapewnienie właściwego dostępu do niej wszystkim mieszkańcom wsi. Osiągnięcie tego stanu przy obecnym poziomie nakładów jest możliwe najprawdopodobniej dopiero za kilkanaście lat, przy czym ze względu na zróżnicowanie regionalne w niektórych województwach szybciej a innych, przede wszystkim położonych w Polsce Wschodniej i Centralnej, później. Środki SAPARD-u, wspierające projekty, współfinansowane z działania „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” w wysokości blisko 450 mln euro (blisko 2 mld złotych) stanowiły jedynie niewielką (ok. 15%) część nakładów ogółem, wydanych na inwestycje w podstawową infrastrukturę techniczną w regionach wiejskich w latach 2002-2005. Natomiast, ponieważ były uzupełnieniem środków z innych źródeł, przede wszystkim środków własnych inwestorów, ich wpływ na wyniki rzeczowe inwestycji był znacznie większy niż udział w środkach na rozwój i poprawę podstawowej infrastruktury technicznej ogółem. Jest to ważna wskazówka ponieważ w ten sam sposób funkcjonują wszystkie fundusze unijne. Kontynuacja wsparcia środkami unijnymi inwestycji samorządów lokalnych znacznie przyspieszy zbliżenie się do

stanu idealnego, którym jest równy dostęp mieszkańców wsi do podstawowej infrastruktury technicznej oraz zmniejszenie dysproporcji w dostępie między obszarami wiejskimi a miejskimi.

2. Krótkookresowym celem działania „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych” było dostosowanie zakładów czterech branż przemysłu rolno-spożywczego (mleczarskiej, mięsnej, rybnej i owocowo-warzywnej) do unijnych standardów weterynaryjnych, sanitarnych, ochrony środowiska i właściwego traktowania zwierząt rzeźnych. Wsparcie SAPARD-u miało charakter interwencyjny, gdyż oceniono, że wiele przedsiębiorstw nie jest w stanie zgromadzić w okresie poprzedzającym akcesję środków własnych, niezbędnych do sfinansowania inwestycji dostosowawczych, lub pozyskać ich ze źródeł komercyjnych. Groził im zatem co najmniej czasowy zakaz produkcji lub likwidacja. Interwencyjny program SAPARD-u przyniósł doskonałe rezultaty, czego dowodami są liczba przedsiębiorstw spełniających standardy unijne w dniu członkostwa oraz ich sukcesy eksportowe na rynkach innych państw członkowskich w pierwszych latach członkostwa. Okazuje się zatem, że fundusze unijne mogą doskonale pełnić rolę interwencyjną, jeśli tylko program interwencyjny został dobrze zdefiniowany, a na wsparcie przeznaczono wystarczające środki.
3. Jeżeli celem wsparcia inwestycji gospodarstw rolnych miało być przyspieszenie ich restrukturyzacji i modernizacji to program SAPARD ze względu na istniejące ograniczenia roli tej nie spełniał. Pomoc inwestycyjna dla rolnictwa ze środków SAPARD-u polegała bowiem niemal wyłącznie na współfinansowaniu zakupu ciągników i maszyn rolniczych. Oczywiście zmodernizowane gospodarstwo powinno dysponować odpowiednimi maszynami. O jego sile ekonomicznej decyduje jednak przede wszystkim skala produkcji, wynikająca z obszaru i rozmiarów produkcji zwierzęcej. Tymczasem ze środków SAPARD-u nie można było współfinansować zakupu ziemi rolniczej. Również możliwości restrukturyzacji produkcji zwierzęcej były ograniczone, gdyż efektem projektów współfinansowanych ze środków SAPARD-u nie mogło być zwiększenie liczby stanowisk dla trzody chlewnej lub powierzchni pomieszczeń dla drobiu, a maksymalną dopuszczalną skalę mlecznego chowu bydła ustanowiono poniżej poziomu optymalnego. Wobec takich ograniczeń, które obowiązują również w kolejnych programach unijnych (w przypadku mlecznego chowu bydła ostrym ograniczeniem jest obecnie kwota mleczna), restrukturyzacja rolnictwa polskiego jest zadaniem niezwykle trudnym, zwłaszcza że uzupełniające programy krajowe nie mogą być sprzeczne z podstawowymi zasadami Wspólnej Polityki Rolnej. Wobec tego restrukturyzacja chowu trzody chlewnej i drobiu może być sfinansowana jedynie środkami własnymi właścicieli i/lub kredytami komercyjnymi.

dr Janusz Rowiński

Wstęp

1. Cel i metody badań

Celem pracy jest zidentyfikowanie zróżnicowania regionalnego aktywności uczestników programu SAPARD oraz struktury rzeczowej i finansowej projektów współfinansowanych z jego budżetu, w zależności od rodzaju realizowanych inwestycji. W analizie uwzględniono wyniki czterech działań. „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych” oraz „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” były częściami tak zwanej pierwszej osi priorytetowej¹ „Poprawa efektywności sektora rolno-spożywczego”. Dwa kolejne: „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” oraz „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” należały do drugiej osi „Poprawa warunków prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”.

W pierwszej części opracowania przedstawiono zasady podziału budżetu wymienionych działań między województwa. W kolejnych rozdziałach omówiono przyczyny regionalnego zróżnicowania aktywności uczestników programu oraz poziomu finansowania projektów. Dla wyjaśnienia różnic w przebiegu programu posłużono się danymi o zmianach, jakie zachodziły w poszczególnych województwach w rolnictwie, wybranych branżach przemysłu spożywczego oraz na obszarach wiejskich w latach 2002-2005.

W analizie wykorzystano dane krajowe i wojewódzkie o przebiegu realizacji programu SAPARD. Pochodziły one z systemu informatycznego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa i zawierały informacje o liczbie złożonych wniosków, zrealizowanych inwestycji, ich wartości oraz wielkości wsparcia. Zostały one przedstawione na tle zmian w rolnictwie, przemyśle spożywczym i na obszarach wiejskich, do opisanego których wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego oraz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W opracowaniu wykorzystano różne metody badawcze, w zależności od analizowanych działań. Szczegółowo przedstawiono je w rozdziałach poświęconych kolejnym elementom programu.

---

¹ Wsparcie z programu SAPARD było przyznawane w zależności od rodzaju współfinansowanej inwestycji. „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych” oraz „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” należały do pierwszej osi priorytetowej: „Poprawa efektywności sektora rolno-spożywczego”. „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” wraz z „Różnicowaniem działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” były częściami drugiej osi priorytetowej „Poprawa warunków prowadzenia działalności gospodarczej i tworzenie miejsc pracy”. Działania „Szkolenia zawodowe” oraz „Pomoc techniczna” były elementami tzw. osi komplementarnej, której celem było wsparcie wdrażania programu.

2. Podstawy podziału budżetu programu SAPARD między województwa

W okresie realizacji programu wypłacono jego uczestnikom ponad 4,5 mld zł dofinansowania ze środków publicznych krajowych i unijnych². Głównym celem podziału środków SAPARD między osie priorytetowe, działania i schematy, jak również województwa, było zapewnienie efektywnego wykorzystania przyznanej pomocy. Proces alokacji środków przebiegał kilkustopniowo. W pierwszej kolejności, na podstawie analiz, których główne wnioski zostały zawarte w Programie Operacyjnym, pieniądze rozdzielono między osie priorytetowe i działania. Ze względu na zdecentralizowany system wdrażania działań „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” i „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” konieczny był podział kwot między 16 województw. W związku z tym zdecydowano o utworzeniu tzw. „kopert regionalnych”.

Alokacja środków wymienionych działań między województwa oraz ich podział między schematy i sektory w działaniu „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych” były zadaniem Krajowego Komitetu Sterującego (KKS). Podział ten był rekomendowany Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W skład KKS wchodziłi przedstawiciele ministrów właściwych dla spraw gospodarki, rozwoju regionalnego, finansów publicznych, pracy i środowiska. Ponadto członkami KKS byli przedstawiciele Szefa Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, organizacji branżowych, przedsiębiorców i pracodawców, marszałków województw oraz eksperci. Prace KKS były prowadzone pod przewodnictwem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Proponowany przez Krajowy Komitet Sterujący podział środków miał na celu zapewnienie we wszystkich województwach podobnych relacji między wielkością dostępnej pomocy a zapotrzebowaniem potencjalnych uczestników programu na wsparcie. Miało to ograniczyć ryzyko realokacji. W związku z tym, przy podziale środków brano pod uwagę dwa kryteria. Za pomocą pierwszego, tzw. kryterium wielkości, szacowano liczbę potencjalnych beneficjentów (m.in. liczbę osób pracujących w rolnictwie, liczbę osób zamieszkałych na obszarach wiejskich). Drugie kryterium określało natężenie cech, które uwzględniono w kryteriach wyboru projektów współfinansowanych ze środków programu SAPARD (np. natężenie ukrytego bezrobocia wyrażono w postaci liczby osób utrzymujących się z pracy w rolnictwie w przeliczeniu na 100 ha).

---

² Dla przypomnienia: Program SAPARD był finansowany środkami dwojakiego rodzaju – funduszami publicznymi (w tym krajowymi i unijnymi) oraz środkami własnymi uczestników programu.

Opisane kryteria stosowano, zgodnie z Uchwałami KKS³, przy tworzeniu „kopert regionalnych” do określenia zapotrzebowania na wsparcie w danym województwie. W tym celu wykorzystywano mierniki wagowe (opisujące kryteria wielkości), które korygowano za pomocą mierników indeksowych (opisujących kryteria natężenia). Wskaźniki wagowe służyły do wyznaczania udziału województw w całkowitej wartości branej pod uwagę zmiennej. Przedstawiane były w formie ułamka dziesiętnego lub procentowo. Natomiast mierniki indeksowe opisywały odchylenie wartości zmiennej od wartości przeciętnej.

Jeżeli na jeden wskaźnik wielkości przypadała większa liczba mierników natężenia, były one agregowane. Obliczano średnią ważoną, tak aby zachować ich znaczenie dla efektywnego popytu na dofinansowanie z budżetu programu. W ten sposób otrzymywano tzw. końcowy miernik wagowy. Wielkości wsparcia przypadające poszczególnym województwom obliczano na podstawie iloczynu końcowego miernika wagowego i budżetu danego działania.

Rozdział 1. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 1 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”

1. Cele działania

Głównym celem wsparcia inwestycji w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego było dostosowanie zakładów przetwórczych do standardów higienicznych, sanitarnych i weterynaryjnych obowiązujących w Unii Europejskiej. Środki mogli otrzymać przedsiębiorcy oraz grupy producentów rolnych. W zależności od rodzaju prowadzonej działalności dofinansowanie pochodziło z dwóch schematów: 1.1. „Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawa marketingu artykułów pochodzenia zwierzęcego” oraz 1.2. „Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawa marketingu owoców i warzyw”.

Górny limit dotacji, zarówno w przypadku przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego, jak i roślinnego, wynosił 10 mln zł⁴ na jeden zakład

---

³ Załącznik do Uchwały nr 3 z dn. 5 kwietnia 2001 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD: Procedura podziału środków programu SAPARD pomiędzy województwa w działaniach 2 i 3.

⁴ Zgodnie z Uchwałą nr 23/2003 z dn. 30 czerwca 2003 r. Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD w sprawie zmiany maksymalnego poziomu pomocy w Działaniu 1 Programu SAPARD. Do momentu podjęcia tej Uchwały maksymalna stawka pomocy dla jednego zakładu zajmującego się przetwórstwem artykułów pochodzenia zwierzęcego wynosiła 6 mln zł, a w zakładach przetwórstwa owoców i warzyw – 1,1 mln zł. Podniesienie górnych limitów pomocy miało na celu przyspieszenie inwestycji polegających na dostosowaniu zakładów do norm unijnych przed 1 maja 2004 r. Zmiany te weszły w życie zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 8 października 2003 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobu realizacji zadań ARiMR w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej.

w całym okresie trwania programu, przy czym możliwe było realizowanie kilku projektów. Dodatkowa pomoc w wysokości 1,1 mln zł mogła być przyznana na inwestycje dokonywane na rzecz grup producentów rolnych. Grupy producentów owoców i warzyw oraz ich związki mogły samodzielnie ubiegać się o pomoc w łącznej wysokości do 2,2 mln zł. Limit pomocy finansowej na realizację jednego projektu nie mógł być niższy niż 125 tys. zł. Dolna granica wartości przedsięwzięcia eliminowała z ubiegania się o pomoc małych przedsiębiorców chcących dokonać niewielkich inwestycji.

2. Zakres inwestycji współfinansowanych środkami działania 1 programu SAPARD

Inwestycje współfinansowane środkami schematu 1.1. były realizowane w zakładach zajmujących się przetwórstwem mleka, ryb, ubojem, rozbiorem lub przetwórstwem mięsa oraz usługowym przechowywaniem zamrożonych lub schłodzonych artykułów tych branż. Przed wejściem Polski do Unii Europejskiej niewiele przedsiębiorstw spełniało unijne normy sanitarne, weterynaryjne i ochrony środowiska, co uniemożliwiało im funkcjonowanie na wspólnotowym rynku.

Z budżetu programu SAPARD można było uzyskać wsparcie:

- budowy i modernizacji budynków zakładów przetwórczych i ich wyposażenia, zgodnie ze standardami weterynaryjnymi, sanitarnymi i dobrostanu zwierząt UE w istniejących zakładach,
- modernizacji lub wymiany linii produkcyjnych i wprowadzania technologii, zwiększających wartość dodaną, które, nie później niż przed wypłaceniem ostatniej części pomocy finansowej, działałyby zgodnie z wymogami *acquis communautaire* w zakresie higieny, jakości, pakowania i oznakowania produktów,
- inwestycji prowadzących do obniżenia szkodliwości emitowanych ścieków, gazów i pyłów,
- inwestycji prowadzących do zmniejszenia zużycia energii i wody w procesie produkcyjnym,
- inwestycji wykorzystujących odpady i produkty uboczne,
- wdrożenia systemu bezpieczeństwa produkcji żywności (HACCP),
- zakupu sprzętu do przeprowadzania klasyfikacji tusz według standardów systemu EUROP.

Dodatkowo przedsiębiorstwa branży mleczarskiej mogły dokonywać zakupów cystern i schładzalników do mleka, a mięsnej budować nowe ubojnie o mocy

produkcyjnej nie przekraczającej 1000 jednostek przeliczeniowych⁵ rocznie lub 150 tys. sztuk drobiu rocznie (ale tylko jeżeli moc produkcyjna była za mała w stosunku do istniejącej bazy produkcyjnej). W przetwórnictwie ryb możliwa była budowa lub modernizacja przechowalni, wytwórni oraz myjni skrzyń.

Przedsiębiorcy lub grupy producentów zajmujących się przetwarzaniem owoców i warzyw oraz usługowym przechowywaniem towarów zamrożonych lub schłodzonych pochodzących z przetwórstwa ww. produktów mogli otrzymać dotacje ze schematu 1.2. Z budżetu SAPARD mogły być współfinansowane następujące projekty:

- budowa i modernizacja budynków zakładów przetwórczych i ich wyposażenia zgodnie ze standardami sanitarnymi UE w ramach istniejących zakładów,
- wdrożenie systemu bezpieczeństwa produkcji żywności HACCP,
- modernizacja linii produkcyjnych i wprowadzenie technologii zwiększających wartość dodaną, spełniających, nie później niż przed wypłaceniem ostatniej części pomocy finansowej, wymogi *acquis communautaire* w zakresie higieny, jakości, pakowania i znakowania produktów,
- inwestycje prowadzące do obniżenia ilości emitowanych ścieków, gazów i pyłów oraz polegające na zagospodarowaniu odpadów,
- inwestycje mające na celu zmniejszenie zużycia wody i energii w procesie produkcyjnym,
- inwestycje w zakresie budowy i poprawy zaplecza do przechowywania i pakowania łącznie z sortowaniem, myciem, ważeniem, pakowaniem, konfekcjonowaniem oraz innymi procesami marketingowymi i przetwórczymi, realizowanymi przez grupy producentów.

3. Zasady podziału środków SAPARD przeznaczonych na współfinansowanie inwestycji w przemyśle spożywczym między wspierane branże

Wsparcie z budżetu działania 1 programu SAPARD przyznano firmom zajmującym się przetwórstwem: mleka, mięsa, ryb oraz owoców i warzyw. Fundusze przeznaczone na dofinansowanie inwestycji w przetwórstwie zostały rozdzielone zgodnie z rekomendacjami Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w Polsce (KKS)⁶. W działaniu 1 nie tworzono tzw.

---

⁵ „Jednostka stosowana w celu ujednoczenia sposobu wyrażania mocy produkcyjnej rzeźni, w których dokonuje się uboju różnych gatunków zwierząt. W przypadku uboju drobiu moc produkcyjną wyraża się w sztukach fizycznych drobiu. Sposób przeliczania oparty jest na regulacjach zawartych w Dyrektywie Rady Nr 64/433 EEC z 26 czerwca 1964 r. z późniejszymi zmianami o warunkach sanitarnych przy produkcji i wprowadzaniu na rynek świeżego mięsa”, za: *SAPARD. Program Operacyjny dla Polski*, MRiRW, Warszawa, sierpień 2003.

⁶ Do zadań Krajowego Komitetu Sterującego, zgodnie z Załącznikiem do Uchwały Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 6 marca 2001 r. w sprawie

„kopert regionalnych”, a KKS zaproponował rozdysponowanie pieniędzy między wspierane sektory, rezygnując z ich podziału między województwa.

Wysokość kwot przeznaczonych na wsparcie projektów z RUF⁷ 2000 i 2001 w poszczególnych sektorach oszacowano na podstawie średnich wartości ich produkcji sprzedanej w ciągu trzech lat (1998, 1999, 2000). W tym celu obliczono udział każdej ze wspieranych branż w wartości produkcji sprzedanej ogółem w analizowanym okresie. W Rozporządzeniu⁸ Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi dokonano podziału budżetu działania 1 między wspierane kierunki przetwórstwa, zgodnie z rekomendacją KKS zapisaną w Uchwale⁹ z dnia 18 czerwca 2002 r. Z danych zamieszczonych w tabeli 1.1 wynika, że największy udział w wartości produkcji sprzedanej czterech branż ogółem miało przetwórstwo mleka i mięsa – łącznie prawie 80%. W związku z tym wymienionym kierunkom przetwórstwa przypadła największa część środków. Najmniejszy udział w sprzedaży ogółem miały firmy branży rybnej i na ich wsparcie przypadło najmniej pieniędzy.

Środki kolejnych Rocznych Umów Finansowych (2002 i 2003) zostały rozdzielone między sektory zgodnie z takimi samymi kryteriami¹⁰, ale przy wykorzystaniu danych o wartości produkcji sprzedanej w latach 1999-2001¹¹. Dlatego podział środków między branże odbiegał od podziału środków RUF 2001 i 2002.

Zmiany wysokości wsparcia, wynikające z zastosowania aktualnych danych, były korzystne dla przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mięsa oraz owoców i warzyw. Największą część (prawie 10%) wsparcia straciła branża rybna (por. tab. 1.1 i 1.2).

Przyjęcia Regulaminu Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD, należały m.in. koordynacja wykorzystania środków publicznych z budżetu programu i rekomendacja podziału pieniędzy między województwa.

⁷ RUF – skrót oznaczający Roczna Umowa Finansowa. Zarządzanie finansowe programem SAPARD odbywało się zgodnie z dwustronną wieloletnią umową finansową (WUF), zawartą między Polską a Komisją Europejską, która uzupełniana była co roku Rocznymi Umowami Finansowymi (RUF) 2000, 2001, 2002 i 2003.

⁸ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dn. 26 września 2002 r. w sprawie podziału środków Specjalnego Programu Akcesyjnego na rzecz Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2000 rok oraz 2001 rok, Dz. U. Nr 165, poz. 1355 i 1356.

⁹ Uchwała nr 8 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 18 czerwca 2002 r. w sprawie podziału środków publicznych między sektory: mleczarski, mięsny, rybny oraz owoców i warzyw w działaniu 1 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na rok 2000 i 2001.

¹⁰ Uchwała nr 16/2003 z dn. 16 kwietnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD oraz Uchwała nr 21/2003 z dn. 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie kryteriów podziału środków z Rocznej Umowy Finansowej na 2003 rok (RUF 200) w Działaniach 1, 2, 3 i 4 Programu SAPARD.

¹¹ Dane te pochodziły z GUS, Ministerstwa Finansów i Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Tabela 1.1. Sposób podziału środków RUF 2000 i 2001 między kierunki przetwórstwa wspierane środkami SAPARD

Sektor	Wartość sprzedaży sektora (w mln zł)			Udział sektora w wartości sprzedaży czterech sektorów (w procentach)			Udział sektora w budżecie działania 1
	1998	1999	2000	1998	1999	2000	
Mleczarski	8 836	9 070	10 545	38,00	38,33	42,00	39,44
Mięsny	9 156	8 891	9 149	39,38	37,57	36,45	37,80
Rybny	1 470	1 493	1 604	6,32	6,31	6,39	6,34
Owoców i warzyw	3 790	4 211	3 807	16,30	17,79	15,16	16,42
Ogółem	23 252	23 665	25 105	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: Załącznik do Uchwały nr 8 w sprawie podziału środków publicznych między sektory: mleczarski, mięsny, rybny, owoców i warzyw w działaniu 1 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na rok 2000 i 2001.

Tabela 1.2. Podział środków RUF 2002 i 2003 między kierunki przetwórstwa wspierane środkami SAPARD

Sektor	Wartość sprzedaży sektora (w mln zł)			Udział sektora w wartości sprzedaży czterech sektorów (w procentach)			Udział sektora w budżecie działania 1
	1999	2000	2001	1999	2000	2001	
Mleczarski	9 070	10 545	12 263	38,33	42,00	33,89	38,07
Mięsny	8 891	9 149	16 114	37,57	36,45	44,53	39,51
Rybny	1 493	1 604	1 623	6,31	6,39	4,50	5,74
Owoców i warzyw	4 211	3 807	6 181	17,79	15,16	17,08	16,68
Ogółem	23 665	25 105	36 181	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: Załącznik do Uchwały Krajowego Komitetu Sterującego nr 22/2003 w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy sektory: mleczarski, mięsny, rybny, owoców i warzyw w Działaniu 1 Programu SAPARD w ramach RUF 2002 i RUF 2003.

Zmiany udziału procentowego poszczególnych kierunków przetwórstwa w budżecie działania 1 były niewielkie w porównaniu ze zmianą ogólnego poziomu wsparcia inwestycji w przetwórstwie. W Uchwale¹² z dnia 5 listopada 2002 r. Komitet do Spraw Monitorowania Programu SAPARD wyraził bowiem zgodę na przesunięcie pieniędzy z RUF 2000 z działania 1 do działania 3. Decyzję uzasadniono tym, że środki przeznaczone na dofinansowanie inwestycji infrastrukturalnych (współfinansowanych w działaniu 3) były niewystarczające. Z kolei kwota pomocy, o jaką wnioskowali przedsiębiorcy, była niższa od przewidywanej. W związku z tym Komitet Monitorujący zgodził się na realokację ponad 47 mln euro z budżetu działania 1 na rzecz działania 3. Zagwarantowano

¹² Uchwała nr 16/2002 Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dn. 5 listopada 2002 r. w sprawie przesunięcia środków finansowych pomiędzy działaniami Programu SAPARD.

przy tym pomoc finansową dla projektów zgłoszonych przez przedsiębiorców w terminie do 16 października 2002 r. Pozostałą kwotę przeznaczono na wsparcie większej liczby inwestycji infrastrukturalnych niż pozwalały na to początkowo przyjęte limity finansowe.

Komitet Monitorujący wyraził również zgodę na przesunięcie środków z budżetu działania 1 z RUF 2003¹³. Konieczność tych zmian wynikała z bardzo dużego wzrostu liczby wniosków złożonych przez rolników¹⁴ w działaniu 2. W związku z tym z działania 1 na działanie 2 przesunięto 30 mln euro z RUF 2003. W zamian, w budżecie działania 1 miała znaleźć się kwota podobnej wysokości pochodząca ze środków PROW.

Składane przez beneficjentów działania 1 w oddziałach regionalnych ARiMR projekty oceniane były za pomocą kryteriów ustalonych w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi¹⁵. Każdemu wnioskowi przyznawano punkty i w ten sposób, oddzielnie dla każdego kierunku prowadzonej działalności, tworzono listy rankingowe. Na czele listy znajdowały się projekty ocenione najwyżej, na końcu listy – najniżej. Listy przekazywano Krajowemu Komitetowi Sterującemu. Po ich zaopiniowaniu ARiMR zawierała pisemne umowy z wnioskodawcami, z uwzględnieniem kolejności wniosków na listach, aż do wyczerpania posiadanych środków. Kolejność wniosków na listach rankingowych obowiązywała również w przypadku realokacji środków między branże. Taka sytuacja mogła mieć miejsce wówczas gdy dofinansowanie, o które ubiegali się beneficjenci z jednej branży przekraczała zakładaną wysokość, a przedsiębiorcy z innej branży złożyli projekty, których dofinansowanie było mniejsze niż przewidywano¹⁶. Przy zmianach w podziale środków między kierunkami przetwórstwa kierowano się zasadą, że zarówno suma niewykorzystanych pieniędzy, jak i różnica między początkową a ostateczną alokacją funduszy, powinny być jak najmniejsze.

Decyzje o przesunięciach pieniędzy między branżami podejmowano na podstawie analizy przebiegu wykorzystania funduszy SAPARD przez beneficjentów. Z danych pochodzących z ARiMR o wykorzystaniu środków działania 1

---

¹³ Uchwała nr 33/2004 Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dn. 23 czerwca 2004 r. w sprawie nowych tablic finansowych dla Programu Operacyjnego SAPARD.

¹⁴ Rolnicy w działaniu 2 złożyli w sumie 15 582 wniosków, przy czym ok. 10 000 w styczniu i lutym 2004 roku, a więc tuż przed zakończeniem terminu ich przyjmowania.

¹⁵ Załącznik nr 5 do Rozporządzenia 928 Rady Ministrów z dn. 14 maja 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej.

¹⁶ Uchwała nr 9 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 18 czerwca 2002 r. w sprawie kryteriów i trybu realokacji środków w Działaniu 1 Programu SAPARD pomiędzy sektory: mleczarski, mięsny, rybny oraz owoców i warzyw.

wynikało, że zainteresowanie przedsiębiorców poszczególnych branż dotacjami było zróżnicowane. W tej sytuacji KKS zarekomendował odstąpienie od podziału środków między sektory w działaniu „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”¹⁷. Jednocześnie podjęto decyzję, że w przypadku braku środków na realizację wszystkich projektów złożonych w działaniu 1, priorytetowe byłyby inwestycje w branżach mleczarskiej, mięsnej i rybnej.

Ostatnie zmiany alokacji środków w działaniu, KKS zarekomendował w Uchwale¹⁸ z dn. 8 lipca 2004 r. W załączniku¹⁹ do Uchwały zapisano podział środków między branże zgodnie z wówczas obowiązującymi tablicami finansowymi dla Rocznych Umów Finansowych 2000-2003 (por. tab. 1.3). Niewykorzystane środki, przeznaczone na wsparcie dofinansowania sektora mleczarskiego, rozdzielono między sektory mięsny i rybny, proporcjonalnie do ich udziału w RUF 2002 i 2003. Dopiero w przypadku niewykorzystania funduszy w tych branżach, mogły być przeznaczone na wsparcie projektów w przemyśle owocowo-warzywnym. Również dodatkowa kwota z budżetu Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich²⁰ została rozdzielona między sektor mięsny i rybny proporcjonalnie do ich udziału w środkach z RUF 2002 i 2003.

Analiza danych o zrealizowanych wypłatach wykazała, że udział wspieranych kierunków przetwórstwa w budżecie działania 1 różnił się od rekomendowanego przez KKS. Zgodnie z Uchwałą²¹ z dn. 8 lipca 2004 r. największą część środków miały otrzymać zakłady zajmujące się przetwórstwem mięsa i mleka (udział w budżecie działania 1 każdego z tych kierunków produkcji był planowany na około 38%). Przedsiębiorstwa działające w branży owocowo-warzywniej miały otrzymać ponad 16% środków RUF 2000-2003. Najmniejszą część, niecałe 6% budżetu, przeznaczono na dofinansowanie firm zajmujących się przetwórstwem ryb (por. tab. 1.3).

---

¹⁷ Uchwała nr 29/2003 z dn. 11 grudnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie odstąpienia od podziału środków finansowych pomiędzy sektory w Działaniu 1 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 r.

¹⁸ Uchwała nr 35/2004 z dn. 8 lipca 2004 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie realokacji środków w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.

¹⁹ Załącznik do Uchwały KKS nr 35/2004 z dn. 8 lipca 2004 r. w sprawie realokacji środków w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.

²⁰ W przypadku niewykorzystania środków po sfinansowaniu wszystkich pozytywnie ocenionych wniosków w sektorach rybnym lub mięsny, mogły być one w dalszej kolejności przeznaczone na dofinansowanie projektów w branży owocowo-warzywniej.

²¹ Załącznik do Uchwały KKS nr 35/2004 w sprawie realokacji środków w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.

Tabela 1.3. Kwoty przeznaczone na wsparcie poszczególnych sektorów w działaniu 1 z RUF 2000, 2001, 2002 i 2003 (w tys. zł)

Sektor	RUF 2000	RUF 2001	RUF 2002	RUF 2003	Łącznie RUF 2000-2003
Mleczarski	49 386	148 167	164 141	164 141	525 834
Mięsny	47 332	142 006	170 349	170 349	530 037
Rybny	7 939	23 818	24 748	24 748	81 253
Owoców i warzyw	20 561	61 686	71 917	71 917	226 080
Ogółem	125 218	375 677	431 155	431 155	1 363 204

Źródło: Załącznik do Uchwały KKS nr 35/2004 z dn. 8 lipca 2004 r. w sprawie realokacji środków w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.

Tabela 1.4. Liczba zrealizowanych projektów i dokonanych płatności w poszczególnych branżach (według stanu na dzień 29.12.2006 roku)

Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych	Liczba złożonych wniosków o pomoc	Liczba zrealizowanych płatności	Wyplacona kwota (w tys. zł)
1.1. Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawa marketingu artykułów pochodzenia zwierzęcego:	1 429	1 099	1 281 853
1.1.a. Sektor mleczarski	385	327	387 711
1.1.b. Sektor mięsny	929	689	781 718
1.1.c. Sektor rybny	115	83	112 424
1.2. Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawa marketingu owoców i warzyw	349	237	243 199
Ogółem	1 778	1 336	1 525 052

Źródło: Dane ARiMR.

Z danych (por. tab. 1.4) gromadzonych przez ARiMR wynikało, że ponad połowa budżetu działania 1 została wykorzystana na współfinansowanie inwestycji przedsiębiorstw branży mięsnej (o ponad 47% więcej niż planowano). Zakłady przetwórstwa mleka otrzymały kwotę o połowę mniejszą niż przedsiębiorcy z branży mięsnej (o ok. 35% niższą od planowanej). Najmniejsze środki, tak jak zakładano, trafiły do przetwórców ryb. Na wsparcie dostosowań w tej branży przeznaczono ok. 7% dostępnych funduszy. Na dofinansowanie projektów w branży owocowo-warzywnej przeznaczono prawie 16% funduszy działania 1 (nieznacznie mniej niż rekomendował KKS).

4. Inwestycje współfinansowane środkami SAPARD na tle sytuacji ekonomiczno-finansowej wspieranych branż w 2002 i 2005 roku

Większość inwestycji współfinansowanych środkami działania w branżach przetwarzających produkty pochodzenia zwierzęcego i ryby, była związana z do-

stosowaniem do wymogów sanitarnych i weterynaryjnych obowiązujących w Unii Europejskiej (od 78% w branży rybnej do 85% w mleczarskiej). W zakładach zajmujących się przetwórstwem owoców i warzyw 60% inwestycji związanych było z wypełnianiem norm sanitarnych Unii Europejskiej, natomiast celem prawie 40% projektów było zwiększenie wartości dodanej, poprawa jakości, wprowadzenie nowych technologii i innowacji oraz redukcja kosztów. Sposób wykorzystania środków SAPARD przez przedsiębiorstwa z poszczególnych branż oraz województw przedstawiono na tle zmian, jakie zaszły we wspieranych kierunkach przetwórstwa w latach 2002-2005.

Wyniki realizacji programu SAPARD nie mogą być analizowane w oderwaniu od zmian, jakie zaszły w przemyśle spożywczym w latach 2002-2005. Sytuacja ekonomiczno-finansowa każdej branży została opisana w oparciu o dane za 2002 i 2005 rok, gromadzone przez GUS na podstawie formularzy F-01²² składanych przez przedsiębiorstwa²³. Branże zostały scharakteryzowane za pomocą liczby działających w nich firm i poziomu przeciętnego zatrudnienia. Do analizy sytuacji przedsiębiorstw wykorzystano dane o przychodach i wartości sprzedaży, wytworzonej wartości dodanej oraz wyniku finansowym. Stan finansowy przemysłu mleczarskiego, mięsnego, rybnego oraz owoców i warzyw oceniono m.in. za pomocą wskaźnika płynności finansowej oraz źródeł finansowania majątku obrotowego (por. Aneks tab. 1). Zmienne opisujące sytuację analizowanych kierunków przetwórstwa w latach 2002 i 2005 zostały zawarte w tabelach, które ze względu na obszerność umieszczono w Aneksie.

4.1. Przemysł mleczarski

Przedmiotem analizy była sytuacja ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mleka i wyrobem serów (PKD 15.51)²⁴. Liczba firm w 2005 r. w tej branży w porównaniu ze stanem w 2002 r. spadła o 16%. W tym samym czasie nastąpił spadek zatrudnienia o 11%²⁵. Jednocze-

---

²² Formularz F-01 zawiera informacje o rodzaju prowadzonej przez przedsiębiorstwo działalności, rachunku zysków i strat, aktywach obrotowych i trwałych, źródłach finansowania majątku oraz podatku VAT i akcyzowym.

²³ Ze względu na to, że wartość dofinansowania jednego projektu nie mogła być niższa niż 125 tys. zł, eliminowało to z uczestnictwa w programie małe jednostki. W związku z tym w opracowaniu analizowano dane o przedsiębiorstwach zatrudniających powyżej 9 osób.

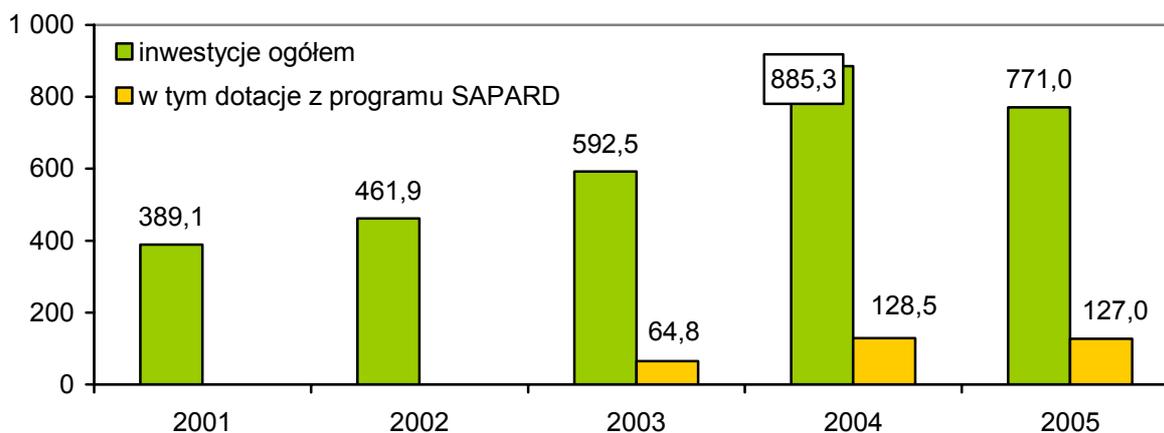
²⁴ Przedsiębiorstwa te mogły uzyskać dofinansowanie projektów ze środków schematu 1.1.a. programu SAPARD zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 15 kwietnia 2003 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej, Dz. U. Nr 129, poz. 1777.

²⁵ Liczba firm ogółem zatrudniających powyżej 9 osób zmniejszyła się z 301 w 2002 r. do 253 w 2005 r. Jednocześnie poziom zatrudnienia spadł z 44,7 do 39,7 tys. osób.

śnie przychody ze sprzedaży²⁶ branży wzrosły o prawie 40%, z ponad 13 mld zł do ponad 18 mld zł. Podobny wzrost odnotowano w przypadku wartości sprzedaży²⁷. Także wytworzona w 2005 r. wartość dodana²⁸ w branży mleczarskiej była o 17% wyższa niż w 2002 r. Jednocześnie nastąpił wzrost wydajności pracy, wartość dodana na jednego zatrudnionego wzrosła o ponad 30%. Dane te świadczą o koncentracji przetwórstwa mleka. Proces przebiegał w różnym tempie w poszczególnych województwach (por. Aneks tab. 1.1).

W opracowaniu postawiono tezę, że jednym z czynników mających wpływ na procesy koncentracji były inwestycje współfinansowane środkami SAPARD. Przedsiębiorstwa zajmujące się przetwórstwem mleka zainwestowały w badanym okresie w sumie ponad 2,7 mld zł. Największych inwestycji dokonano w 2004 roku (por. rys. 1.1). Wynikało to z przyspieszenia procesów dostosowawczych do unijnych standardów sanitarnych i weterynaryjnych. Całkowita wartość dotacji przekazanych uczestnikom programu SAPARD w latach 2002-2005 stanowiła 12% nakładów inwestycyjnych ogółem w tej branży.

Rysunek 1.1. Nakłady inwestycyjne w przemyśle mleczarskim w latach 2001-2005 (w mln zł)

Źródło: Niepublikowane dane GUS.

Przedsiębiorcy działający w branży mleczarskiej złożyli 385 wniosków o dofinansowanie projektów inwestycyjnych. W sumie, w całym okresie realizacji programu, ze środków SAPARD wypłacono ponad 387 mln zł²⁹. Przebieg

²⁶ Przychody netto ze sprzedaży obejmują przychody netto ze sprzedaży produktów, zmianę stanu produktów, koszt wytworzenia produktów na własne potrzeby oraz przychody ze sprzedaży towarów i materiałów.

²⁷ Wartość sprzedaży jest sumą poszczególnych kosztów rodzajowych, kosztów finansowych i zysku brutto.

²⁸ Wartość dodana obliczona została jako suma zysku brutto, amortyzacji, kosztów finansowych i kosztów wynagrodzeń (wraz z obciążeniami z tytułu ubezpieczeń).

²⁹ Według stanu na dzień 31.12.2006 r.

programu był zróżnicowany regionalnie. Większość uczestników programu pochodziła z województw, gdzie działała duża liczba przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mleka i wytwarzaniem serów. Były to województwa: mazowieckie, wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, łódzkie i podlaskie. Najmniejszą liczbę wniosków o pomoc złożono w województwach: podkarpackim, pomorskim, świętokrzyskim i zachodniopomorskim, w których funkcjonowało najmniej firm z branży mleczarskiej (por. Aneks tab. 1.1 i 1.3).

Wysokość przyznanej pomocy była również silnie zróżnicowana regionalnie. Najwięcej pieniędzy, w sumie prawie 40%, otrzymali przedsiębiorcy z woj. mazowieckiego i podlaskiego. Dużo mniejsze dotacje przyznano firmom z woj. zachodniopomorskiego, pomorskiego, podkarpackiego, dolnośląskiego i lubuskiego (w sumie 5,5% wsparcia dla mleczarstwa ze środków SAPARD).

Wysokość dotacji SAPARD przypadająca na jedną firmę była największa w woj. podlaskim, gdzie działały największe przedsiębiorstwa. Do oszacowania skali ich produkcji posłużono się wartością przychodów ze sprzedaży w przeliczeniu na jedną firmę. Drugim wykorzystanym wskaźnikiem była ilość skupowanego mleka przypadająca na jedno przedsiębiorstwo³⁰. Analiza wymienionych zmiennych wykazała, że podlaskie przedsiębiorstwa były liderami branży ze względu na wielkość przychodów oraz ilość przerabianego surowca. Potwierdzają to wyniki innych badań, z których wynika, że w 2004 roku skup mleka przypadający na jeden podmiot skupujący wyniósł 163,3 tys. ton i był największy w kraju³¹. Przeciętna wysokość współfinansowania w tym województwie wyniosła ok. 2150 tys. zł i była największa w kraju (por. Aneks tab. 1.3). Duże nakłady inwestycyjne wynikały z dużej skali produkcji działających w województwie podlaskim firm. Środki SAPARD stanowiły ok. 11% wszystkich nakładów i były uzupełnieniem innych źródeł finansowania inwestycji (por. Aneks tab. 1.3).

Wysokie wsparcie w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo odnotowano również w woj. zachodniopomorskim i świętokrzyskim. Firmy działające w tych województwach były dużo mniejsze niż przedsiębiorstwa z województwa podlaskiego (charakteryzowały się czterokrotnie niższymi przeciętnymi przychodami). Ilość skupowanego mleka w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo była również dużo mniejsza: w 2004 r. wyniosła odpowiednio 20,9 i 23,2 tys. ton.

Wysoka przeciętna dotacja w woj. zachodniopomorskim wynikała z najsilniejszych w kraju procesów koncentracji branży – liczba działających firm spadła

---

³⁰ Wskaźnik ten służy przybliżeniu skali przerobu surowca w mleczarniach z poszczególnych województw. Dane te są szacunkowe – mleko wyprodukowane w jednym województwie mogło być skupowane przez podmioty gospodarcze pochodzące spoza jego granicy.

³¹ J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, A. Zalewski, *Regionalne zróżnicowanie mleczarstwa*, Seria: „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, z. 520, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

w ciągu trzech lat o połowę. Jednocześnie przychody przypadające na jedno przedsiębiorstwo znacząco wzrosły, podobnie jak ilość skupowanego surowca³². Zmiany te wymagały dużych nakładów inwestycyjnych. Jednym ze źródeł ich finansowania były środki programu SAPARD. Kolejnym województwem, w którym liczba firm spadła o prawie połowę, było lubuskie.

Z badań przeprowadzonych w IERiGŻ-PIB³³ wynika, że w województwach zachodnich, zwłaszcza w zachodniopomorskim i lubuskim, zmiany w strukturze przetwórstwa były opóźnione w stosunku do zachodzących w gospodarstwach rolnych. W obu regionach ok. 70% mleka pochodziło od dostawców sprzedających ponad 120 ton mleka rocznie, a przeciętny zakład skupował 8-22 tys. ton mleka rocznie. Mała koncentracja sprzedaży i niższa cena płacona za surowiec dostarczony do mleczarni, mogą doprowadzić do tego, że producenci będą sprzedawać mleko poza granicami tych województw. Brak mleka od blisko położonych producentów może, w wyniku upadku niektórych zakładów i przejęcia ich majątku przez silniejsze przedsiębiorstwa, wpłynąć na szybsze tempo koncentracji przemysłu mleczarskiego, konsolidacji kapitału i zwiększenia skali przetwórstwa.

Inwestycje współfinansowane środkami SAPARD w przemyśle mleczarskim miały największe znaczenie w woj. świętokrzyskim. Stanowiły one ponad 75% inwestycji zrealizowanych w latach 2002-2005 (por. rys. 1.2). Były one szczególnie istotne ze względu na to, że mleczarnie działające w woj. świętokrzyskim należały do najmniejszych w kraju i znajdowały się w złej kondycji finansowej³⁴. Ich sytuację dodatkowo pogarszały problemy z jakością mleka skupowanego od drobnych producentów. Niewielkie gospodarstwa działające na terenie województwa świętokrzyskiego miały trudności ze sprostaniem wymogom weterynaryjnym. Może to doprowadzić w przyszłości do problemów zakładów z kupnem surowca o odpowiedniej jakości i utrudnić proces restrukturyzacji przetwórstwa.

Duże znaczenie środki pomocowe miały również dla przedsiębiorstw przemysłu mleczarskiego w woj. śląskim, kujawsko-pomorskim i dolnośląskim. Wartość projektów sapsardowskich stanowiła w tych regionach od 51 do 76% nakładów inwestycyjnych ogółem (por. rys. 1.2). Wynikało to z niewielkich rozmiarów działających przedsiębiorstw. Wielkość skupu mleka przypadająca na jedną mleczarnię była w województwie dolnośląskim najmniejsza w kraju

---

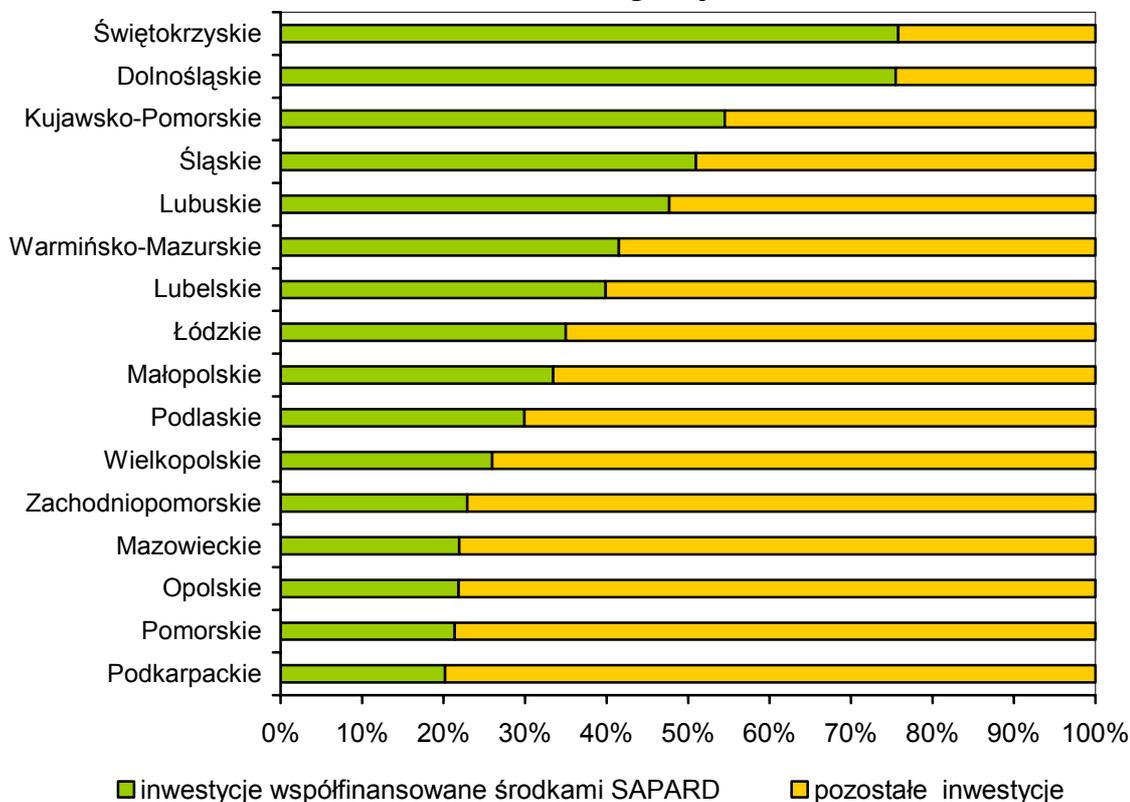
³² Szacunkowa wartość skali skupu mleka na jedno przedsiębiorstwo zatrudniające powyżej 9 pracowników.

³³ J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, A. Zalewski, *Regionalne zróżnicowanie mleczarstwa*, op. cit.

³⁴ Przeciętny dostawca dostarczył do mleczarni w woj. świętokrzyskim prawie czterokrotnie mniej mleka niż w województwach o wysoko towarowej produkcji mleka – J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, A. Zalewski, *Mleczarstwo województw: podkarpackiego, małopolskiego i świętokrzyskiego*, „Przegląd mleczarski” 2007, nr 3.

i wynosiła 5,4 tys. ton w 2004 roku. Dla tych przedsiębiorstw wsparcie ze środków publicznych było szczególnie ważne.

Rysunek 1.2. Struktura finansowania inwestycji w przemyśle mleczarskim w latach 2002-2005 według województw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS oraz informacji ARiMR.

Na podstawie przedstawionych informacji stwierdzono, że o ile większe firmy mogły finansować inwestycje mające na celu dostosowanie do wymagań unijnych z innych źródeł (np. firmy w woj. podlaskim), to mniejsze przedsiębiorstwa (jak w woj. świętokrzyskim), pozbawione wsparcia, mogłyby mieć trudności z przystosowaniem do norm obowiązujących na jednolitym rynku. Potwierdzało to znaczenie projektów współfinansowanych środkami SAPARD w nakładach inwestycyjnych ogółem.

Do końca 2005 roku działało 151 zakładów, które spełniały standardy weterynaryjne i sanitarne po zrealizowaniu inwestycji współfinansowanych środkami SAPARD. Najwięcej mleczarni, które działały zgodnie ze wspólnotowymi wymaganiami, znajdowało się w województwach mazowieckim i podlaskim, a najmniej w woj. lubuskim, opolskim, podkarpackim i pomorskim. Tylko jedna firma w woj. zachodniopomorskim, dzięki środkom SAPARD, sfinansowała inwestycje mające na celu przystosowanie do wymagań obowiązujących na wspólnotowym rynku. Niewielka liczba dostosowanych zakładów, w połączeniu

z niewielkimi przeciętnymi dotacjami SAPARD w tych województwach, świadczyły o mniejszych zdolnościach inwestycyjnych, w porównaniu z liderami branży (pochodzących np. z woj. podlaskiego). Podobny był rozkład przestrzennej liczby zakładów, które wdrożyły system HACCP oraz tych, które wdrożyły (lub w danym momencie wdrażały) program dostosowań do norm Unii Europejskiej (por. Aneks tab. 1.3).

W opracowaniu postawiono tezę, że inwestycje współfinansowane środkami SAPARD miały wpływ na poprawę wyników branży mleczarskiej w Polsce. Dostosowanie zakładów do norm sanitarnych i weterynaryjnych, obowiązujących w Unii Europejskiej, oznaczało dla polskich przedsiębiorstw możliwość sprzedaży ich produktów na rynku unijnym po 1 maja 2004 r. Sprzedaż produktów za granicą wiązała się z większymi przychodami oraz wzrostem udziału eksportu w przychodach ze sprzedaży ogółem. Wartość przychodów z eksportu bezpośredniego była w 2005 r. ponad dwukrotnie większa niż w 2002 r., a ich udział w przychodach branży ogółem wzrósł z 4,7 do 8,9%.

W województwach podlaskim i mazowieckim udział przychodów z eksportu w 2002 r. wynosił odpowiednio 7,8 i 7,6%. Przedsiębiorstwa z woj. lubuskiego i dolnośląskiego nie eksportowały swoich artykułów. Po trzech latach sytuacja uległa zmianie. Nastąpił wzrost przychodów z eksportu wynikający z otwarcia rynku europejskiego. Szczególnie duże zmiany nastąpiły w województwach lubuskim i zachodniopomorskim, gdzie wartość eksportu stanowiła około 30% przychodów ze sprzedaży. W województwie mazowieckim i podlaskim udział sprzedaży zagranicznej w sprzedaży ogółem był prawie dwukrotnie większy (por. Aneks tab. 1.3).

Wzrost przychodów miał wpływ na znaczącą poprawę wyniku finansowego całej branży mleczarskiej, który wzrósł ponad trzykrotnie (z 75 mln zł w 2002 r. do ponad 280 mln zł w 2005 r.). Największy zysk w 2002 r. wypracowały przedsiębiorstwa z woj. mazowieckiego. Dużo mniejszy, ale dodatni wynik finansowy branży odnotowano w woj. opolskim i podlaskim. W większości pozostałych województw przedsiębiorstwa poniosły straty. W ciągu trzech lat we wszystkich województwach wynik finansowy branży poprawił się. Największe zyski ponownie odnotowano w województwach mazowieckim, podlaskim i opolskim. Największe zmiany zaobserwowano w województwie kujawsko-pomorskim, gdzie wynik finansowy wzrósł z 0,8 mln zł w 2002 r. do 25 mln zł w 2005 r. (por. Aneks tab. 1.1).

Oceny zmiany sytuacji ekonomicznej branży dokonano analizując wskaźniki rentowności. Wartość wskaźnika rentowności przychodów wzrosła ponad dwukrotnie – zysk po opodatkowaniu stanowił w 2005 r. 1,54% przychodów

netto³⁵ (w 2002 r. wyniósł 0,56%). Wskaźnik ten w 2002 roku przyjmował najwyższą wartość w woj. mazowieckim i opolskim. Najniższe wartości przyjął w woj. świętokrzyskim, pomorskim i zachodniopomorskim. Trzy lata później wskaźnik rentowności netto największą wartość miał w woj. opolskim, kujawsko-pomorskim i małopolskim. Wynikało to z większego wzrostu wyniku finansowego w porównaniu ze wzrostem przychodów netto (por. Aneks tab. 1.2).

O poprawie sytuacji w branży w 2005 r. w stosunku do 2002 r. świadczył wzrost (z 2,71% do 7,25%) wartości stopy zwrotu kapitału własnego (ROE). Podobnie jak w przypadku wcześniej analizowanych zmiennych, również zmiany tego wskaźnika były silnie zróżnicowane regionalnie. Najwyższą wartość w 2002 r. przyjął on w woj. mazowieckim i opolskim. W ciągu trzech lat zaszły duże zmiany. Bardzo wysoką stopą zwrotu kapitału własnego (28,4%) charakteryzowała się branża mleczarska w województwie w opolskim, a w przedsiębiorstwach woj. małopolskiego, kujawsko-pomorskiego i warmińsko-mazurskiego wyniosła kilkanaście procent. Natomiast w województwach, w których w 2002 roku wartości ROE były ujemne, sytuacja uległa poprawie, ale nie na tyle, żeby wskaźniki były dodatnie, co wynikało z ujemnego wyniku finansowego (por. Aneks tab. 1.2).

4.2. Przemysł mięsny i drobiarski

Liczba przedsiębiorstw przemysłu mięsnego i drobiarskiego, które złożyły sprawozdanie zgodnie z formularzem F-01 wzrosła z 856 w 2002 roku do 954 w 2005 roku³⁶. W tym samym czasie nastąpił wzrost zatrudnienia o 15%, przychodów ze sprzedaży o 44%, a wartości dodanej o prawie 38%. Wynik finansowy był w 2005 r. dwupółkrotnie większy niż w 2002 r., dzięki czemu poprawiła się akumulacja, która w połowie pochodziła z wypracowanych zysków (por. Aneks tab. 1.4).

Kapitał własny stanowił w 2005 roku mało znaczące źródło finansowania majątku obrotowego w przedsiębiorstwach zajmujących się przetwórstwem mięsa. Ich działalność operacyjna była finansowana głównie zobowiązaniami handlowymi i skarbowymi, których udział w 2005 r. był mniejszy o ok. 10% niż w 2002 r. i wynosił 70%. Struktura finansowania kapitału obrotowego uległa tylko nieznacznej poprawie: w 2002 r. wartość majątku obrotowego przewyższała wartość kapitału własnego, w 2005 r. finansował on działalność operacyjną w 4%. Kredyty bankowe stanowiły w obu badanych latach prawie taki sam procent majątku obrotowego (w 2002 i 2005 roku było to odpowiednio 27 i 26%).

---

³⁵ Przychody netto to suma przychodów netto ze sprzedaży, pozostałych przychodów operacyjnych i przychodów finansowych pomniejszona o opłaty i podatki.

³⁶ Liczba firm ogółem zatrudniających ponad 9 osób spadła z 1519 w 2002 r. do 1501 w 2005 r. Poziom zatrudnienia wzrósł w tym samym czasie ze 108,0 do 109,3 tys. osób.

Poziom zadłużenia długoterminowego w branży mięsnej, zwłaszcza w postaci kredytów i pożyczek zwiększył się. Ich wartość była w 2005 r. dwukrotnie wyższa niż w 2002 r. Wzrosły również zobowiązania krótkoterminowe (o 44%), w tym wysokość kredytów i pożyczek o 53%. W ciągu trzech lat poprawiła się zdolność pokrycia zobowiązań krótkoterminowych aktywami obrotowymi. Jednym z czynników mających pozytywny wpływ na poprawę stanu finansowego przemysłu mięsnego było kończenie procesów dostosowawczych zakładów do norm unijnych. Firmy korzystające z programu SAPARD otrzymywały płatności, którymi mogły spłacić kredyty zaciągnięte na realizację inwestycji. Oznaczało to, że na zmniejszenie kosztów stałych miał wpływ spadek udziału kosztów finansowych w przychodach z 1,17 do 0,75% (por. Aneks tab. 1.5).

Wartość wskaźnika płynności bieżącej w przemyśle mięsnym w 2005 r. nadal nie osiągnęła bezpiecznego poziomu 1,3 (w 2002 r. jego wartość wynosiła 0,96, a w 2005 r. 1,04). Wynikało to z przyspieszenia procesów inwestycyjnych związanych z dostosowaniem przedsiębiorstw do unijnych standardów produkcji. Wiele firm objętych okresami przejściowymi musiało zaciągać kredyty pod zastaw całego zakładu, co niekorzystnie wpływało na ich płynność. Sytuacja ta dotyczyła zwłaszcza niewielkich firm.

Rentowność przychodów w przemyśle mięsnym uległa w badanym okresie poprawie. Udział wyniku finansowego netto w przychodach netto wzrósł z 1,13% w 2002 r. do 1,99% w 2005 r. Znacząco wzrosła stopa zwrotu kapitału: z 8,68% w 2002 r. do 13,03% w 2005 r. Taka sytuacja wynikała z szybkiego obrotu kapitału (por. Aneks tab. 1.5).

W latach 2002-2005 przedsiębiorstwa przemysłu mięsnego zainwestowały w sumie prawie 4,8 mld zł. Szczególne przyspieszenie procesów inwestycyjnych w przemyśle mięsnym nastąpiło w latach 2002-2004 (por. rys. 1.3). Zdaniem Urbana³⁷ ożywienie inwestycyjne wynikało z oddziaływania dwóch czynników. Po pierwsze z konieczności dostosowania zakładów mięsnych do standardów weterynaryjnych obowiązujących w Unii Europejskiej. Z drugiej strony kontynuowana była modernizacja przedsiębiorstw, która miała na celu poprawę ich pozycji konkurencyjnej. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, kiedy zakończono dostosowanie do standardów wspólnotowych, nastąpiło zmniejszenie aktywności inwestycyjnej (por. rys. 1.3).

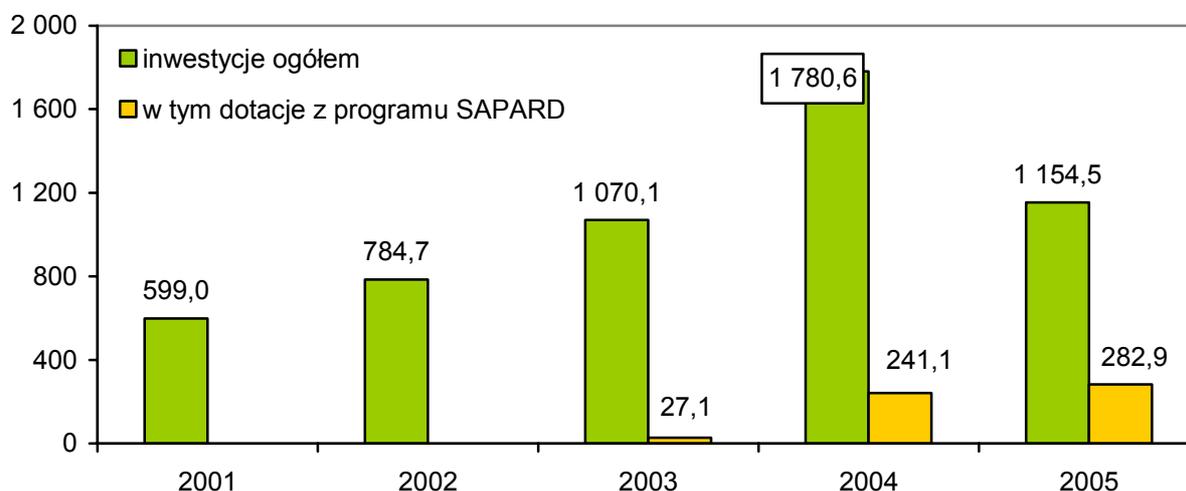
Dzięki dostosowaniom do wymogów unijnych, przedsiębiorstwa przemysłu mięsnego mogły sprzedawać swoje wyroby na wspólnym rynku. W analizowanym okresie eksport bezpośredni produktów przemysłu mięsnego wzrósł prawie

---

³⁷ *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 3*, red. R. Urban, Seria Program Wieloletni, Raport nr 45, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

trzykrotnie. Udział przychodów ze sprzedaży zagranicznej wzrósł z niecałych 5% w 2002 roku do ponad 10% w 2005 roku.

Rysunek 1.3. Nakłady inwestycyjne w przemyśle mięsnym w latach 2001-2005 (w mln zł)

Źródło: Niepublikowane dane GUS.

Niektóre, w większości duże, przedsiębiorstwa spełniały unijne standardy już w 2003 r. i należały do grupy A³⁸. Pozostałe zostały sklasyfikowane w zależności od postępów prac w zakresie dostosowań do nowych wymagań. Te firmy, które miały działać zgodnie z unijnymi wymaganiami przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej znalazły się w grupie B1. Przedsiębiorstwa, które otrzymały okresy przejściowe i miały dostosować się do końca 2006 r., stanowiły grupę B2. Pozostałe zakłady, zaliczone do grupy C, nie spełniały warunków i nie mogły sprzedawać swoich produktów na rynku europejskim, a jedynie na rynku krajowym (jeżeli spełniały standardy „lokalne”).

Największe problemy z dostosowaniem do standardów miały małe przedsiębiorstwa. Co prawda mogły sprzedawać swoje produkty na rynku lokalnym, ale były zobowiązane do przestrzegania standardów sanitarnych oraz wdrożenia systemu HACCP, co wiązało się z poniesieniem nakładów na ten cel. Większość małych firm dostosowała się ograniczając produkcję do małej skali lub ograniczenia sprzedaży do sprzedaży bezpośredniej³⁹. Wpłynęło to korzystnie na strukturę przemysłu mięsnego przez wyeliminowanie z rynku części zakładów

³⁸ Przedsiębiorstwa przemysłu mięsnego przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej zostały sklasyfikowane według ich gotowości do działania zgodnie z normami obowiązującymi na wspólnym rynku. Firmy z grupy A w dniu akcesji mogły automatycznie sprzedawać swoje wyroby na rynku unijnym.

³⁹ Szczegółowe warunki sprzedaży bezpośredniej określa Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dn. 18 maja 2004 r. w sprawie sprzedaży bezpośredniej.

zakwalifikowanych do grupy C, które nie były w stanie przeprowadzić wymaganych inwestycji. Najczęściej były to firmy zajmujące się ubojem, a więc tą częścią przemysłu mięsnego, która wymagała największych przemian.

Inwestycje, jakie musiały być dokonane w zakładach przemysłu mięsnego, były na tyle kosztowne, że przedsiębiorstwa same nie byłyby w stanie sfinansować ich do 1 maja 2004 r. W roku poprzedzającym akcesję panowało przekonanie, że polskie zakłady przetwórstwa mięsnego nie zdążą przygotować się do standardów unijnych do dnia przystąpienia Polski do UE. Te obawy nie potwierdziły się, podobnie jak opinia, że duża liczba osób może stracić pracę w przypadku zamknięcia zakładów. Pracownicy zamykanych zakładów mogli znaleźć zatrudnienie w przedsiębiorstwach, które zwiększyły skalę produkcji.

Jednym ze źródeł finansowania tych inwestycji były środki programu SAPARD. Przedsiębiorcy branży mięsnej złożyli 929 wniosków o wsparcie inwestycji z budżetu programu. Na współfinansowanie projektów realizowanych przez branżę mięsną przeznaczono z funduszu ponad 780 mln zł⁴⁰. Stanowiło to nieco ponad połowę pieniędzy przeznaczonych na poprawę przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych (por. tab. 1.4).

Najwięcej wniosków o pomoc złożono w województwach wielkopolskim, mazowieckim, śląskim i łódzkim, gdzie działała prawie połowa firm przemysłu mięsnego zatrudniających powyżej 9 osób. Najmniej przedsiębiorców było zainteresowanych pomocą SAPARD w woj. opolskim, zachodniopomorskim i świętokrzyskim, skąd w 2002 roku pochodziło 9% analizowanych przedsiębiorstw. W przeliczeniu na jedną firmę najwięcej wniosków złożyli przedsiębiorcy z woj. wielkopolskiego, opolskiego i podlaskiego, a najmniej z zachodniopomorskiego i kujawsko-pomorskiego (por. Aneks tab. 1.6).

Dotacje ze środków SAPARD stanowiły w latach 2002-2005 ok. 12% nakładów inwestycyjnych i wyniosły ponad 0,5 mld zł. Wartość zrealizowanych projektów sapardowskich stanowiła 31% wszystkich dokonanych w ciągu tych lat inwestycji. Dzięki środkom programu SAPARD przedsiębiorstwa przemysłu mięsnego mogły skorzystać z dofinansowania inwestycji mających na celu dostosowanie do unijnych standardów weterynaryjnych. Było to szczególnie ważne, ponieważ niedostosowanie w ustalonym terminie oznaczało dla zakładów konieczność ograniczenia produkcji, a nawet jej zaprzestania.

Przeciętna wielkość dotacji, udzielonych ze środków sapardowskich, była najwyższa w woj. śląskim i łódzkim. Wielkość przedsiębiorstw mierzona przeciętnymi przychodami ze sprzedaży należała w tych regionach w obu badanych latach do największych w kraju. Najwyższe były również przeciętne zyski.

---

⁴⁰ W całym okresie realizacji programu, dane na dzień 31.12.2006 r.

Wysokie nakłady inwestycyjne w badanym okresie zarówno w województwie łódzkim, jak i w śląskim miały wpływ na pogorszenie struktury finansowania majątku obrotowego oraz relacji zobowiązań długoterminowych do akumulacji i amortyzacji. Skutkiem tego był spadek wartości wskaźnika płynności finansowej. Poprawiła się natomiast rentowność przychodów, a w woj. łódzkim również stopa zwrotu kapitału własnego. Ten ostatni wskaźnik w województwie śląskim pogorszył się, ale nadal kształtował się na poziomie ok. 15%. W obu województwach zwiększyły się uboje przemysłowe żywca wieprzowego, drobiowego i wołowego. W województwie łódzkim najszybciej uprzemysławiany był ubój żywca wołowego (w 2006 roku uboje przemysłowe były o prawie 60% wyższe niż w 2003 roku), a w woj. śląskim żywca drobiowego, które w 2006 roku były 2,7-krotnie większe niż w 2003 roku). Poza województwem wielkopolskim, właśnie w łódzkim i śląskim działało najwięcej zakładów mięsnych uprawnionych do handlu z Unią Europejską⁴¹.

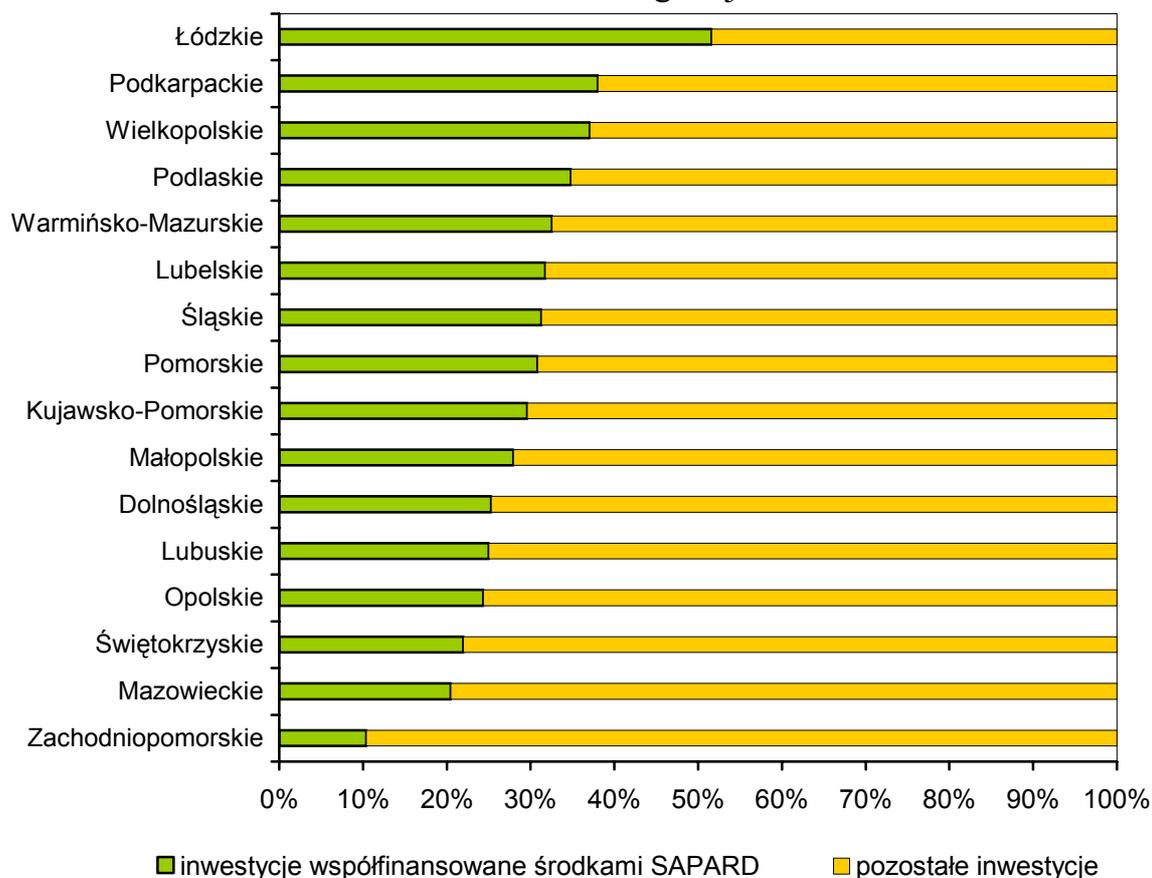
Środki SAPARD miały bardzo duże znaczenie w finansowaniu inwestycji zrealizowanych w woj. łódzkim w latach 2002-2005. Dotacje z budżetu programu stanowiły 31% wszystkich nakładów (por. Aneks tab. 1.6). Całkowita wartość współfinansowanych z programu projektów stanowiła ponad połowę wartości wszystkich inwestycji branży wykonanych w tym okresie. Nieco mniejszy był udział funduszy sapardowskich w nakładach inwestycyjnych w województwie śląskim. Wartość dotacji wyniosła 12%, a wartość inwestycji współfinansowanych środkami SAPARD wyniosła ponad 31% wszystkich (por. rys. 1.4).

Najmniejsze projekty realizowane były w przedsiębiorstwach działających w woj. pomorskim i opolskim (por. Aneks tab. 1.6). Charakter zmian, jakie zaszły w przemyśle mięsnym w tych województwach w badanym okresie, był zdecydowanie odmienny. Przeciętne przychody ze sprzedaży w 2002 roku w woj. pomorskim należały do najniższych, natomiast woj. opolskie znalazło się pod tym względem na szóstym miejscu w kraju. Sytuacja uległa zmianie w 2005 roku, ponieważ zakłady mięsne z woj. opolskiego odnotowały przeciętnie najmniejsze przychody ze sprzedaży. W województwie pomorskim poprawiła się wydajność pracy, o czym świadczy znaczny wzrost wytworzonej wartości dodanej w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. W województwie opolskim zaszły niekorzystne zmiany: wartość dodana w przeliczeniu na zatrudnionego spadła w porównaniu do 2002 roku (por. Aneks tab. 1.4).

---

⁴¹ Według stanu na koniec 2006 r., por. J. Drożdż, R. Mroczek, R. Urban, *Analiza sektora PKD 15.11.Z, 15.12.Z, 15.13.A pt. „Produkcja i przetwórstwo mięsa” (dla potrzeb działań inwestycyjnych na rzecz zwiększenia wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013”)*, Warszawa 2007, maszynopis.

Rysunek 1.4. Struktura finansowania inwestycji w przemyśle mięsnym w latach 2002-2005 według województw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS oraz informacji ARiMR.

O zróżnicowaniu zmian sytuacji przemysłu mięsnego w obu województwach świadczą również wskaźniki charakteryzujące stan ekonomiczno-finansowy przedsiębiorstw. W województwie opolskim struktura finansowania kapitału obrotowego pogorszyła się, natomiast w pomorskim uległa znacznej poprawie (ale pozostała niekorzystna). W województwie opolskim pogorszyła się relacja zobowiązań długoterminowych do amortyzacji i akumulacji. W województwie pomorskim poprawiła się rentowność przychodów, wskaźnik akumulacji oraz stopa zwrotu kapitału własnego. Natomiast wartość tych wskaźników świadczyła o pogorszeniu sytuacji przedsiębiorstw z woj. opolskiego (por. Aneks tab. 1.6).

Najmniejsze znaczenie fundusze sapardowskie miały w finansowaniu inwestycji w woj. zachodniopomorskim, mazowieckim, świętokrzyskim i opolskim. Wartość projektów współfinansowanych z budżetu SAPARD stanowiła w tych województwach odpowiednio 10, 20, 22 i 24% wszystkich nakładów inwestycyjnych poniesionych w latach 2002-2005. W województwach zachodniopomorskim i mazowieckim środki pomocowe były tylko uzupełnieniem dużych inwestycji (dotacje wynosiły odpowiednio 3 i 8% nakładów inwestycyjnych ogółem).

Województwo mazowieckie miało w 2006 roku największy udział w ubojach trzody (23%) i bydła (26%). Działały w nim przedsiębiorstwa osiągające przeciętnie największe przychody. W badanym okresie wzrosła wydajność pracy i w 2005 r. przedsiębiorstwa z tego województwa znalazły się, pod względem wytworzonej wartości dodanej w przeliczeniu na 1 zatrudnionego, na pierwszym miejscu w kraju (por. Aneks tab. 1.4). Jednocześnie poprawił się współczynnik płynności bieżącej oraz struktura finansowania majątku obrotowego. O poprawie stanu ekonomiczno-finansowego świadczył znaczący wzrost wskaźnika rentowności przychodów oraz stopy zwrotu kapitału własnego.

4.3. Przemysł rybny

Liczba przedsiębiorstw przemysłu rybnego w badanym okresie zwiększyła się o 20%. Jednocześnie zatrudniały one o 1/4 pracowników więcej i odnotowały wzrost przychodów ze sprzedaży o blisko 90%⁴². Wzrost liczby przedsiębiorstw oraz przychodów wynikały z dużego eksportu. Przychody z eksportu były prawie trzykrotnie większe w 2005 r. niż w 2002 r. Ich udział w przychodach ze sprzedaży zwiększył się z ok. 35 do 47% (por. Aneks tab. 1.7).

Wielkość przychodów w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo wzrosła o 60%. Świadczy to o koncentracji produkcji. Jednocześnie wzrosła wydajność pracy. Wartość dodana na jednego zatrudnionego była w 2005 r. wyższa o 30% w porównaniu do 2002 r. Wynik finansowy przemysłu rybnego w analizowanych latach poprawił się. Firmy zajmujące się przetwórstwem ryb osiągnęły 52 mln zł zysku w 2005 r., podczas gdy w 2002 r. odnotowały stratę. Poprawa wyniku finansowego wpłynęła pozytywnie na wskaźniki rentowności. Zysk stanowił 1,52% przychodów netto w 2005 r. Poprawiła się też opłacalność przetwórstwa ryb: stopa zwrotu kapitału własnego wzrosła do 7,23% w 2005 r. (por. Aneks tab. 1.8).

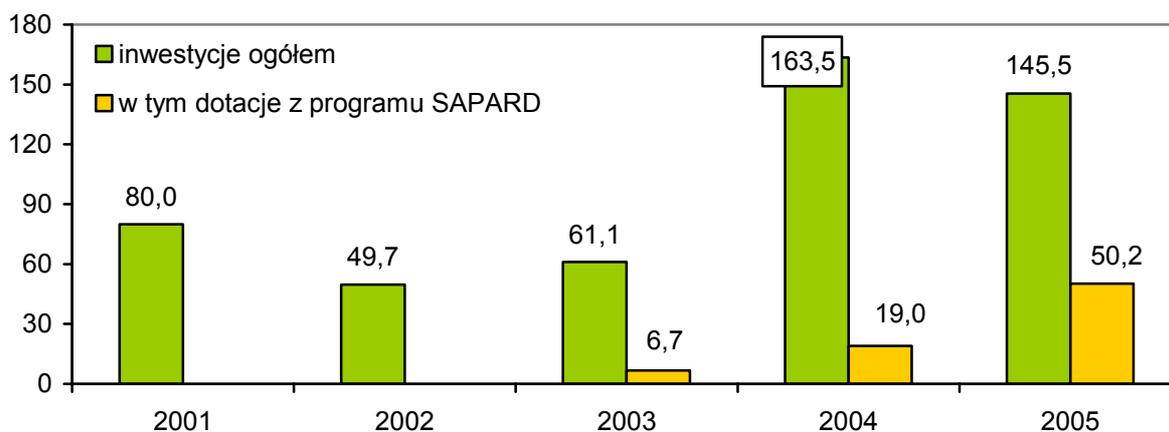
Zobowiązania długoterminowe były 2,6-krotnie wyższe w 2005 roku w porównaniu do stanu z początku analizowanego okresu, przy czym zadłużenie z tytułu kredytów i pożyczek wzrosło 2,4-krotnie. W mniejszym tempie wzrosły zobowiązania krótkookresowe (o prawie 80%), przy czym wartość kredytów i pożyczek była wyższa o 25%. Przedsiębiorstwa nie miały większych problemów z pokryciem zobowiązań krótkoterminowych aktywami obrotowymi – wartość współczynnika bieżącej płynności finansowej wzrosła z 1,13 do 1,21 i była blisko poziomu bezpiecznego. Poprawiła się struktura finansowania działalności operacyjnej. Wzrosła rola kapitału własnego, a zmalała kredytów bankowych. Było to możliwe dzięki poprawie zdolności do akumulacji. Dzięki poprawie wyniku finansowego rola zysku w tworzeniu gotówki zwiększyła się do ponad 43% (por. Aneks tab. 1.7).

---

⁴² W obu badanych latach działały 143 firmy ogółem zatrudniające powyżej 9 osób. Zatrudnienie w nich wzrosło w tym okresie z 10,4 do 13,0 tys. osób.

Wzrost wielkości produkcji⁴³ i poprawa wyników przetwórstwa ryb były możliwe dzięki inwestycjom modernizacyjnym i zwiększającym moc produkcyjną, współfinansowanym środkami pomocowymi. Przedsiębiorstwa przemysłu rybnego zainwestowały w latach 2002-2005 prawie 420 mln zł. Duże ożywienie nastąpiło w 2004 r., w którym zrealizowano prawie 40% inwestycji dokonanych w analizowanym okresie (por. rys. 1.5). Nakłady poniesione na ten cel w 2005 roku były tylko nieznacznie mniejsze.

Rysunek 1.5. Nakłady inwestycyjne w przemyśle rybnym w latach 2001-2005 (w mln zł)

Źródło: Niepublikowane dane GUS.

Środki programu SAPARD stanowiły w latach 2002-2005 prawie 20% wszystkich nakładów inwestycyjnych. Ich znaczenie jest dużo większe, jeśli pod uwagę weźmie się ogólną wartość projektów współfinansowanych funduszami sapardowskimi. Stanowiły one prawie połowę inwestycji zrealizowanych w latach 2002-2005. Największych inwestycji dokonały przedsiębiorstwa z województw, gdzie zlokalizowana była większość przemysłu rybnego. Były to regiony nadmorskie (woj. pomorskie i zachodniopomorskie) oraz województwo wielkopolskie⁴⁴ (por. Aneks tab. 1.9).

⁴³ Wielkość produkcji w 2005 r. była o 33% większa niż w 2002 r.

⁴⁴ Tajemnica statystyczna, jaką objęta była większość danych o przedsiębiorstwach przemysłu rybnego na poziomie województw uniemożliwiła wnikliwą analizę udziału środków SAPARD w finansowaniu inwestycji. Dodatkowo między informacjami gromadzonymi przez GUS a pochodzącymi z systemu monitoringu ARiMR istniały rozbieżności, z których wynikało, że w niektórych regionach dotacje wypłacone z programu SAPARD przekraczały całkowitą wartość inwestycji zrealizowanych w analizowanym okresie. Różnice te wynikały najprawdopodobniej z tego, że pomimo obowiązku, nie wszystkie przedsiębiorstwa przemysłu rybnego, złożyły formularze I-01, zawierające informacje o wartości i rodzaju dokonanych inwestycji. W związku z tym w dalszej części opracowania wykorzystano głównie dane pochodzące z systemu monitoringu ARiMR oraz dane morskiego Instytutu Rybnego dotyczące klasyfikacji przedsiębiorstw w zależności od stanu ich dostosowania do norm europejskich.

Największa część dotacji z programu SAPARD została wypłacona w badanym okresie firmom działającym w regionie nadmorskim: w województwach zachodniopomorskim i pomorskim, czyli tam, gdzie dokonano największych inwestycji ogółem. Uczestnicy programu złożyli w tym regionie 69 wniosków o wsparcie, czyli 60% wszystkich wniosków. W tym regionie zlokalizowanych było ponad 60% firm zajmujących się przetwórstwem ryb, mających 75% udział w przychodach branży. Przedsiębiorstwa te w 2002 roku charakteryzowały się największymi przychodami w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo.

Dużo mniejsze dofinansowanie, ale nadal wysokie na tle kraju, otrzymały przedsiębiorstwa z województw warmińsko-mazurskiego, śląskiego i małopolskiego (por. Aneks tab. 1.9).

Udział województw w środkach SAPARD wynikał nie tylko z koncentracji przetwórstwa ryb w kilku województwach (zwłaszcza w regionie nadmorskim, ale też w woj. wielkopolskim, warmińsko-mazurskim i śląskim). Drugim czynnikiem był stopień dostosowania przedsiębiorstw do norm sanitarnych i weterynaryjnych obowiązujących w Unii Europejskiej. Na początku realizacji programu SAPARD, według stanu na dzień 18 grudnia 2002 r.⁴⁵, tylko niecałe 20% przedsiębiorstw przemysłu rybnego należało do kategorii A, czyli działało zgodnie z unijnymi normami i w momencie akcesji mogło sprzedawać swoje wyroby na wspólnym rynku. Kolejne 33% zakwalifikowano do grupy B, której przyznano okresy przejściowe na dostosowanie do nowych wymagań. Ponad 40% zakładów zaliczono do klasy C, co oznaczało, że nie będą one dopuszczone do sprzedaży produktów na wspólny rynek i będą miały prawo sprzedaży jedynie na rynku krajowym.

Niemal wszystkie zakłady z województwa lubuskiego przystosowały się do nowych wymagań (siedem z ośmiu zaliczono do kategorii A)⁴⁶. W województwie wielkopolskim dostosowało się 33% firm, a w zachodniopomorskim i podkarpackim odpowiednio 26 i 25%. W pięciu województwach: lubelskim, łódzkim, opolskim, śląskim i świętokrzyskim ani jedno przedsiębiorstwo nie było przygotowane do sprzedaży produktów na europejski rynek. Co najmniej połowa zakładów w woj. śląskim, łódzkim, małopolskim, kujawsko-pomorskim i podlaskim została zakwalifikowana do kategorii C, co oznaczało dla nich konieczność zaprzestania produkcji lub ograniczenie sprzedaży do rynku krajowego.

Największe przeciętne dotacje SAPARD wypłacono firmom działającym w województwach należących do grupy najgorzej przygotowanych do członkostwa w Unii Europejskiej. Wysokie dotacje w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo otrzymali uczestnicy programu z woj. podlaskiego, śląskiego i mało-

---

⁴⁵ Dane Morskiego Instytutu Rybackiego.

⁴⁶ Według stanu na dzień 18 grudnia 2002 r., Ibidem.

polskiego (por. Aneks tab. 1.9). Wynikało to z dużych potrzeb inwestycyjnych przetwórci działających w tych regionach.

W ciągu czterech lat, dzięki dużym nakładom inwestycyjnym, zwiększyła się liczba przedsiębiorstw uprawnionych do handlu z innymi państwami Unii Europejskiej. Według stanu na koniec listopada 2006 roku działało 200 takich zakładów, przede wszystkim w województwach pomorskim, zachodniopomorskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim. W województwach wielkopolskim, małopolskim, świętokrzyskim i lubelskim wszystkie przedsiębiorstwa przetwórstwa ryb były uprawnione do sprzedaży swoich produktów na rynku europejskim.

4.4. Przemysł owocowo-warzywny

W analizowanym okresie sytuacja przemysłu owocowo-warzywnego uległa poprawie. Liczba podmiotów przemysłu owocowo-warzywnego, które złożyły formularz F-01 za 2005 rok była o prawie 8% wyższa niż w 2002 roku⁴⁷. W ciągu trzech lat zatrudnienie w tych przedsiębiorstwach zwiększyło się o ok. 9% oraz nastąpił ok. 30% wzrost przychodów i wartości sprzedaży. Firmy zwiększały produkcję, o czym świadczył ok. 20% wzrost wielkości przeciętnych przychodów. Wytworzona wartość dodana w przeliczeniu na jednego zatrudnionego była w 2005 r. o blisko 25% większa niż w 2002 r., co świadczy o rosnącej wydajności pracy w przemyśle owocowo-warzywnym (por. Aneks tab. 1.10).

O poprawie sytuacji branży świadczył wskaźnik rentowności przychodów netto, którego wartość wzrosła z 1,50% do 4,03%. Było to efektem poprawy wyniku finansowego (zysk branży w 2005 r. był 3,5-krotnie wyższy niż w 2002 r.). Udział zysku w akumulacji zwiększył się z 30% do ponad 50% w 2005 r. Dzięki temu była ona dwukrotnie większa niż w 2002 r. (por. Aneks tab. 1.10).

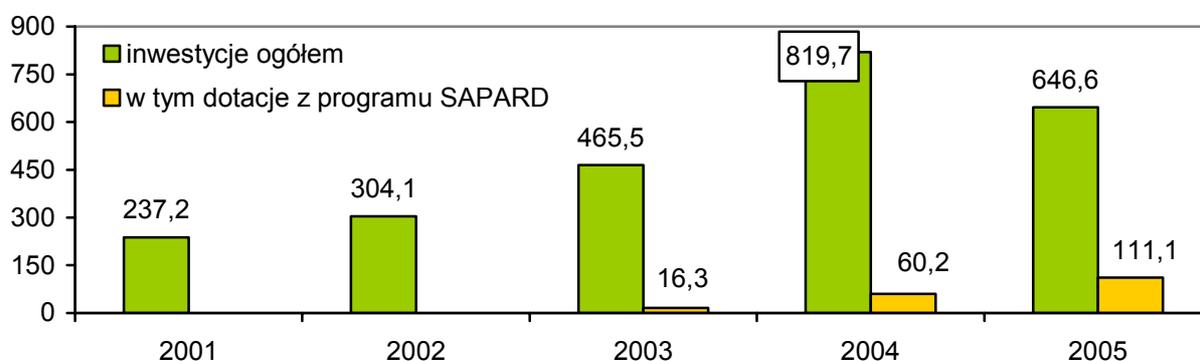
Zobowiązania przemysłu owocowo-warzywnego, zarówno krótko-, jak i długoterminowe, wzrosły o ok. 30%. Kredyty długoterminowe były w 2005 r. większe o 12% niż w 2002 r., krótkoterminowe wzrosły w tym samym czasie o prawie 40%. Mimo wzrostu zobowiązań krótkoterminowych poprawiła się struktura finansowania majątku obrotowego. Udział kredytów bankowych kształtował się na poziomie ok. 30% w obu badanych latach. Natomiast zmalało znaczenie zobowiązań handlowych z 52 do 44%. Działalność operacyjna finansowana była w 2005 r. w 24% kapitałem własnym (w 2002 r. w 16%). Poprawiła się również relacja zobowiązań długoterminowych do amortyzacji, zmniejszając się z 2,00 w 2002 r. do 1,89 w 2005 r. Zmniejszył się udział kosztów finansowych w przychodach. Poprawił się również wskaźnik bieżącej płynności i w 2005 roku osiągnął, uważaną za bezpieczną, wartość 1,31. Wzrosła też stopa zwrotu kapitału własnego (por. Aneks tab. 1.11).

---

⁴⁷ Liczba firm ogółem zatrudniających ponad 9 osób wzrosła z 376 w 2002 r. do 393 w 2005. Jednocześnie nastąpił wzrost zatrudnienia z 30,2 do 33,1 tys. osób.

Podobnie jak w przemyśle mleczarskim, mięsny i rybnym, również w przedsiębiorstwach przetwórstwa owoców i warzyw w analizowanym okresie miało miejsce ożywienie inwestycyjne. Było ono spowodowane przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej i koniecznością dostosowań zakładów do standardów europejskich. Potwierdzał to szczególnie wzrost inwestycji w roku akcesji. Nakłady poniesione wówczas na ten cel stanowiły ponad 30% wszystkich zrealizowanych w latach 2001-2005. W sumie w latach 2002-2005 przemysł owocowo-warzywny zainwestował ponad 2,2 mld zł, przy czym 8% tej kwoty stanowiły dotacje SAPARD. Projekty współfinansowane z tego funduszu stanowiły 23% wszystkich zrealizowanych w tym czasie inwestycji (por. Aneks tab. 1.12).

Rysunek 1.6. Nakłady inwestycyjne w przemyśle owocowo-warzywnym w latach 2001-2005 (w mln zł)

Źródło: Niepublikowane dane GUS.

Przedsiębiorcy zajmujący się przetwórstwem owoców i warzyw złożyli 349 wniosków o wsparcie inwestycji ze środków programu SAPARD. Ponieważ w 2002 roku w branży działało 255 przedsiębiorstw, przeciętna firma starała się o dofinansowanie więcej niż jednego projektu. Największa liczba wniosków o wsparcie została złożona w mazowieckim oddziale ARiMR. Przedsiębiorcy z województw wielkopolskiego, łódzkiego i śląskiego byli również aktywni w pozyskiwaniu pieniędzy sapardowskich (złożyli po ok. 10% wszystkich wniosków). W sumie z tych województw pochodziło ponad 40% złożonych wniosków (w tych województwach funkcjonowała ponad połowa firm zajmujących się przetwórstwem owoców i warzyw, por. Aneks tab. 1.12).

Najwięcej wniosków, ponad dwa, w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo złożyli przetwórcy w województwach małopolskim, warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim. Najmniej wniosków, poniżej 1, przypadło na przedsiębiorstwo w woj. dolnośląskim i śląskim. Najprawdopodobniej przedsiębiorstwa z pierwszej grupy województw miały większe potrzeby inwestycyjne, a równocześnie były gotowe ponieść nakłady finansowe (były w stanie sfinansować całą inwestycję przed uzyskaniem wsparcia z programu SAPARD).

Wysokość dotacji projektów ukończonych od początku funkcjonowania programu do końca 2005 r. wyniosła ponad 186 mln zł, ale była zróżnicowana regionalnie, podobnie jak wysokość nakładów inwestycyjnych ogółem. Najwięcej zainwestowały firmy w województwach mazowieckim, wielkopolskim i małopolskim. Najmniej zainwestowano w województwach świętokrzyskim, pomorskim, podlaskim i lubuskim.

Najwięcej środków, ponad 37%, z programu SAPARD otrzymały przedsiębiorstwa z województw mazowieckiego i wielkopolskiego. Największe przeciętne wsparcie z budżetu programu SAPARD otrzymali przedsiębiorcy działający na terenie województw małopolskiego, zachodniopomorskiego i mazowieckiego (por. Aneks tab. 1.12).

Najwyższa przeciętna wysokość dotacji w woj. małopolskim wynikała z konieczności dostosowań przedsiębiorstw do nowych warunków funkcjonowania po wejściu Polski do Unii Europejskiej (w zakresie warunków higienicznych i sanitarnych). W województwie małopolskim w 2002 r., według danych GUS, tylko 9 firm zatrudniających powyżej 9 osób złożyło formularze F-01. Starły się one w sumie o wsparcie 25 wniosków z programu SAPARD (o tyle samo co przedsiębiorstwa z łódzkiego, których było trzykrotnie więcej). Dostosowanie zakładów z woj. małopolskiego do wymagań unijnych przyczyniło się do ponad dwukrotnego wzrostu udziału eksportu w przychodach ze sprzedaży ogółem (do 21%), ale sytuacja przedsiębiorstw z tego województwa pogorszyła się w badanym okresie (por. Aneks tab. 1.11).

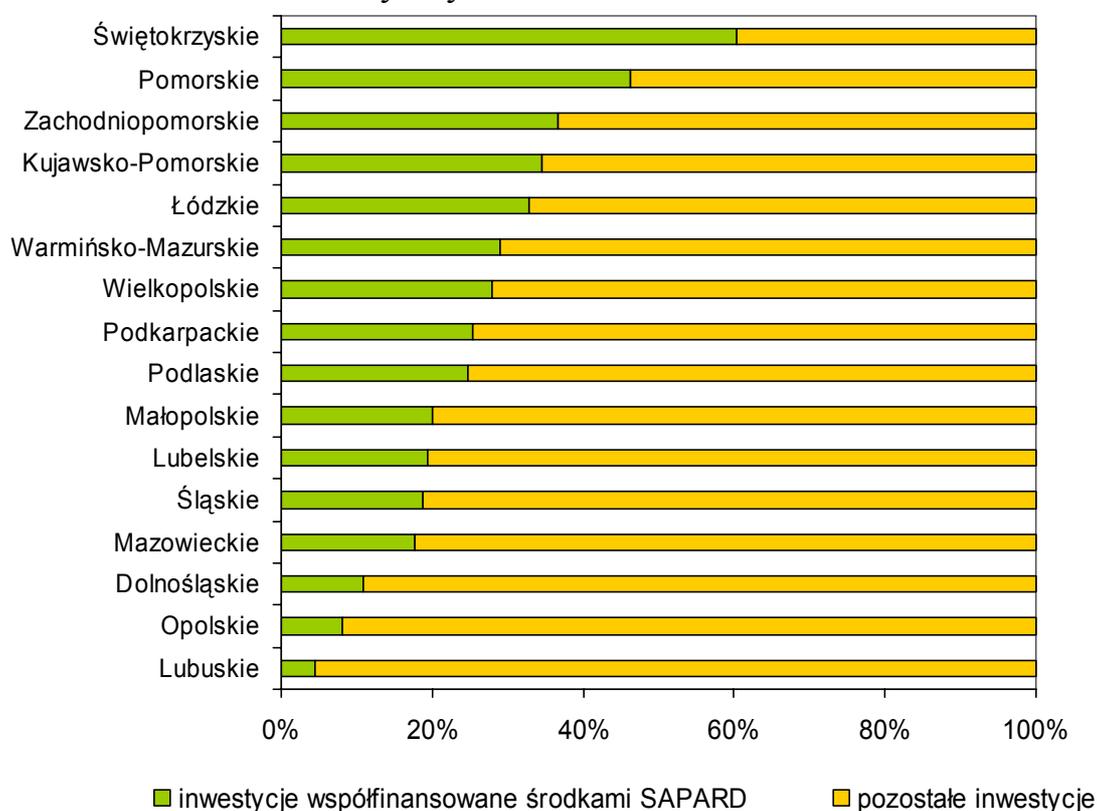
W związku z poniesieniem dużych nakładów finansowych, w tym na realizację projektów inwestycyjnych współfinansowanych z programu SAPARD, pogorszyła się płynność firm zlokalizowanych w województwie małopolskim (por. Aneks tab. 1.11). Aktywa obrotowe były w stanie pokryć zobowiązania krótkoterminowe jedynie w 73%. Taka sytuacja wpłynęła na pogorszenie struktury finansowania majątku obrotowego. W badanych latach znacząco wzrósł udział kredytów bankowych (z 46 do 71%). Wartość majątku obrotowego przekraczała o prawie 40% wartość kapitału własnego. Kredyty długoterminowe były w 2005 roku prawie dwukrotnie większe niż w 2002 roku, podobnie jak kredyty krótkoterminowe.

W tym samym czasie w województwie małopolskim pogorszył się wynik finansowy firm z branży owocowo-warzywnej i odnotowały one stratę. Spowodowało to spadek wartości wskaźnika rentowności przychodów. Stopa zwrotu kapitału przyjęła ujemną wartość (por. Aneks tab. 1.11). Utrzymanie takiej sytuacji mogło doprowadzić do upadku przedsiębiorstw, które nie były w stanie spłacać zaciągniętych długów. Można zastanawiać się nad tym, czy

rzeczywiście tak kosztowne inwestycje w tych firmach były niezbędne, biorąc pod uwagę ryzyko, jakie się z nimi wiązało.

Zupełnie inna była sytuacja branży w woj. mazowieckim, gdzie działały firmy o najwyższej wydajności pracy, mierzonej wartością dodaną w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. Pomimo wzrostu zobowiązań krótkoterminowych, poprawił się współczynnik płynności finansowej mazowieckich przedsiębiorstw. Było to wynikiem znacznego wzrostu aktywów obrotowych. Dzięki temu poprawiła się również struktura finansowania majątku obrotowego. Spadło znaczenie zobowiązań handlowych i skarbowych na rzecz kapitału własnego. Znaczny wzrost zysku wpłynął na poprawę zdolności do akumulacji. Wskaźniki rentowności świadczyły o poprawie sytuacji w przemyśle owocowo-warzywnym w woj. mazowieckim. Zysk stanowił w 2005 roku 5,1% przychodów (dla porównania w 2002 roku jedynie 0,4%). Poprawiła się opłacalność produkcji: stopa zwrotu kapitału własnego wzrosła z 1,79% w 2002 r. do 14,61% w 2005 r. Poprawa sytuacji była wynikiem wzrostu przychodów (o ok. 40%). Było to wynikiem, m.in. wzrostu eksportu. Przychody z eksportu w 2005 r. były o 60% większe niż w 2002 r., a ich udział w przychodach ogółem wyniósł prawie 28% (por. Aneks tab. 1.10 i 1.11).

Rysunek 1.7. Struktura finansowania inwestycji w przemyśle owocowo-warzywnym w latach 2002-2005

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS oraz informacji ARiMR.

Dotacje z programu SAPARD miały małe znaczenie dla przedsiębiorstw z województw opolskiego i lubuskiego (por. rys. 1.7). Największe znaczenie fundusze SAPARD miały w województwie świętokrzyskim, gdzie stanowiły ok. 25% nakładów inwestycyjnych branży ogółem. Dużą rolę odegrały również w woj. pomorskim, zachodniopomorskim i kujawsko-pomorskim (por. Aneks tab. 1.12). Wartość projektów przemysłu owocowo-warzywnego, współfinansowanych ze środków SAPARD, stanowiła w woj. świętokrzyskim ponad połowę wszystkich inwestycji dokonanych w analizowanym okresie. W województwach pomorskim, zachodniopomorskim i kujawsko-pomorskim ich wartość wyniosła odpowiednio: 46, 37, 35% wszystkich zrealizowanych inwestycji (por. rys. 1.7).

Stan ekonomiczno-finansowy firm przemysłu owocowo-warzywnego był zróżnicowany regionalnie. Na tle kraju wyróżniało się osiągające najlepsze wyniki województwo mazowieckie. Na drugim biegunie znalazły się woj. małopolskie i świętokrzyskie. Wysokie nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw z tych dwóch regionów spowodowały obniżenie ich płynności do niebezpiecznie niskiego poziomu i pogorszenie struktury finansowania majątku obrotowego. Również wskaźniki rentowności w tych województwach świadczyły o ich niekorzystnej sytuacji (por. Aneks tab. 1.11).

5. Wnioski

- W badanym okresie we wszystkich analizowanych kierunkach przetwórstwa zachodziły zmiany związane z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Polegały one na dostosowaniu zakładów do działania zgodnie z normami obowiązującymi w Unii Europejskiej. Zmiany te miały wpływ na wzrost przychodów oraz wzrost udziału eksportu w przychodach ze sprzedaży ogółem.
- Konieczność dostosowania przedsiębiorstw przemysłu spożywczego do członkostwa w Unii Europejskiej wiązała się z dużymi nakładami finansowymi. Odzwierciedlają to dane za lata 2002-2005, charakteryzujące się szczególnie wysokim wzrostem w roku akcesji.
- Środki programu SAPARD były istotnym uzupełnieniem innych źródeł finansowania inwestycji i miały pozytywny wpływ na terminowe dostosowanie przedsiębiorstw do norm sanitarnych i weterynaryjnych. Ich udział w nakładach inwestycyjnych był zróżnicowany w zależności od branży. W przemyśle mleczarskim i mięsnym wsparcie stanowiło 12%, w rybnym – 18%, a w przetwórstwie owoców i warzyw – 8% wydatków inwestycyjnych ogółem.
- Przebieg realizacji programu SAPARD był zróżnicowany regionalnie w zależności od kierunku przetwórstwa. Najwięcej projektów pochodziło z tych województw, w których działało najwięcej przedsiębiorstw. W związku z tym do nich również trafiła również największa część pieniędzy.

- Zróżnicowanie wielkości dotacji wynikało z innych niż przedstawione powyżej czynników. W przypadku przetwórstwa mleka największe średnie wsparcie otrzymały z jednej strony najsilniejsze ekonomicznie przedsiębiorstwa z woj. podlaskiego, a z drugiej strony firmy z woj. zachodniopomorskiego, w którym zachodziły najsilniejsze procesy koncentracji produkcji. Świadczył o tym spadek liczby firm zajmujących się przetwarzaniem mleka i produkcją serów oraz poziomu zatrudnienia przy jednoczesnym wzroście przychodów, wartości produkcji i wartości dodanej.
- Zmiany zachodzące w przetwórstwie mleka przebiegały w różnym tempie w zależności od województwa. W regionach wyspecjalizowanych, gdzie działały duże mleczarnie, liczba przedsiębiorstw nie uległa zmianie. W województwach, w których działały firmy prowadzące produkcję o mniejszej skali, procesy koncentracji przebiegały dynamicznie.
- Fundusze SAPARD były dużo bardziej istotnym źródłem inwestycji w województwach, gdzie działały mniejsze firmy (o mniejszych przychodach i skali przerobu mleka). Biorąc pod uwagę udział projektów współfinansowanych środkami SAPARD w wartości inwestycji ogółem w mniejszych firmach, można stwierdzić, że gdyby nie wsparcie, mogłyby one mieć trudności z przystosowaniem się do norm sanitarnych i higienicznych Unii Europejskiej. W województwach, w których znajdowały się największe mleczarnie, dokonywano największych inwestycji. Jednocześnie w największych mleczarniach udział środków SPARD w finansowaniu inwestycji był znacznie mniejszy niż w przedsiębiorstwach o mniejszej skali produkcji.
- Dzięki inwestycjom współfinansowanym środkami SAPARD przedsiębiorstwa przemysłu mięsnego wykorzystały szansę, jaką stworzyło przystąpienie Polski do UE i zwiększyły eksport do państw członkowskich. Prawie 90% inwestycji dofinansowanych środkami SAPARD zrealizowanych w zakładach przemysłu mięsnego polegało na dostosowaniu do wymogów sanitarnych i weterynaryjnych.
- Zwiększyła się liczba firm przemysłu mięsnego posiadających uprawnienia do eksportu na wspólny rynek. Według danych zawartych w raporcie inspekcji weterynaryjnej zakończonej w marcu 2003 r. tylko 24% zakładów było przygotowanych do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Część zakładów była w trakcie realizacji inwestycji dostosowawczych. Na początku 2004 r. działało 101 zakładów przetwórstwa mięsa uprawnionych do handlu z Unią Europejską. Według stanu na koniec 2006 r. ich liczba wzrosła do 1107. Szybki postęp wynikał ze spełnienia standardów higienicznych, sanitarnych

i weterynaryjnych przez przedsiębiorstwa⁴⁸. Skutkiem przystąpienia Polski do Unii Europejskiej było zwiększenie udziału Polski w wewnętrznych obrotach unijnych oraz wzrost cen⁴⁹ na krajowym rynku, co miało wpływ na poprawę sytuacji ekonomicznej przemysłu mięsnego⁵⁰.

- Proces dostosowania do standardów unijnych, finansowany m.in. ze środków programu SAPARD, miał wpływ na przyspieszenie uprzemysławiania ubojów, choć jego tempo było wolniejsze niż oczekiwano. Zmiany w strukturze ubojów następowały jeszcze przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Wraz ze zbliżaniem się terminu akcesji nastąpiło również przyspieszenie procesów restrukturyzacyjnych ubojni, co prowadziło do ich koncentracji. Udział dużych i średnich firm w ubojach zwierząt rzeźnych zwiększył się z ok. 36 do 51% (975 firm w 2005 r.), ubojów lokalnych spadł z 50 do 35% (675 firm w 2005 r.), a małych firm pozostał na niezmiennym, poziomie ok. 15% (275 firm w 2005 r.)⁵¹. Powoli spadała liczba czynnych ubojni, a część przedsiębiorstw zawężyła profil działalności i rezygnowała z ubojów na rzecz przetwórstwa mięsa. Przeniesienie ubojów zwierząt rzeźnych do zakładów posiadających uprawnienia do handlu z innymi krajami UE miało wpływ na ich koncentrację w zakładach przemysłowych.
- Najwięcej firm, mających uprawnienia do handlu z innymi państwami Wspólnoty, pochodziło z województw wielkopolskiego, łódzkiego i śląskiego⁵². W tych dwóch ostatnich województwach przedsiębiorstwa, biorące udział w programie SAPARD, otrzymały największe przeciętne dotacje. Potwierdza to znaczenie wsparcia w procesie dostosowania do wymogów unijnych w zakresie standardów produkcji. Jednocześnie w obu tych województwach zwiększyły się uboje przemysłowe żywca wieprzowego, drobiowego i wołowego. W województwie łódzkim najszybciej wzrastał przemysłowy ubój żywca wołowego (w 2006 r. było to o prawie 60% więcej niż w 2003 r.), a w śląskim żywca drobiowego (w 2006 r. były one 2,7-krotnie większe niż w 2003 r.).
- Uprzemysłowienie produkcji mięsa drobiowego było dużo większe niż mięsa czerwonego. Miało to wpływ na lepsze przygotowanie przedsiębiorstw do członkostwa w Unii Europejskiej. Z informacji Głównego Inspektoratu

---

⁴⁸ R. Mroczek, R. Urban, *Sektor mięsny beneficjentem integracji z Unią Europejską*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 3.

⁴⁹ Spowodowany tzw. integracyjnym szokiem cenowym.

⁵⁰ R. Urban, *Stan głównych działów gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Sektor zbożowy, mięsny i napojów*, Seria Program Wieloletni, Raport nr 25, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

⁵¹ *Rynek mięsa. Stan i perspektywy*, nr 29, „Analizy rynkowe” 2005.

⁵² Według stanu na koniec 2006 r., por. J. Drożdż, R. Mroczek, R. Urban, *Analiza sektora PKD...*, op. cit.

Weterynarii wynikało, że na początku 2002 r. funkcjonowało 36 zakładów mogących eksportować na wspólny rynek, we wrześniu 2002 r. było ich 43⁵³, a we wrześniu 2005 r. już 201. Liczba przedsiębiorstw mogących sprzedawać swoje wyroby tylko na rynku krajowym wynosiła 144.

- Pomimo przemian zachodzących w strukturze przedsiębiorstw, stopień koncentracji przemysłu mięsnego jest wciąż niski i oczekuje się dalszych przeobrażeń w tej części przemysłu spożywczego. Zdaniem Urbana⁵⁴ możliwe jest zmniejszenie ubojów lokalnych o 1/3 do 2013 roku, przy jednoczesnym wzroście (o 50% w przypadku trzody i o 1/3 drobiu) ubojów przemysłowych, ale sektor mięsa czerwonego, zarówno przetwórstwo, jak i uboje, będzie charakteryzował się niskim stopniem koncentracji. Silną pozycję na rynku zdobędą przedsiębiorstwa średniej wielkości. Małe zakłady stanowić będą znaczącą część rynku i będą odpowiadały za ok. 25% obrotów sektora mięsa czerwonego.
- Środki SAPARD były szczególnie ważnym źródłem wsparcia przedsiębiorstw przemysłu rybnego. W badanym okresie stanowiły one 18% nakładów inwestycyjnych branży.
- Duży wzrost przychodów ze sprzedaży przemysłu rybnego (prawie o 90%) wynikał z dużego popytu krajowego i eksportowego. Należy podkreślić, że przy tym przychody ze sprzedaży na eksport były prawie trzykrotnie większe w 2005 r. niż w 2002 r. Ich udział w przychodach ze sprzedaży zwiększył się z ok. 25 do 40%. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie dostosowanie przedsiębiorstw do unijnych norm. Wzrost produkcji⁵⁵ i poprawa wyników przetwórstwa ryb były możliwe dzięki współfinansowanym środkami SAPARD inwestycjom modernizacyjnym i zwiększającym moc produkcyjną.
- Zróżnicowanie regionalne wyników programu SAPARD w zakładach przetwórstwa ryb wynikało z dwóch czynników. Po pierwsze z lokalizacji większości firm w kilku województwach (zwłaszcza w regionie nadmorskim, ale też w wielkopolskim, warmińsko-mazurskim i śląskim). Drugim czynnikiem, który miał wpływ na uczestnictwo w programie w poszczególnych województwach, był stopień zaawansowania procesów dostosowawczych do norm sanitarnych i weterynaryjnych obowiązujących w Unii Europejskiej.
- Największe przeciętne wsparcie ze środków sapardowskich trafiło do przedsiębiorstw w woj. podlaskim, warmińsko-mazurskim i śląskim, w których zakłady były najgorzej przygotowane do członkostwa w Unii Europejskiej.

---

⁵³ Rynek drobiu i jaj. Stan i perspektywy, nr 22, „Analizy rynkowe” 2002.

⁵⁴ R. Urban, *Prognoza rozwoju sektora mięsnego w latach 2007-2013*, „Biuletyn Informacyjny ARR” 2006, nr 10(184).

⁵⁵ Wielkość produkcji w 2005 r. była o 33% większa niż w 2002 r.

- Najwięcej zakładów posiadających uprawnienia do handlu z innymi państwami Unii Europejskiej działało w 2006 roku w woj. pomorskim, zachodniopomorskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim. W województwach wielkopolskim, małopolskim, świętokrzyskim i lubelskim wszystkie przedsiębiorstwa przetwórstwa ryb były uprawnione do sprzedaży swoich produktów na rynku europejskim.
- W przemyśle owocowo-warzywnym, podobnie jak w trzech innych wspieranych środkami SAPARD kierunkach przetwórstwa, nastąpiło ożywienie inwestycyjne w analizowanym okresie.
- Środki SAPARD miały mniejszy udział w nakładach inwestycyjnych przedsiębiorstw przetwórstwa owoców i warzyw niż w pozostałych branżach. Jednak biorąc pod uwagę wartość projektów współfinansowanych ze środków tego funduszu (stanowiły 23% inwestycji ogółem) można stwierdzić, że były istotnym uzupełnieniem innych źródeł finansowania procesów dostosowawczych i modernizacyjnych.
- Największe przeciętne dotacje sapardowskie trafiły do przedsiębiorstw z woj. małopolskiego. Przedsiębiorstwa z tego województwa należały do inwestujących najwięcej. Miało to dwojakie skutki: dostosowanie zakładów do wymagań unijnych przyczyniło się do ponad dwukrotnego wzrostu przychodów ze sprzedaży eksportowej i wzrostu ich udziału ze sprzedaży ogółem do 17%. Potrzeby inwestycyjne były w dużej mierze finansowane z kredytów, których wartość w analizowanym znacząco wzrosła. Wskaźnik płynności bieżącej w 2002 r. znajdował się poniżej bezpiecznej wartości, a w 2005 r. jego wartość jeszcze spadła. Utrzymanie takiej sytuacji mogło doprowadzić do upadku przedsiębiorstw, które nie były w stanie spłacać zaciągniętych długów. Można zastanawiać się nad tym czy rzeczywiście tak kosztowne inwestycje w tych firmach były niezbędne, biorąc pod uwagę ryzyko, jakie się z nimi wiązało.
- Wysokie przeciętne dotacje z programu SAPARD otrzymały również przedsiębiorstwa z woj. mazowieckiego. Sytuacja branży owocowo-warzywnej w tym regionie była odmienna, gdyż w analizowanym okresie wyniki działających firm poprawiły się. Różnica stanu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstw obu regionów wynikała ze skali produkcji. Przychody w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo były w woj. mazowieckim dwukrotnie większe niż w małopolskim. Większa skala produkcji, dobre wyniki finansowe i korzystna struktura finansowania umożliwiały podejmowanie inwestycji bez tak dużego ryzyka, jak w województwie małopolskim.

Rozdział 2. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”

1. Cele działania

Głównym celem działania 2 była poprawa jakości produkcji rolniczej dzięki lepszemu wyposażeniu technicznemu gospodarstw i dostosowaniu warunków produkcji do wymogów *acquis communautaire*. Ze środków działania 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” wspierana była restrukturyzacja i różnicowanie produkcji, które postrzegane były jako warunki poprawy efektywności gospodarstw i dostosowania ich produkcji do potrzeb rynku. Podejmowane inwestycje miały pozostawać w zgodzie z naturalnymi warunkami przyrodniczymi i minimalizować niekorzystny wpływ produkcji na środowisko.

2. Zasady podziału środków przeznaczonych na współfinansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych między województwa

Zgodnie z Uchwałą nr 3⁵⁶ z dnia 5 kwietnia 2001 r. KKS zdecydował o podstawach utworzenia tzw. „kopert regionalnych” w działaniu 2, co oznaczało podział jego budżetu między województwa. Kryteriami alokacji funduszy w działaniu „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” były: wielkość bazy produkcyjnej we wspieranych kierunkach produkcji oraz udział gospodarstw o preferowanej skali produkcji (o powierzchni użytków rolnych powyżej 5 ha) w całkowitej powierzchni użytków rolnych województwa.

Algorytm podziału środków działań „Inwestycje w gospodarstwa rolnych” oraz „Rozwój i poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich” był skonstruowany na podobnych zasadach. Udział każdego z województw w budżecie uwzględniał mierniki wagowe (opisujące wielkości) i indeksowe (określające natężenie cech). Za ich pomocą scharakteryzowano województwa ze względu na istniejącą w nich bazę produkcyjną. Mierniki wagowe miały na celu określenie zapotrzebowania na wsparcie użytkowników gospodarstwa rolnych z danego regionu. Otrzymane wskaźniki zostały następnie pomnożone przez mierniki indeksowe.

Tworzenie algorytmu podziału środków między województwa przebiegało w kilku etapach. Pierwszy polegał na obliczeniu miernika wagowego. Określał on bazę produkcyjną we wspieranych w działaniu 2 kierunkach produkcji w danym województwie. Do jego określenia wykorzystano następujące dane:

---

⁵⁶ Uchwała nr 3 z dn. 5 kwietnia 2001 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów podziału środków publicznych pomiędzy województwa w działaniach 2 i 3 Programu SAPARD: w zasadach alokacji skalę produkcji oszacowano na podstawie powierzchni gospodarstwa.

- wielkość produkcji mleka w milionach ton, która określała popyt na środki inwestycyjne w gospodarstwach mleczarskich,
- wielkość produkcji żywca rzeźnego bydła, trzody chlewnej i drobiu (w wadze żywej w tysiącach ton) oraz pogłowie owiec, które określały popyt na środki na modernizację gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych,
- wartość skupu produktów produkcji roślinnej w milionach złotych (w cenach bieżących), za pomocą której oszacowano popyt na środki ze schematu 2.3. „Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych”.

Opisane zmienne zostały następnie zagregowane. Każdemu z wymienionych elementów przypisano wagi odpowiadające udziałowi danego kierunku produkcji w środkach działania 2:

- 0,55 dla produkcji mleka,
- 0,15 dla produkcji bydła,
- 0,10 dla produkcji trzody,
- 0,05 dla produkcji drobiu,
- 0,05 dla pogłowie owiec,
- 0,10 dla skupu produkcji roślinnej.

Dla każdego z wymienionych kierunków produkcji obliczono wskaźniki wagowe, które następnie zagregowano do wskaźnika syntetycznego. Do obliczeń wykorzystano dane GUS o wielkości produkcji mleka, żywca wołowego, wieprzowego, drobiowego, pogłowie owiec w gospodarstwach indywidualnych oraz o wartości skupu produktów roślinnych.

W drugim etapie obliczono wskaźnik natężenia zmiennych – udział gospodarstw o preferowanej skali produkcji, czyli o obszarze powyżej 5 ha, w całkowitej powierzchni użytków rolnych danego województwa. Pomoc inwestycyjna przyznawana była tym gospodarstwom, które realizowały projekty inwestycyjne zgodnie z ich potrzebami. Warunkiem otrzymania pomocy finansowej była żywotność⁵⁷ wspieranych gospodarstw. Uczestnicy programu musieli wykazać zdolność do poniesienia planowanych nakładów bez zagrożenia własnej płynności finansowej. Komitet Monitorujący za gospodarstwa rozwojowe uznał takie, które miały powierzchnię powyżej 5 ha. W związku z tym prognozowano wyższy efektywny popyt na środki SAPARD w tych województwach, gdzie udział takich gospodarstw był większy.

---

⁵⁷ Zgodnie z Uchwałą nr 3 z dn. 5 kwietnia 2001 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów podziału środków publicznych między województwa w działaniach 2 i 3 programu SAPARD, za żywotne uznano takie gospodarstwa, które były w stanie ponieść planowane nakłady inwestycyjne bez zakłócenia płynności finansowej.

Trzecim etapem tworzenia algorytmu było ustalenie zagregowanego wskaźnika wielkości i natężenia. Powstał on przez pomnożenie otrzymanych wcześniej wskaźników wielkości i natężenia. W ten sposób skonstruowano zagregowany wskaźnik udziału poszczególnych województw w budżecie działania 2. Jego wartości wyrażono w postaci sumujących się do jedności (a w przypadku procentów do stu) znormalizowanych wag. Na tej podstawie obliczono wysokości kwot dla wszystkich województw: pomnożono wartość zagregowanego indeksu przez ogólną wysokość budżetu działania 2, przewidzianego w RUF 2000 i 2001. Uchwałą⁵⁸ nr 16 z dnia 16 kwietnia 2003 r. Krajowy Komitet Sterujący przyjął, że przy podziale środków przeznaczonych na realizację działania 2 z RUF 2002 i 2003 uwzględnić należy aktualne dane. W ten sposób zmianie uległ udział poszczególnych województw, ale sposób podziału pozostał taki sam (por. tab. 2.1).

Tabela 2.1. Podział środków działania 2 programu SAPARD między województwa (w procentach)

Województwo	Udział województw w środkach działania 2	
	w RUF 2000 i 2001	w RUF 2002 i 2003
Dolnośląskie	3,95	4,11
Kujawsko-pomorskie	8,36	8,90
Lubelskie	8,63	8,47
Lubuskie	1,99	1,71
Łódzkie	8,51	8,66
Małopolskie	2,75	2,61
Mazowieckie	14,00	13,42
Opolskie	3,16	3,20
Podkarpackie	2,82	2,30
Podlaskie	9,55	9,77
Pomorskie	4,10	3,90
Śląskie	2,07	2,16
Świętokrzyskie	3,06	2,54
Warmińsko-mazurskie	7,05	7,58
Wielkopolskie	15,62	16,74
Zachodniopomorskie	4,37	3,93
Ogółem	100,00	100,00

Źródło: Uchwała nr 4 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 26 kwietnia 2001 r. w sprawie podziału środków pomiędzy województwa w działaniach 2 i 3 Programu SAPARD w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2000 r. oraz Uchwała nr 23 z dn. 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 2 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 r.

⁵⁸ Uchwała nr 16 z dn. 16 kwietnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie kryteriów podziału środków z Rocznej Umowy Finansowej na 2002 (RUF 2002) w Działaniu 1, 2, 3 i 4 Programu SAPARD.

Krajowy Komitet Sterujący dokonywał zmian w podziale środków między działaniami i województwami na podstawie danych monitoringu gromadzonych przez ARiMR. Pierwsza realokacja została zarekomendowana w Uchwale⁵⁹ nr 31/2004 z dnia 2 marca 2004 r. Decyzja o przesunięciu pieniędzy zapadła wówczas, gdy okazało się, że zapotrzebowanie gmin na pomoc finansową w działaniu 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” znacznie przekroczyło szacowany popyt. Na sfinansowanie dotacji do złożonych przez samorządy 4189 wniosków o wsparcie inwestycji infrastrukturalnych, należało przeznaczyć ok. 1,5 mld zł. Było to równe kwocie przewidzianej na ten cel w RUF 2000-2003 łącznie z udziałem krajowym. Zawarte w 2002 roku przez gminy i ich związki umowy opiewały na około 750 mln zł. Niedobór środków oszacowano na 700 mln zł. W tej sytuacji Komitet do Spraw Monitorowania Programu SAPARD podjął decyzję o powiększeniu kwoty dofinansowania projektów w działaniu 3. Dodatkowe pieniądze uzyskano przez przesunięcie 92 mln euro z budżetu działania 2 (80 mln euro) i nie uruchomionego działania 5 (12 mln euro). Dzięki temu zmniejszono niedobór funduszy na dotacje do projektów złożonych przez samorządy gminne w 2003 roku.

Przesunięcie pieniędzy z budżetu działania 2 do działania 3 spowodowało zmiany w ich podziale między województwa. Dodatkowe 83 mln euro z RUF 2001-2003 zostały przyznane poszczególnym regionom tak, aby odpowiadało to ich udziałom w brakujących środkach przy ówczesnych tablicach finansowych.

Realokacja środków między działaniami spowodowała zmiany w sposobie podziału budżetu działania 2. W województwach warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim pozostawiono niewykorzystane kwoty z RUF 2000. Natomiast pieniądze z RUF 2001-2003 przesunięto do działania 3. W województwach małopolskim, świętokrzyskim i mazowieckim, w których przewidywano pełne wykorzystanie dostępnych pieniędzy, nie wprowadzono żadnych zmian w wysokości przyznanych pieniędzy. W pozostałych województwach wysokość dotacji z RUF 2000-2003 ustalono tak, aby zostały one wydane w takim samym stopniu w każdym z województw.

Pomimo bieżącego monitorowania realizacji programu nie przewidziano, że na początku 2004 r., początkowo niechętnie ubiegający się o pomoc rolnicy, masowo zaczęli składać wnioski o włączenie do programu. Konieczna była zatem kolejna realokacja środków między działaniami „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” i „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”. Tym

---

⁵⁹Uchwała nr 31/2004 z dn. 2 marca 2004 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie zarekomendowania realokacji środków pomiędzy województwa w ramach Rocznej Umowy Finansowej na lata 2001, 2002 i 2003.

razem KKS postanowił⁶⁰ o przesunięciu 9,2 mln euro z budżetu działania 3 na wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych. Za najważniejsze uznano wsparcie gospodarstw, które dokonywały inwestycji związanych z restrukturyzacją produkcji mleka i mięsa.

Ostatnia zmiana w podziale budżetu działania 2 między województwa została zarekomendowana⁶¹ przez KKS dnia 8 lipca 2004 r. Dodatkowe pieniądze zostały przyznane gospodarstwom w woj. małopolskim, świętokrzyskim i pomorskim, gdzie realizacja programu SAPARD przebiegała najsprawniej⁶². Województwu warmińsko-mazurskiemu zabrano ponad 80 tys. euro, a zachodniopomorskiemu 362 tys. euro z RUF 2000. Jednocześnie takie same kwoty dodano im z RUF 2003. Takie rozwiązanie miało przedłużyć okres wykorzystania pieniędzy przez te województwa do końca 2006 roku⁶³. Pozostałe województwa otrzymały, w zależności od wielkości poprzednio przyznanych funduszy, od 100 tys. do 300 tys. euro.

Zgodnie z algorytmem zarekomendowanym przez KKS najwięcej środków (ok. 30%) z działania 2 trafiło do woj. wielkopolskiego i mazowieckiego. Taki rozkład środków wynikał z zastosowania, omówionego w pierwszej części opracowania, algorytmu. To właśnie w woj. wielkopolskim i mazowieckim działało najwięcej gospodarstw o powierzchni powyżej 5 ha. Województwa te charakteryzowały się również najwyższymi udziałami (w 2004 roku wielkopolskie 15,9%, mazowieckie 14,9%) w strukturze towarowej krajowej produkcji rolnej (por. Aneks tab. 2.5).

Najmniej pieniędzy otrzymały woj. świętokrzyskie, podkarpackie, małopolskie, śląskie i lubuskie. Do tych pięciu województw trafiło łącznie jedynie ok. 12% budżetu działania. Charakteryzują się one (poza woj. lubuskim) rozdrobnioną strukturą agrarną. Ich udział w budżecie działania 2 jest proporcjonalny do liczby gospodarstw o wielkości powyżej 5 ha.

---

⁶⁰ Uchwała nr 33/2004 z dn. 5 kwietnia 2004 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie zarekomendowania realokacji środków pomiędzy województwa w Działaniu 2 w ramach Rocznej Umowy Finansowej na rok 2003.

⁶¹ Uchwała nr 36/2004 z dn. 8 lipca 2004 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie zarekomendowania realokacji środków pomiędzy województwa w ramach Rocznych Umów Finansowych na lata 2000, 2001, 2002 i 2003.

⁶² Na koniec czerwca 2004 r. wypłaty pomocy beneficjentom wyniosły w woj. małopolskim 80%, w świętokrzyskim i pomorskim – 70%, podczas gdy w pozostałych 25-50%.

⁶³ Program SAPARD był finansowany zgodnie z zasadą n+2, to znaczy, że pieniądze z RUF mogły być finansowane w danym roku oraz dwóch kolejnych. Ze względu na opóźnienia w uruchomieniu programu SAPARD wydłużono ten okres w ten sposób, że pieniądze z RUF 2003 mogły być wydane do 2006 r. Opiswane przesunięcie takich samych kwot na pierwszy rzut oka może wydać się dziwne, ale dzięki temu uniknięto sytuacji, w której część pieniędzy pozostała niewykorzystana (pieniądze z RUF 2000 można było wydać do 2004 r., a z RUF 2003 do dwóch lat dłużej, czyli do 2006 r.).

Tabela 2.2. Płatności zrealizowane^a w działaniu 2 programu SAPARD

Schemat/komponent	Liczba zrealizowanych projektów	Wyplacona kwota (w tys. zł)
2.1. Restrukturyzacja produkcji mleka	1 017	77 605
2.2. Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych, z tego:	834	64 171
2.2.1. Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydła mięsnego	40	1 899
2.2.2. Odbudowa produkcji owczarskiej	26	1 107
2.2.3. Modernizacja produkcji trzody chlewnej lub drobiu	768	61 165
2.3. Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych	11 078	446 736
Ogółem	12 929	588 511

^a stan na dzień 01.12.2006 r.

Źródło: System monitoringu ARiMR.

W działaniu 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” rolnicy mogli otrzymać dofinansowanie z trzech schematów, których analizy dokonano w opracowaniu. Były to:

- schemat 2.1. „Restrukturyzacja produkcji mleka”,
- schemat 2.2. „Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych”, komponent 2.2.3. „Modernizacja produkcji trzody chlewnej lub drobiu”,
- schemat 2.3. „Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych”.

O ich wyborze zadecydował udział w liczbie zrealizowanych projektów oraz w budżecie działania 2. Pozostałe dwa komponenty: 2.2.1. „Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydła mięsnego” i 2.2.2. „Odbudowa produkcji owczarskiej”, zarówno pod względem liczby, jak i wartości zrealizowanych inwestycji, stanowiły mniej niż 0,5% analizowanego działania (por. tab. 2.2).

3. Schemat 2.1. „Restrukturyzacja produkcji mleka”

Dofinansowanie inwestycji ze środków schematu mogli otrzymać rolnicy prowadzący gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka. Realizowane projekty mogły polegać na:

- budowie, rozbudowie i modernizacji obór wraz z wyposażeniem i infrastrukturą,
- zakupie i instalacji wyposażenia technologicznego, w tym dojarek i urządzeń do schładzania mleka,
- zakupie stada podstawowego (krów wpisanych do ksiąg hodowlanych, jałówek po rodzicach wpisanych do ksiąg hodowlanych lub jałówek po matkach ze stad poddawanych ocenie użytkowości i buhajach hodowlanych ras mlecznych),

- budowie i zakupie urządzeń służących prawidłowej gospodarce odchodami zwierzęcymi,
- zakupie urządzeń do produkcji, zbioru i przechowywaniu pasz,
- urządzeniu i wyposażeniu pastwisk (grodzenie, doprowadzanie wody, urządzenia do pojenia, drogi dojazdowe, wiaty).

Górny limit pomocy finansowej wynosił 130 tys. zł, a jeżeli elementem inwestycji była budowa urządzeń do przechowywania odchodów zwierzęcych 170 tys. zł.

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa zawarła z rolnikami 1037 umów na współfinansowanie projektów związanych z restrukturyzacją produkcji mleka. W sumie na wypłaty dla prowadzących gospodarstwa mleczne przeznaczono ponad 13% środków publicznych przewidzianych na współfinansowanie „Inwestycji w gospodarstwach rolnych” (por. tab. 2.2).

Najwięcej wniosków (ponad 100) złożono w Oddziałach Regionalnych ARiMR w woj. podlaskim, mazowieckim, wielkopolskim, łódzkim i kujawsko-pomorskim. Bardzo małe zainteresowanie wykazali rolnicy z woj. zachodniopomorskiego, lubuskiego i małopolskiego, gdzie złożono po 10 i mniej wniosków⁶⁴.

Do zbadania zróżnicowania regionalnego aktywności rolników w staraniach o uzyskanie wsparcia ze środków SAPARD na modernizację mlecznego chowu bydła, przyjęto liczbę złożonych wniosków przypadających na 1000 gospodarstw. Do porównań przyjęto indywidualne gospodarstwa rolne, mające co najmniej pięć sztuk krów mlecznych. Taki dobór wskaźnika wynikał z wymagań Programu SAPARD. O dofinansowanie inwestycji środkami SAPARD mogli starać się rolnicy produkujący mleko w ilości między 20 a 500 tys. litrów rocznie. Ponieważ wydajność mleka od krowy w 2005 r. wynosiła w gospodarstwach indywidualnych przeciętnie 4027 litrów rocznie⁶⁵, do badań przyjęto gospodarstwa, w których liczebność stada krów wynosi co najmniej 5 sztuk (por. Aneks tab. 2.1 i 2.2).

Największą aktywnością mierzoną opisanym wyżej wskaźnikiem charakteryzowało się województwo opolskie. Zarówno pod względem pogłowia krów mlecznych na 100 ha, jak i wielkości produkcji mleka w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych woj. opolskie znalazło się wśród województw zajmujących ostatnie pozycje. Wyjątkowo wysoka aktywność województwa opolskiego nie wynikała zatem z dużej liczby gospodarstw mlecznych. To właśnie w opolskim działały najlepsze gospodarstwa zajmujące się chowem bydła mlecznego. Świadczył o tym wysoki udział stad liczących co najmniej 100 sztuk krów (30%

⁶⁴ Dane pochodzą z systemu monitoringu ARiMR, według stanu na 25.08.2006 r.

⁶⁵ *Rynek mleka. Stan i perspektywy*, nr 30, „Analizy rynkowe” 2006.

w strukturze pogłowia) i największa przeciętna mleczność krów w kraju (w badanym okresie wynosiła w gospodarstwach indywidualnych około 5500 litrów mleka rocznie). Gospodarstwa specjalizujące się w mlecznym chowie bydła w tym województwie należały do najbardziej zaawansowanych technologicznie⁶⁶. Wydajność mleczna krów w woj. opolskim była w 2005 r. wyższa o ok. 40% od przeciętnej w kraju. Poziom mleczności krów wynikał z objęcia zwierząt hodowlanych nadzorem Krajowego Centrum Hodowli Zwierząt i z włączenia prawie połowy pogłowia krów do oceny wartości użytkowej (por. Aneks tab. 2.1).

Produkcja mleka w województwie opolskim charakteryzowała się wysoką towarowością (stosunek ilości mleka skupionego do produkowanego w 2005 roku kształtował się na poziomie 88%; por. Aneks tab. 2.1). W latach 2002-2005 właśnie w woj. opolskim nastąpił największy wzrost (o 37%) ilości skupowanego mleka. Przeciętne gospodarstwo mleczne produkowało w 2005 roku ok. 34 ton mleka rocznie, co plasowało rolników z woj. opolskiego na drugim miejscu po woj. warmińsko-mazurskim⁶⁷. Wysoki popyt na surowiec ze strony polskiego przetwórstwa oraz silne powiązania z rynkiem niemieckim miały wpływ na kształtowanie się cen skupu na najwyższym poziomie w kraju (102,4 zł/100 l). Na wysoką cenę mleka miała wpływ najwyższa w kraju zawartość tłuszczu i białka.

Niewiele niższą aktywnością wykazali się rolnicy z województwa podkarpackiego. Średnia wartość dotacji SAPARD w tym województwie była jednak najniższa i stanowiła 76% średniej krajowej, podczas gdy w województwie opolskim 107%. Gospodarstwa województwa podkarpackiego były mniejsze i w związku z tym słabsze ekonomicznie niż opolskiego. Potwierdzała to przeciętna liczebność stada krów w gospodarstwach, które realizowały inwestycje współfinansowane środkami SAPARD (w woj. podkarpackim liczebność stada krów mlecznych w momencie składania wniosku wynosiła 18, podczas gdy w opolskim 31). Rolnicy z województwa podkarpackiego planowali natomiast bardziej znaczne zwiększenie skali produkcji. Liczebność stada krów mlecznych po zakończeniu projektu, według założeń przedsięwzięcia, miała zwiększyć się o około 60%. W województwie opolskim planowano wzrost pogłowia krów jedynie o 6% (por. Aneks tab. 2.1).

W kolejnym pod względem aktywności województwie podlaskim, złożono najwięcej wniosków o dotację z programu SAPARD. Województwo to charakteryzowało się najwyższą produkcją mleka w przeliczeniu na jeden ha użytków rolnych (1482 litrów) i pogłowiem krów na 100 ha użytków rolnych (35,6) w Polsce oraz blisko 100% towarowością produkcji mleka (por. Aneks tab. 2.1).

---

⁶⁶ J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, A. Zalewski, *Mleczarstwo województwa opolskiego*, „Przeгляд mleczarski” 2007, nr 5.

⁶⁷ Ibidem.

W porównaniu do województwa opolskiego, podlaskie nadal pozostawało w tyle pod względem wydajności mlecznej krów. Natomiast w województwie tym proces koncentracji produkcji mleka był najszybszy. Zdaniem Seremak-Bulge⁶⁸ było to wynikiem oddziaływania kilku czynników. Poza korzystnymi dla rozwoju produkcji mleka warunkami naturalnymi (najwyższy udział trwałych użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych ogółem w kraju), istotną rolę odegrały przemiany w mleczarniach. Spółdzielnie oferowały producentom korzystne ceny za mleko, a jednocześnie udzielały nieoprocentowanych kredytów na poprawę jakości mleka (por. Aneks tab. 2.1). W wyniku tych działań oraz rozwoju produkcji zgodnie z potrzebami rynku, w województwie podlaskim poziom dostosowań do standardów unijnych był najwyższy. Podobne procesy, chociaż na mniejszą skalę, zachodziły w województwie warmińsko-mazurskim i północnej części woj. mazowieckiego.

Województwo warmińsko-mazurskie charakteryzowało się wysokim poziomem pogłowia na 100 ha użytków rolnych (19,1) oraz wysokim poziomem produkcji mleka (812 l/ha użytków rolnych, por. Aneks tab. 2.1). Na pierwszy rzut oka może zatem dziwić jego przedostatnia pozycja pod względem poziomu aktywności w ubieganiu się o środki SAPARD. Taka sytuacja wynikała z tego, że produkcją mleka zajmują się w tym regionie przede wszystkim gospodarstwa należące do osób prawnych, które nie mogły ubiegać się o dotacje ze środków SAPARD. Dodatkowo pomoc mogła być przyznana jedynie gospodarstwom, w których ilość produkowanego mleka nie przekraczała 500 tys. litrów mleka rocznie. Z programu nie mogły zatem korzystać największe przedsiębiorstwa rolne funkcjonujące na terenie województwa.

Najmniejszą aktywność w pozyskiwaniu środków z programu odnotowano w województwie małopolskim. Złożono tam tylko 9 wniosków o pomoc (ponad trzydziestokrotnie mniej niż w woj. podlaskim). Tak małe zainteresowanie wsparciem finansowym rolników wynika z tego, że małopolskie zalicza się do województw o najmniej korzystnych warunkach przyrodniczo-produkcyjnych dla chowu bydła mlecznego⁶⁹. Jest to skutkiem bardzo rozdrobnionej struktury agrarnej, która stanowi poważne ograniczenie dla rozwoju produkcji mleka na większą skalę w oparciu o własną bazę paszową. Województwo małopolskie charakteryzowało się najmniejszym w kraju wzrostem⁷⁰ (nieco ponad 1%) ilości skupowanego mleka, niską ceną skupu (w 2005 r. 80,27 zł/100 l) i niską towa-

---

⁶⁸ *Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005*, J. Seremak-Bulge red., Seria Program Wieloletni, Raport nr 21, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.

⁶⁹ J. Seremak-Bulge, K. Hryszko, A. Zalewski, *Regionalne zróżnicowanie mleczarstwa*, op. cit.

⁷⁰ W latach 2004-2005 (2003 = 100), patrz *Rynek mleka. Stan i perspektywy*, nr 28, „Analizy Rynkowe” 2005.

rowością (w 2005 r. skupiono jedynie 30% wyprodukowanego w tym województwie mleka, por. Aneks tab. 2.1).

Inwestycje realizowane w schemacie 2.1. miały na celu przede wszystkim poprawę jakości produkcji, ale przyczyniły się również do zwiększenia jej skali. Pod względem koncentracji produkcji (mierzonej przeciętną wielkością stada krów), Polskę dzieli nadal duży dystans od krajów Unii Europejskiej. Wzrost skali produkcji jest zdaniem Seremak-Bulge⁷¹ jednym z najważniejszych czynników mających wpływ na obniżkę kosztów produkcji i poprawę konkurencyjności produkcji mleka. Przeciętna wielkość stada krów w UE-15 wyniosła w 2003 r. 30 sztuk, podczas gdy w Polsce w gospodarstwach indywidualnych 3,41 (w 2005 r. liczba ta wzrosła do 3,72). Zgodnie z założeniami przedsięwzięć zrealizowanych do końca 2005 r., rolnicy z większości województw (poza dolnośląskim) planowali powiększenie liczebności stada. Największy przyrost (przeciętnie o 100%) planowali wnioskodawcy z województwa śląskiego, lubuskiego (prawie o 90%) oraz podkarpackiego (o ponad 60%). Najmniejszy wzrost liczebności stada deklarowali beneficjenci z woj. opolskiego (6,5%), pomorskiego (4,3%) i zachodniopomorskiego (3,4%) (por. Aneks tab. 2.2).

4. Schemat 2.2. „Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych”, komponent 2.2.3. „Modernizacja produkcji trzody chlewnej lub drobiu”

Inwestycje dotowane środkami komponentu 2.2.3. mogły polegać na:

- remoncie budynków służących do chowu trzody chlewnej i drobiu wraz z wyposażeniem i infrastrukturą;
- budowie i zakupie urządzeń służących do prawidłowego przechowywania i zagospodarowywania odchodów zwierzęcych zgodnie z zasadami UE.

Górny limit wysokości dofinansowania wynosił 150 tys. zł w przypadku, gdy inwestowano w gospodarstwie zajmującym się produkcją trzody chlewnej oraz 50 tys. zł w przypadku produkcji drobiu. Realizowany projekt miał polegać na poprawie warunków prowadzonej produkcji, a nie zwiększeniu skali produkcji. Gospodarstwa zajmujące się produkcją trzody chlewnej mogły otrzymać pomoc, jeżeli posiadały stanowiska dla 100-600 tuczników lub, w przypadku produkcji w cyklu zamkniętym, 10-60 stanowisk dla macior. Gospodarstwa prowadzące produkcję kur i kaczek musiały posiadać powierzchnię produkcyjną 2-3 tys. m², dla indyków – 1-4 tys. m², a dla gęsi – 0,5-2 tys. m².

Dofinansowanie mogło być przyznane pod warunkiem posiadania przez rolnika umowy na zbyt produkcji lub planu sprzedaży. Uczestnicy programu

---

⁷¹ *Rozwój rynku mleczarskiego...*, J. Seremak-Bulge red., op. cit.

zobowiązani zostali również do prowadzenie produkcji zgodnie ze standardami obowiązującymi w Unii Europejskiej po zakończeniu realizacji projektu.

Ze środków przewidzianych na modernizację chowu trzody chlewnej lub drobiu, według stanu na dzień 01.12.2006 r., zrealizowano 768 płatności, co stanowiło prawie 6% całkowitej liczby projektów, a wypłacone dotacje około 10% budżetu działania 2. Najwięcej wniosków złożyli uczestnicy programu w województwach wielkopolskim i kujawsko-pomorskim (ponad 170). Województwa te charakteryzowały się w 2005 r. najwyższym pogłowiem trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych (odpowiednio: 276,1 i 217,5). Najmniej wniosków (poniżej 15) złożono w woj. zachodniopomorskim i lubuskim, gdzie pogłowie trzody należało do najniższych w kraju (poniżej 60 sztuk na 100 ha użytków rolnych w 2005 r.; por. Aneks tab. 2.3). Najwyższe pogłowie drobiu kurzego na 100 ha gruntów ornych występowało w 2005 roku w województwach wielkopolskim, śląskim, małopolskim, podkarpackim i łódzkim. Produkcja była skoncentrowana głównie w województwach, w których zlokalizowane były aglomeracje (Warszawa, Poznań, Kraków, Katowice, Gdańsk, Wrocław, Łódź, Szczecin) oraz dużych zakładów zajmujących się przetwórstwem drobiu⁷².

Do scharakteryzowania aktywności rolników w pozyskiwaniu dotacji wykorzystano wskaźnik uwzględniający liczbę gospodarstw prowadzących produkcję trzody chlewnej lub drobiu. Do porównań wykorzystano dane o łącznej liczbie gospodarstw produkujących głównie na rynek. Za wskaźnik aktywności przyjęto liczbę złożonych wniosków na 1000 gospodarstw utrzymujących trzodę chlewną w stadach liczących co najmniej 10 sztuk trzody lub posiadające co najmniej 5 tys. sztuk drobiu (por. Aneks tab. 2.4).

Najbardziej aktywni byli rolnicy w województwach śląskim, kujawsko-pomorskim i wielkopolskim. Taka sytuacja wynikała z wiodącej pozycji tych województw pod względem wielkości pogłowia drobiu kurzego na 100 ha gruntów ornych. Województwo wielkopolskie i kujawsko-pomorskie przodowały również pod względem krajowej produkcji trzody chlewnej. Charakteryzowały się one największą jej obsadą na 100 ha użytków rolnych (w 2005 r. było to odpowiednio 276 i 218 sztuk). Z tego obszaru pochodziło prawie 40% krajowego pogłowia i produkcji żywca rzeźnego wieprzowego (por. Aneks tab. 2.3). Produkcja skoncentrowana była w średnich i dużych gospodarstwach.

Przeciętne ceny skupu żywca wieprzowego nie były silnie zróżnicowane regionalnie. W związku z tym można stwierdzić, że największe natężenie chowu trzody chlewnej w woj. wielkopolskim i kujawsko-pomorskim było wynikiem oddziaływania czynników pozacenowych. Wysoka kultura rolna i tradycje pro-

---

⁷² J. Bański, *Geografia rolnictwa Polski*, PWE, Warszawa 2007.

wadzenia tego kierunku produkcji są niewymiernymi, ale ważnymi elementami wpływającymi na intensywność chowu w tych regionach⁷³.

Najmniejsze natężenie produkcji trzody chlewnej wystąpiło w województwach: lubuskim, zachodniopomorskim, podkarpackim i dolnośląskim. W tych regionach pogłowie trzody jest kilkakrotnie niższe niż w województwach produkujących pod względem produkcji wieprzowiny. Z analiz przeprowadzonych w 2000 roku w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej⁷⁴ wynikało, że w długim okresie chów trzody chlewnej będzie się rozwijał w woj. dolnośląskim, zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim. Województwa te charakteryzowały się wówczas niskim pogłowiem trzody chlewnej na 100 ha użytków rolnych. Pomimo niskiego natężenia chowu miały potencjał do rozwoju tego kierunku produkcji ze względu na korzystną strukturę agrarną i warunki naturalne. W latach 2002-2005 wzrost pogłowia trzody na 100 ha użytków rolnych był co prawda największy w woj. warmińsko-mazurskim, ale nadal pozostawał na poziomie poniżej przeciętnego (por. Aneks tab. 2.4). Duża aktywność tego województwa w pozyskiwaniu środków SAPARD wynikała z dość silnej pozycji w produkcji rzeźnego żywca drobiowego. Z województwa warmińsko-mazurskiego pochodziło 10% krajowej produkcji drobiu, a przeciętne ceny skupu żywca drobiowego były najwyższe kraju.

5. Schemat 2.3. „Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych”

Liczba projektów mających na celu restrukturyzację gospodarstw prowadzących produkcję krów mlecznych oraz trzody chlewnej i drobiu była znacznie mniejsza niż w przypadku schematu „Zwiększenie różnorodności gospodarstw rolnych”. Rolnicy w tym schemacie mogli realizować następujące inwestycje:

- budowa, rozbudowa i remont budynków gospodarczych wraz z wyposażeniem i infrastrukturą,
- zakup maszyn, urządzeń i wyposażenia do produkcji rolnej w sektorach nietradycyjnych,
- zakup maszyn, urządzeń i wyposażenia do przechowywania i pierwszego przetwórstwa prowadzonego na poziomie gospodarstwa oraz urządzeń służących do przygotowania produktów do sprzedaży,
- zakup stada podstawowego zwierząt (nie dotyczy bydła, owiec, trzody chlewnej, drobiu mięsnego: kur, kaczek, gęsi, indyków),
- zakładanie plantacji wieloletnich wraz z zakupem materiału roślinnego,
- przygotowanie bazy produkcyjnej dla działów specjalnych produkcji rolniczej.

---

⁷³ J. Małkowski, D. Zawadzka, *Rynek mięsa wieprzowego*, [w:] *Strategiczne opcje dla polskiego agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, red. naukowa E. Majewski, G. Dalton, SGGW, Warszawa 2000.

⁷⁴ Ibidem.

Wysokość pomocy nie mogła przekroczyć 50 tys. zł. Realizowane projekty miały doprowadzić do poprawy sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych. Planowano wspierać przedsięwzięcia polegające na podjęciu specjalistycznej produkcji poza tradycyjnie pojmowanym rolnictwem, w niszach rynkowych, np. uruchomienie lub rozwój działów specjalnych oraz wstępnego przetwórstwa i przygotowania produktów do sprzedaży.

Liczba projektów zrealizowanych w schemacie 2.3. stanowiła 86% wszystkich projektów współfinansowanych z działania 2. Na ich sfinansowanie przeznaczono ponad trzy czwarte dostępnych środków. Duże zainteresowanie współfinansowaniem z SAPARD-u (złożono ponad 13,3 tys. wniosków) wynikało z łatwości realizacji inwestycji, które polegały przede wszystkim na zakupie nowych maszyn.

Najwięcej wniosków o wsparcie złożyli rolnicy z woj. mazowieckiego, wielkopolskiego, lubelskiego i świętokrzyskiego. Z tych województw pochodziło 60% wniosków. Najmniejsze zainteresowanie odnotowano w śląskim, lubuskim i podlaskim. Nieco inaczej przedstawiało się zróżnicowanie aktywności po odniesieniu liczby złożonych wniosków do 1000 gospodarstw produkujących głównie na rynek. Najwyższą wartość wskaźnik ten osiągnął w woj. świętokrzyskim, pomorskim i mazowieckim. Najmniejszą w woj. śląskim, podkarpackim i podlaskim (por. Aneks tab. 2.5).

Dofinansowanie inwestycji zwiększających różnorodność produkcji, otrzymywali kierownicy gospodarstw, którzy mogli zrealizować projekt bez utraty płynności finansowej. O tym, że rzeczywiście tak było, świadczą średnie powierzchnie gospodarstw, które otrzymały wsparcie. Najmniejszą średnią powierzchnią charakteryzowało się województwo małopolskie (11,01 ha), a największą (110,23 ha) warmińsko-mazurskie (por. Aneks tab. 2.5). Zróżnicowanie przestrzenne powierzchni wspieranych jednostek było zbliżone do rozkładu przeciętnej powierzchni indywidualnych gospodarstw w kraju. Jednakże powierzchnia gospodarstw zwiększających różnorodność produkcji znacznie przewyższała przeciętną wojewódzką (ponad dwuipółkrotnie w przypadku województwa podlaskiego i aż ponad dwudziestokrotnie w woj. podkarpackim).

Kolejną wielkością charakteryzującą pozycję województwa była liczba gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU. Najwięcej było ich w województwach wielkopolskim, mazowieckim, kujawsko-pomorskim i podlaskim. Najmniej w regionach charakteryzujących się rozdrobnioną strukturą agrarną (w woj. śląskim, podkarpackim i małopolskim) oraz w woj. lubuskim.

6. Wnioski

- W analizowanym okresie (lata 2002-2005) nie zaszły żadne znaczące zmiany w zróżnicowaniu regionalnym sytuacji gospodarstw rolnych w Polsce. Nieznacznie wzrosła średnia powierzchnia gospodarstw oraz liczba gospodarstw o sile ekonomicznej powyżej 8 ESU. Wzrósł także skup produktów rolnych w przeliczeniu na 1 ha. Znaczej zmianie uległ poziom produkcji drobiu. Poprawiła się również mleczność krów.
- Największy wzrost liczby gospodarstw powyżej 8 ESU miał miejsce w województwie podkarpackim. Jednak ze względu na bardzo rozdrobnioną strukturę agrarną w tym regionie, nawet blisko 90% przyrost liczby żywotnych ekonomicznie gospodarstw nie wpłynął na zmianę jego pozycji i nadal znajdowało się na ostatnim miejscu. W województwie wielkopolskim, pomimo nieznacznego spadku liczby takich jednostek, nadal funkcjonowało ich ponad dwunastokrotnie więcej niż w podkarpackim. W województwach kujawsko-pomorskim i wielkopolskim gospodarstwa tej wielkości stanowią ok. 25% wszystkich gospodarstw, podczas gdy w woj. podkarpackim tylko 1%.
- Pod względem wartości skupu produktów rolnych w zł na 1 ha użytków rolnych, dzięki wzrostowi produkcji mleka, w górę rankingu przesunęło się woj. podlaskie (por. Aneks tab. 2.3). Nadal jednak w województwie wielkopolskim i kujawsko-pomorskim wskaźnik ten przyjmował najwyższe wartości. Wzrost wartości skupu produktów rolnych był w nich niewiele mniejszy niż w województwach słabiej rozwiniętych. W związku z tym różnice między mniej i bardziej rozwiniętymi województwami pogłębiają się.
- Najbardziej aktywne w pozyskiwaniu dotacji były województwa charakteryzujące się korzystniejszą strukturą agrarną, na terenie których funkcjonowały silne ekonomicznie gospodarstwa. Na tle lepiej rozwiniętych województw wybijało się świętokrzyskie. W modernizacji chowu bydła mlecznego jego aktywność była wyższa od przeciętnej, a w przypadku „Różnicowania działalności gospodarstw wiejskich” województwo to znalazło się na pierwszym miejscu.
- Największych inwestycji dokonywano w województwach pomorskim i wielkopolskim. Na tych terenach funkcjonują najsilniejsze gospodarstwa. W przypadku słabiej rozwiniętego woj. świętokrzyskiego, jego duża aktywność łączyła się z mniejszymi możliwościami inwestycyjnymi, w porównaniu z gospodarstwami z województw o najbardziej rozwiniętym rolnictwie. Największą różnicę odnotowano we współfinansowaniu projektów różnicujących działalność gospodarstw rolnych (schemat 2.3). W znajdującym się na ostatnim miejscu województwie świętokrzyskim przeciętna wartość dofinansowania była aż dwukrotnie mniejsza niż w lubuskim (tam średnia dotacja była najwyższa w kraju). Wynika to z rozmiarów, a w konsekwencji i potrzeb,

gospodarstw biorących udział w programie. W województwie świętokrzyskim przeciętna powierzchnia wynosiła nieco ponad 19 ha, podczas gdy w lubuskim ok. 80 ha, a w pomorskim prawie 100 ha (por. Aneks tab. 2.3).

- Zróżnicowanie regionalne aktywności w pozyskiwaniu środków, wyników rzeczowych i finansowych pokrywało się z założeniami programu: wsparcie ze środków programu miało pomóc w stworzeniu grupy silnych ekonomicznie gospodarstw. Zgodnie z algorytmem podziału budżetu, przeznaczanego na wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, już na samym początku zdecydowano o przyznaniu największej jego części tym województwom, w których funkcjonują gospodarstwa silnie powiązane z rynkiem, a więc wielkopolskiemu, mazowieckiemu i podlaskiemu.

Rozdział 3. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”

1. Cele działania

Działanie 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich” było jedną z dwóch części drugiej osi priorytetowej programu SAPARD „Poprawa warunków prowadzenia działalności gospodarczej i tworzenie miejsc pracy”. Celami tego działania była poprawa atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich, zapewnienie mieszkańcom wsi odpowiedniego standardu życia oraz stworzenie warunków do wdrażania *acquis communautaire*.

Wsparcie z budżetu mogło być przyznane, w zależności od rodzaju inwestycji gminom i ich związkom lub powiatom. Projekty mogły być realizowane na obszarach wiejskich i w miastach do 7 tysięcy mieszkańców. Dotacje z programu SAPARD mogły być przyznane raz na rok na każdy ze wspieranych kierunków inwestycji. Dofinansowanie ze środków publicznych mogło wynieść do 50% kwalifikowanych kosztów inwestycji⁷⁵, a w szczególnych przypadkach do 75%. Taka sytuacja mogła zaistnieć na terenach, w których występowało bezrobocie strukturalne, dochody gminy *per capita* stanowiły poniżej 60% średniej krajowej lub na obszarze których znajdowały się przed wycofaniem wojsk z Polski były bazy Armii Rosyjskiej⁷⁶.

---

⁷⁵ Wraz z kosztami ogólnymi inwestycji (honorariami architektów, inżynierów, konsultantów, opłatami sądowymi, studiów wykonalności, zakupu patentów, licencji, dotyczącymi przygotowania i realizacji projektu, które pozostawały w bezpośrednim związku z analizowanym schematem).

⁷⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 14 maja 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej z późniejszymi zmianami.

2. Podział środków przeznaczonych na współfinansowanie inwestycji w infrastrukturę techniczną na obszarach wiejskich

Kryteria podziału budżetu między województwa przyjęto w Uchwale nr 3 z dnia 5 kwietnia 2001 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD⁷⁷.

W algorytmie, zgodnie z którym dokonano alokacji środków, uwzględniono następujące czynniki:

- liczbę mieszkańców obszarów wiejskich,
- zasoby infrastruktury komunalnej w przeliczeniu na jednego mieszkańca terenów wiejskich,
- podstawowy dochód podatkowy gminy na jednego mieszkańca,
- powierzchnię województwa przypadającą na jednego mieszkańca wsi.

Miernikami zasobów infrastrukturalnych było wyposażenie w nie wsi w przeliczeniu na 100 mieszkańców. Określono je na podstawie:

- liczby przyłączy do wodociągów w gospodarstwach rolnych (0,20),
- liczby przyłączy kanalizacyjnych w gospodarstwach rolnych (0,50),
- długości dróg gminnych pozamiejskich (0,25),
- liczby abonentów telefonicznych (0,05)⁷⁸.

Zastosowane wagi odzwierciedlały udział wsparcia przeznaczonego na rozwój poszczególnych elementów infrastruktury w budżecie SAPARD-u.

Dochód podatkowy gmin⁷⁹ w przeliczeniu na jednego mieszkańca terenów wiejskich był miernikiem zamożności gmin. Założono przy tym, że powodem niewystarczającego poziomu rozwoju infrastruktury lub jej słabej efektywności był niski poziom dochodu podatkowego gminy *per capita*. Zgodnie z tym założeniem większe zapotrzebowanie na pomoc finansową było w mniej zamożnych gminach, gorzej wyposażonych w infrastrukturę.

Ostatni element uwzględniony w algorytmie, powierzchnia obszarów wiejskich w przeliczeniu na jednego mieszkańca, miała różnicować poziom pomocy w zależności od wysokości kosztów krańcowych rozbudowy infrastruktury. W sumie w algorytmie wyposażenie infrastrukturalne otrzymało wagę 0,40,

---

⁷⁷ Uchwała nr 3 z dn. 5 kwietnia 2001 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów podziału środków publicznych pomiędzy województwa w działaniach 2 i 3 Programu SAPARD.

⁷⁸ W Uchwale nr 16/2003 r. z dn. 16 kwietnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD zrezygnowano z uwzględniania telefonii stacjonarnej w określaniu stanu infrastruktury technicznej. Zwiększono znaczenie wsparcia sieci dróg gminnych przez nadanie im wagi 0,30. Taka zmiana wynikała z wykreślenia z programu SAPARD wcześniej planowanego schematu 3.6. „Telekomunikacja”.

⁷⁹ W definicji ww. Uchwały zaliczali się do nich mieszkańcy gmin wiejskich, miejsko-wiejskich oraz miejskich, w których liczba ludności wynosiła poniżej 7 tysięcy.

a wskaźnik zamożności gminy (dochód podatkowy gminy przypadający na jednego mieszkańca terenów wiejskich) – 0,50. Za najmniej istotną cechę uznano powierzchnię województwa przypadającą na 1 mieszkańca terenów wiejskich – przyznano jej wagę 0,10.

Opisany algorytm zastosowano do podziału pieniędzy pochodzących z RUF 2000 i 2001. Kwoty przysługujące poszczególnym województwom obliczono na podstawie danych dla 1999 r., a w niektórych przypadkach dla 2000 r. Alokacja środków przyznanych Polsce z RUF 2002 i 2003 różniła się od alokacji środków postawionych do dyspozycji na podstawie RUF 2000 i 2001⁸⁰, gdyż wskaźniki obliczono na podstawie danych za 2002 r. W tabeli 3.1 zamieszczono podział środków w ramach RUF 2000 i 2001 oraz RUF 2002 i 2003.

Tabela 3.1. Podział budżetu działania 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury na terenach wiejskich” według województw (w procentach)

Województwo	Podział środków	
	RUF 2000 i 2001	RUF 2001, 2002 i 2003
Dolnośląskie	5,43	5,68
Kujawsko-Pomorskie	5,46	5,24
Lubelskie	8,47	9,43
Lubuskie	4,05	3,04
Łódzkie	6,03	6,19
Małopolskie	10,37	10,78
Mazowieckie	12,58	11,29
Opolskie	3,62	3,31
Podkarpackie	7,93	9,49
Podlaskie	3,94	3,81
Pomorskie	4,21	4,21
Śląskie	4,67	5,36
Świętokrzyskie	4,78	5,44
Warmińsko-Mazurskie	4,79	4,37
Wielkopolskie	9,54	8,76
Zachodniopomorskie	4,12	3,60
Ogółem	100,00	100,00

Źródło: Uchwała nr 4 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 26 kwietnia 2001 r. oraz Uchwała nr 24/2003 z dn. 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD.

⁸⁰ Uchwała nr 23 z dn. 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 3 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 rok.

W trakcie realizacji działania KKS uchwałą⁸¹ z dn. 2 marca 2004 r. zarekomendował realokację środków RUF 2001, 2002 i 2003 między województwami. Zmiany w podziale pieniędzy nastąpiły ze względu na dużo większe zapotrzebowanie na inwestycje infrastrukturalne niż zakładano. Skalę niedoboru oszacowano na ok. 700 mln zł. W zaistniałej sytuacji Komitet Monitorujący postanowił przyjąć nowe tablice finansowe, zgodnie z którymi dokonano przesunięć funduszy między budżetami poszczególnych działań. Na rozwój infrastruktury przeznaczono ok. 80 mln euro z działania 2 i ok. 12 euro zł z działania 5, które ostatecznie nie zostało uruchomione. Pozwoliło to na zmniejszenie niedoboru środków na współfinansowanie projektów złożonych w 2003 r. Dodatkowe pieniądze z RUF 2001, 2002 i 2003 podzielono między województwa w taki sposób, aby ich udział w dodatkowej kwocie pozostał bez zmian w stosunku do ustalonego.

3. Zakres inwestycji współfinansowanych środkami działania 3 programu SAPARD

Zróznicowanie przestrzenne skali wsparcia inwestycji infrastrukturalnych z programu SAPARD zostało przedstawione na tle zmian, jakie zaszły w tym zakresie na obszarach wiejskich w latach 2002-2005. Informacje na temat liczby złożonych wniosków, zrealizowanych projektów, rodzajów podejmowanych inwestycji oraz wielkości dotacji pochodziły z systemu ARiMR. Dane o poziomie zaopatrzenia obszarów wiejskich w sieć wodociągową, kanalizacyjną i drogową pochodziły z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Charakterystyki obszarów wiejskich dokonano na podstawie informacji udostępnionych przez Główny Urząd Statystyczny.

O dofinansowanie projektów ze środków działania „Rozwój i poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich” programu SAPARD mogły ubiegać się gminy oraz ich związki, a w przypadku schematu „Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich” również powiaty. Mogły one realizować inwestycje pogrupowane według pięciu schematów:

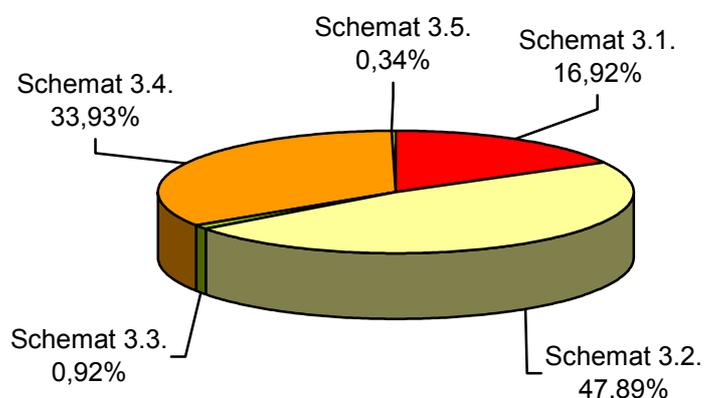
- 3.1. „Zaopatrzenie gospodarstw wiejskich w wodę wraz z uzdatnianiem”,
- 3.2. „Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych”,
- 3.3. „Gospodarka odpadami stałymi”,
- 3.4. „Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich”,
- 3.5. „Zaopatrzenie w energię”.

Rozkład budżetu działania przedstawia rys. 3.1.

---

⁸¹ Uchwała nr 31/2004 z dn. 2 marca 2004 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie zarekomendowania realokacji środków pomiędzy województwa Rocznej Umowy Finansowej na lata 2001, 2002 i 2003.

Rysunek 3.1. Struktura zrealizowanych płatności w działaniu 3. według stanu na dzień 01.12.2006 roku

Źródło: ARiMR.

Tabela 3.2. Liczba i wysokość zrealizowanych płatności w działaniu 3

Schemat	Zrealizowane płatności	
	liczba dokonanych płatności	wypłacone środki (w mln zł)
Zaopatrzenie gospodarstw wiejskich w wodę wraz z uzdatnianiem	1 014	340,8
Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych	1 400	964,7
Gospodarka odpadami stałymi	27	18,5
Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich	2 157	683,5
Zaopatrzenie w energię	39	6,8
Ogółem	4 637	2 014,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z systemu monitoringu ARiMR.

Z danych przedstawionych w tabeli 3.2 wynika, że prawie połowę środków działania 3 przyznano na rozbudowę kanalizacji. Ponad 1/3 budżetu przeznaczono na poprawę stanu dróg gminnych i powiatowych. O połowę mniej, 17% całej kwoty, wypłacono gminom na wsparcie inwestycji wodociągowych. Pozostałe schematy, wspierające gospodarkę odpadami oraz zaopatrzenie gospodarstw wiejskich w energię, otrzymały niewielką część budżetu działania – łącznie było to niewiele ponad 1% zrealizowanych płatności. W związku z tym w dalszej części opracowania skupiono się na zróżnicowaniu regionalnym aktywności i efektów inwestycji realizowanych w schematach 3.1., 3.2. oraz 3.4.

4. Schemat 3.1. „Zaopatrzenie gospodarstw wiejskich w wodę wraz z uzdatnianiem”

Głównym celem projektów było zwiększenie liczby gospodarstw wiejskich zaopatrzonych w wodę odpowiedniej jakości. Gminy i ich związki mogły otrzymać dofinansowanie inwestycji polegających na budowie lub rozbudowie:

- ujęć wody wraz z rurociągami doprowadzającymi do niej wodę,
- stacji uzdatniania wody i stacji uzdatniania z siecią wodociągową i przyłączami oraz innych obiektów z tym związanych,
- ujęć wody z rurociągami doprowadzającymi wodę z ujęcia do stacji uzdatniania wody i stacji uzdatniania wody, pod warunkiem istnienia sieci wodociągowej z przyłączami⁸².

Górny limit pomocy, jeżeli projekt był realizowany przez jedną gminę, wynosił 840 tys. zł⁸³ na jeden projekt, a jeżeli był realizowany przez związek gmin, wielokrotność tej kwoty (odpowiednio do liczby gmin w związku). Warunkiem otrzymania pomocy ze środków SAPARD było przedstawienie projektu inwestycji wraz z wyceną oraz niezbędnych pozwoleń. Ponadto samorządy musiały wykazać możliwości finansowania kosztów eksploatacyjnych podejmowanego przedsięwzięcia po zakończeniu inwestycji.

Preferencje przyznawano mniej zamożnym gminom, o niskich dochodach w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Dodatkowym atutem były korzyści skali planowanego przedsięwzięcia: większe szanse na uzyskanie wsparcia miały projekty obejmujące dużą liczbę użytkowników, realizowane przez związki gmin, a także gminy słabiej wyposażone w wodę, tam gdzie udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej był niższy niż średnia krajowa. Dodatkowo preferowany był jak najwyższy poziom finansowania projektów przez gminy lub ich związki (ze środków własnych, budżetowych, pozabudżetowych lub uzyskanych na zasadach komercyjnych). Większą szansę na otrzymanie dotacji miały gminy leżące w powiatach, gdzie występowało wysokie bezrobocie. Duże znaczenie przypisywano inwestycjom na obszarach zagrożonych deficytem źródeł wody oraz łączącym budowę sieci wodociągowej z kanalizacją.

W całym okresie realizacji programu zrealizowano 986 inwestycji. Gminy i ich związki otrzymały ponad 340 mln zł. Zainteresowanie programem, skala

---

⁸² Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 14 maja 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej z późniejszymi zmianami.

⁸³ Wysokość pomocy finansowej była zgodna z limitami ustalonymi w Rozporządzeniu Rady (WE) 1268/99 oraz z ustawowo określonymi ograniczeniami dotyczącymi środków budżetowych przeznaczonych na wspieranie inwestycji realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego.

pomocy, a w związku z tym również efekty inwestycji sapardowskich były zróżnicowane regionalnie. Aktywność uczestników programu z poszczególnych województw oszacowano za pomocą liczby złożonych wniosków w odniesieniu do liczby gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w poszczególnych województwach. Najwyższą wartość wskaźnik ten przyjął w woj. warmińsko-mazurskim, gdzie na 100 gmin wiejskich złożono 101 wniosków o pomoc.

Z danych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz GUS wynika, że na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego odsetek gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha przyłączonych do sieci wodociągowej należał do najniższych w skali kraju, podobnie jak gęstość sieci wodociągowej⁸⁴. Gminy z tego województwa, dzięki aktywności, wykorzystały szansę zdobycia dodatkowych pieniędzy na poprawę stanu wyposażenia ludności wiejskiej w wodę z sieci (por. Aneks tab. 3.1).

Dużą aktywnością wykazały się także gminy wiejskie i miejsko-wiejskie z województw świętokrzyskiego, pomorskiego, podlaskiego i lubuskiego. Były one zróżnicowane ze względu na dostęp mieszkańców obszarów wiejskich do wodociągów. W szczególnie niekorzystnej sytuacji było województwo podlaskie, na terenie którego tylko 63% gospodarstw miało przyłącza wodociągowe. W województwach pomorskim i lubuskim odsetek gospodarstw przyłączonych do sieci wodociągowej był co prawda większy, ale gęstość sieci wodociągowej nieduża. Z wymienionych województw najlepiej rozwiniętą sieć wodociągową miały obszary wiejskie w województwie świętokrzyskim (por. Aneks tab. 3.1).

Najmniej aktywne były między innymi gminy województw lubelskiego i śląskiego. W grupie tej znalazły się także województwa małopolskiego i podkarpackie, w których odsetki gospodarstw podłączonych do sieci wodociągowej były najniższe w kraju. Gęstość sieci w małopolskim należała co prawda do największych w kraju, ale wynikało to z typu sieci osadniczej w tym regionie.

Największych inwestycji w rozwój sieci wodociągowej na wsi w latach 2002-2005 dokonały samorządy gminne w województwach kujawsko-pomorskim i mazowieckim (por. Aneks tab. 3.2). Stanowiły one prawie połowę wydatków ogółem na rozwój sieci wodociągowej na obszarach wiejskich w całym kraju. Należy przy tym podkreślić, że w woj. kujawsko-pomorskim ponad 90% nakładów zostało sfinansowanych z budżetów gmin, a środki z programu SAPARD stanowiły tylko 2% wszystkich wydatków na rozwój sieci wodociągowej. W województwie mazowieckim proporcje te były zupełnie inne: ponad połowa nakładów na rozwój wodociągów pochodziła z innych źródeł niż budżet gminy.

---

⁸⁴ Gęstość sieci wodociągowej została oszacowana przez odniesienie liczby kilometrów sieci wodociągowej w przeliczeniu na 100 km² obszarów wiejskich.

Większe znaczenie miały również dotacje sapardowskie, które stanowiły prawie 10% wartości wszystkich inwestycji w woj. mazowieckim.

Środki programu SAPARD stanowiły istotne źródło finansowania inwestycji w sieć wodociągową w wielu województwach. Największą część nakładów ogółem, prawie 30%, środki programu stanowiły w województwie świętokrzyskim. Również w lubuskim, lubelskim i śląskim ten rodzaj finansowania rozwoju sieci wodociągowej stanowił istotną część inwestycji. Znaczenie wsparcia jest lepiej widoczne po uwzględnieniu całkowitej wartości współfinansowanych środkami SAPARD inwestycji w sieć wodociągową. W województwie świętokrzyskim ich wartość stanowiła ponad połowę wszystkich zrealizowanych w latach 2002-2005, w śląskim i lubuskim – ponad 40%, a w lubelskim – ponad 36%. Bez wsparcia z programu SAPARD rozbudowa sieci wodociągowej na obszarach wiejskich przebiegałaby znacznie wolniej. Gminy z innych części kraju pozyskiwały pieniądze na inwestycje wodociągowe z innych źródeł (środki własne, środki mieszkańców, fundusze przeznaczone na ochronę środowiska i inne). Pozostałe sposoby finansowania były szczególnie istotne w woj. mazowieckim, dolnośląskim i łódzkim (por. rys. 3.2).

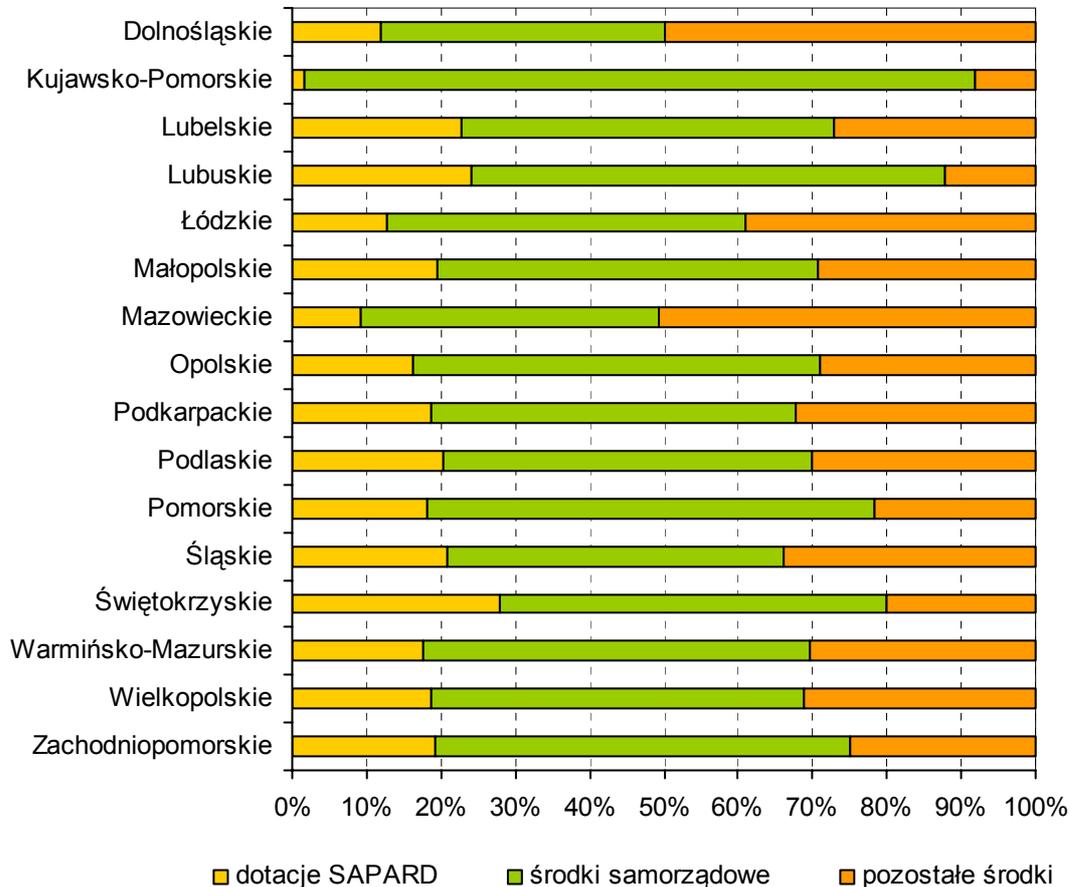
Znaczenie wsparcia z programu SAPARD w poszczególnych województwach oceniono również za pomocą innych wskaźników. W dalszej części analizy uwzględniono wysokość dotacji na mieszkańca obszarów wiejskich. Była ona najwyższa w województwach lubuskim, podlaskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim. Najmniej środków w przeliczeniu na jednego mieszkańca otrzymały gminy w najmniej aktywnych województwach: małopolskim, śląskim, podkarpackim i opolskim.

Skala zrealizowanych inwestycji była rekordowa w województwie świętokrzyskim. Odsetek mieszkańców obszarów wiejskich – użytkowników sieci wodociągowej współfinansowanej ze środków programu SAPARD, przekroczył w tym województwie 40%. Projekty dotowane z tego źródła w lubelskim i podlaskim objęły odpowiednio po 15 i 10% mieszkańców wsi. Najmniejszy zakres miały projekty zrealizowane w woj. dolnośląskim, pomorskim, łódzkim, zachodniopomorskim i opolskim (por. Aneks tab. 3.2).

Inwestycje współfinansowane środkami SAPARD przyczyniły się do poprawy zaopatrzenia mieszkańców wsi w wodę we wszystkich województwach, przy czym najbardziej poprawiła się sytuacja tych województw, które już wcześniej miały lepiej rozwiniętą sieć wodociągową. Wzrost odsetka gospodarstw o powierzchni co najmniej 1 ha podłączonych do sieci wodociągowej był największy w województwie zachodniopomorskim, opolskim, świętokrzyskim i podlaskim. Sytuacja nieznacznie poprawiła się w województwach warmińsko-mazurskim i lubuskim. Województwa, w których dostęp do sieci wodociągowej był najmniejszy, nie poradziły sobie z tym problemem. Gminy z tych woje-

wódcztw nie wykorzystały szansy pozyskania dodatkowych środków na inwestycje w tym zakresie.

Rysunek 3.2. Struktura finansowania inwestycji w rozwój sieci wodociągowej na obszarach wiejskich w latach 2002-2005 według województw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i MRiRW.

Wsparcie z budżetu programu SAPARD były istotnym źródłem finansowania inwestycji w woj. świętokrzyskim. Aktywne gminy z tego regionu odniosły sukces w pozyskiwaniu dodatkowych funduszy na rozwój infrastruktury, o czym świadczyła struktura nakładów inwestycyjnych na rozbudowę systemu zaopatrzenia mieszkańców wsi w wodę. Dzięki realizacji projektów współfinansowanych ze środków SAPARD możliwa była znacząca poprawa dostępu do sieci wodociągowej, zarówno gospodarstw rolnych (ich udział w liczbie gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych wzrósł z 75 do 93%), jak i mieszkańców wsi. W wyniku realizacji współfinansowanych z programu SAPARD projektów liczba przyłączy wodociągowych w tym województwie zwiększyła się o prawie 6 tysięcy. Stanowiło to prawie 40% liczby nowych przyłączy w latach 2002-2005 w tym województwie. Duża część nowych przyłączy (odpowiednio 34 i 31%) powstała również w wyniku inwestycji sapardowskich w woj. małopolskim i pod-

karpackim. Wysoka aktywność gmin z tych terenów mogła przyczynić się do jeszcze większego wzrostu liczby przyłączy i w związku z tym do poprawy dostępu mieszkańców wsi do sieci wodociągowej.

5. Schemat 3.2. „Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych”

Celem schematu 3.2. „Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych” była poprawa warunków sanitarnych wsi poprzez budowę systemu odprowadzania i oczyszczania ścieków. Ze środków programu SAPARD dotowano projekty polegające na budowie lub rozbudowie:

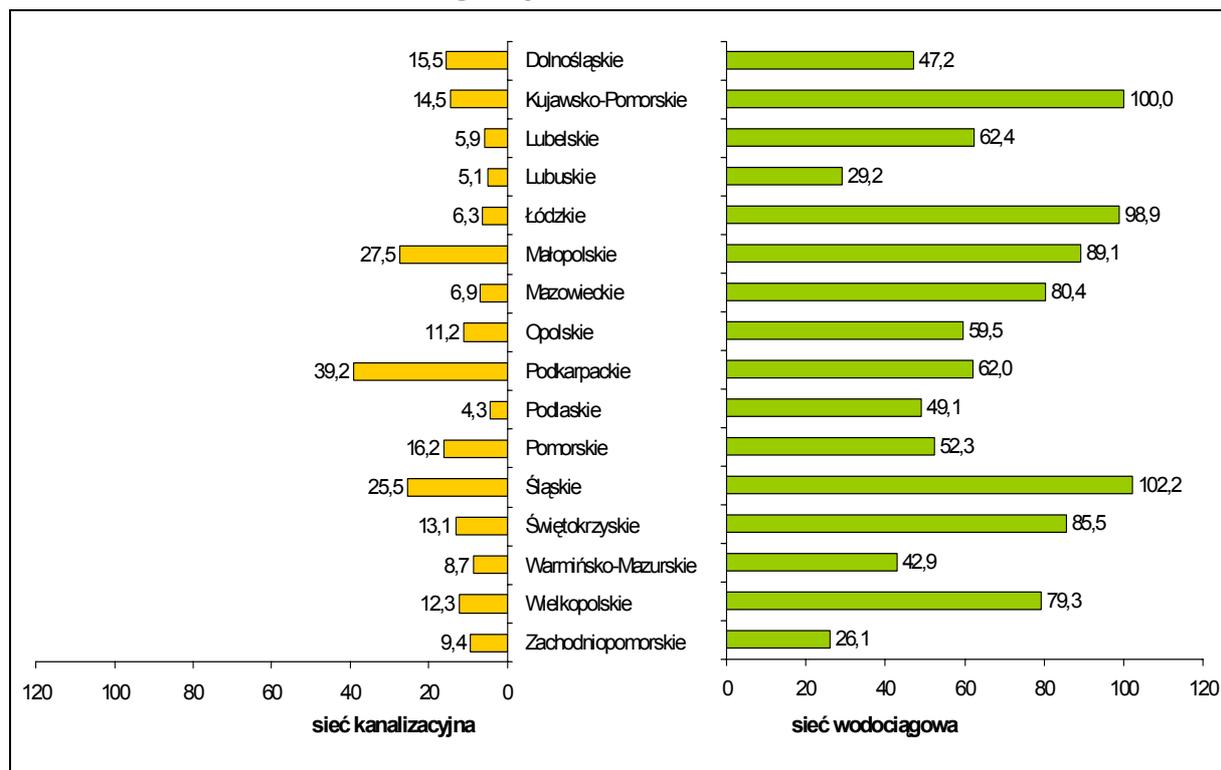
- oczyszczalni ścieków z siecią kanalizacyjną i przykanalikami oraz innych obiektów z tym związanych,
- sieci kanalizacyjnej z przykanalikami, jeżeli istniała oczyszczalnia ścieków,
- oczyszczalni ścieków, jeżeli funkcjonowała sieć kanalizacyjna.

Wysokość pomocy na jedno przedsięwzięcie nie mogła przekroczyć 1,7 mln zł (w przypadku, gdy projekt był realizowany przez związek międzygminny kwota ta była mnożona przez liczbę gmin). Przy budowie zagrodowych oczyszczalni ścieków i systemów kanalizacyjnych wymagany był wkład własny użytkowników, na terenie których inwestycje były realizowane. Koszty te były dotowane tylko wówczas, gdy budowa kanalizacji sieciowej była nieefektywna technicznie i ekonomicznie. Właściciele posesji, na których zrealizowano inwestycje, obowiązani byli do ponoszenia kosztów utrzymania i eksploatacji po jej zakończeniu.

W okresie realizacji programu gminy i związki międzygminne ubiegały się o dofinansowanie 1869 projektów. Zrealizowano w sumie 1302 przedsięwzięcia. Gminom wypłacono łącznie ponad 964 mln zł dotacji do projektów związanych z rozwojem sieci kanalizacyjnej. Stanowiło to prawie połowę środków przewidzianych na poprawę i rozwój infrastruktury technicznej na obszarach wiejskich. Wynikało to z dużego zapotrzebowania na inwestycje kanalizacyjne. Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich na terenie całego kraju miała dużo gorszy dostęp do sieci kanalizacyjnej niż wodociągowej. Stan wyposażenia w kanalizację był zróżnicowany regionalnie, podobnie jak systemu wyposażenia ludności w wodę (por. rys. 3.3).

Jednym ze źródeł finansowania inwestycji w rozbudowę sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich był program SAPARD. Najbardziej aktywne w ubieganiu się o pomoc z tego funduszu były gminy z woj. podkarpackiego, a więc regionu, który w 2002 r. miał stosunkowo dobrze rozwiniętą kanalizację. Również w województwach pomorskim, wielkopolskim, śląskim na jedną gminę wiejską lub miejsko-wiejską przypadało 1,2 złożonego wniosku. Wynika z tego, że o pomoc dużo chętniej starały się samorządy z tych regionów, gdzie sieć kanalizacyjna była już w 2002 r. rozwinięta lepiej niż na innych obszarach.

Rysunek 3.3. Gęstość sieci kanalizacyjnej i wodociągowej (w km na 100 km²) według województw w 2005 roku

Źródło: Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r., GUS, Olsztyn 2006.

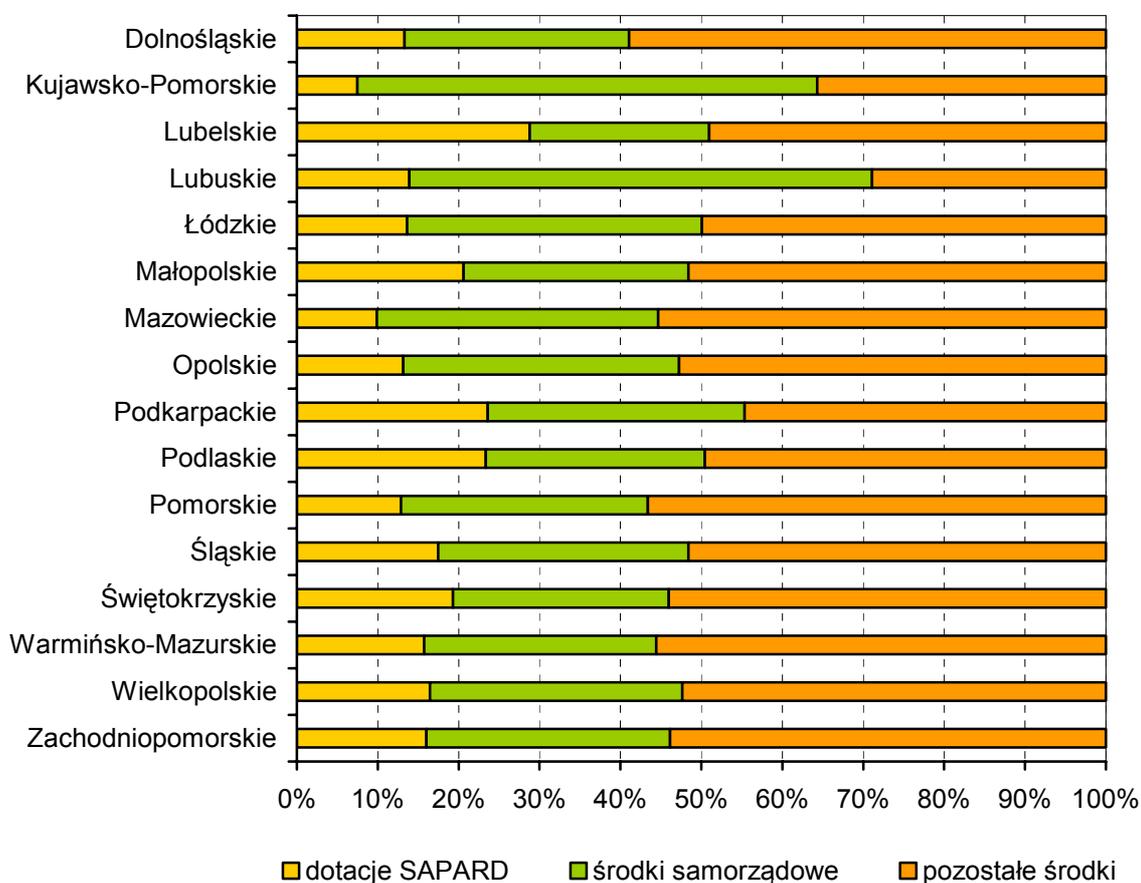
Udział gmin, starających się o wsparcie z programu SAPARD inwestycji kanalizacyjnych, w ogólnej liczbie gmin województwa, był najmniejszy w województwach o gorzej rozwiniętej kanalizacji – łódzkim, mazowieckim i lubelskim. Gminy z tych województw, choć miały największe potrzeby, nie wykorzystały okazji do pozyskania dodatkowych środków na poprawę stanu infrastruktury (por. Aneks tab. 3.3).

Największe nakłady na rozwój sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich zostały poniesione w województwie kujawsko-pomorskim. Jednocześnie środki SAPARD miały najmniejsze znaczenie wśród źródeł ich finansowania. Najwięcej nakładów pochodziło ze środków wygospodarowanych przez samorządy gminne. Odmienna była struktura finansowania rozwoju sieci kanalizacyjnej w województwach wielkopolskim, podkarpackim i mazowieckim, które podobnie jak kujawsko-pomorskie zainwestowały w sieć kanalizacyjną najwięcej w skali kraju (w tych regionach wydano ponad 40% wszystkich środków przeznaczonych na rozwój kanalizacji na obszarach wiejskich w latach 2002-2005; por. rys. 3.4 i Aneks tab. 3.4).

W województwie podkarpackim środki SAPARD stanowiły prawie 1/3 wydatków na rozwój sieci kanalizacyjnej, a wartość inwestycji współfinansowanych z tego funduszu stanowiła prawie 45% wszystkich zrealizowanych

w tym okresie. Dotacje sapardowskie w lubelskim stanowiły 29% nakładów inwestycyjnych ogółem, a zatem więcej niż środki z budżetu gmin. Prawie połowa pieniędzy na inwestycje kanalizacyjne pochodziła z innych źródeł. Duże znaczenie środki programu SAPARD miały też w woj. podlaskim, małopolskim i świętokrzyskim. Gminy we wszystkich województwach, w których SAPARD był znaczącym źródłem inwestycji w kanalizację, finansowały jej rozwój na obszarach wiejskich głównie ze środków zewnętrznych. Środki budżetowe stanowiły ok. 30% nakładów ogółem, więc nie byłyby wystarczające na to, by gminy samodzielnie ponosiły koszty inwestycji (por. Aneks tab. 3.4).

Rysunek 3.4. Struktura finansowania inwestycji w rozwój kanalizacji na obszarach wiejskich w latach 2002-2005 według województw

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych MRiRW.

W województwach śląskim, dolnośląskim i opolskim udział środków SAPARD w wartości inwestycji wynosił poniżej 50% (por. Aneks tab. 3.4). Dotacje z programu były ubocznym źródłem finansowania rozwoju sieci kanalizacyjnej i stanowiły odpowiednio: 17, 13 i 13% wszystkich wydatków na ten cel poniesionych w latach 2002-2005. Na podstawie powyżej przytoczonych danych stwierdzono, że środki programu SAPARD były istotnym sposobem finansowania

wania inwestycji przez mniej zamożne gminy, które miałyby problemy z samodzielnym ich finansowaniem i pozyskaniem pieniędzy z innych źródeł. W województwach, w których udział środków SAPARD był niższy, gminy inwestowały w rozwój kanalizacji przede wszystkim ze swoich budżetów, pokrywając ze środków własnych ponad połowę kosztów inwestycyjnych.

Największy zasięg miały inwestycje zrealizowane w województwach świętokrzyskim, śląskim i podkarpackim, które objęły odpowiednio 37, 36 i 29% mieszkańców obszarów wiejskich. Najmniejszy odsetek ludności wiejskiej skorzystał z inwestycji kanalizacyjnych zrealizowanych w województwach dolnośląskim, mazowieckim i łódzkim (por. Aneks tab. 3.4).

Ponieważ inwestycje w sieci kanalizacyjne są droższe niż w sieci wodociągowe, wartość realizowanych projektów i dotacji SAPARD *per capita* były wyższe niż w schemacie 3.1. Wielkość dotacji *per capita* była również silnie zróżnicowana regionalnie. Największe wsparcie w przeliczeniu na mieszkańca obszarów wiejskich otrzymały gminy województwa podkarpackiego (ponad 100 zł), a najniższe, ok. 30 zł, woj. mazowieckiego.

W wyniku realizacji projektów współfinansowanych środkami SAPARD w latach 2002-2005 powstało w sumie ponad 6,3 tys. km sieci kanalizacyjnej, ponad 94 tys. przykanalików oraz 192 zbiorcze oczyszczalnie ścieków. Najwięcej przykanalików powstało w woj. podkarpackim, wielkopolskim i małopolskim. W województwach tych wybudowano najdłuższe odcinki sieci kanalizacyjnej. Najmniejsze efekty przyniosły inwestycje wykonane w woj. podlaskim, lubuskim i warmińsko-mazurskim (por. Aneks tab. 3.3).

Z danych MRiRW o stanie infrastruktury na terenach wiejskich wynika, że w latach 2002-2005 poprawił się dostęp ludności wiejskiej do sieci kanalizacyjnej. Należy jednak podkreślić, że inwestycje były niewystarczające i konieczne jest ich kontynuowanie. Najbardziej gęsta sieć kanalizacyjna była w 2005 roku w woj. podkarpackim i małopolskim, co było uwarunkowane typem sieci osadniczej.

W dalszej części opracowania przeanalizowano zmiany odsetka gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha podłączonych do kanalizacji. Był on największy w 2002 r. w województwie podkarpackim i dolnośląskim. Najmniejsza część (poniżej 3%) gospodarstw była podłączona do kanalizacji w woj. łódzkim, mazowieckim i lubuskim. Według stanu na koniec 2005 r. odsetek gospodarstw z przyłączem do kanalizacji wzrósł w każdym z województw, ale nie zmieniło się zróżnicowanie regionalne poziomu rozwoju tej sieci. O ile w województwie podkarpackim ponad 17% gospodarstw było podłączonych do kanalizacji, to w woj. mazowieckim i lubuskim – niewiele ponad 4%.

Pomimo dużego tempa inwestycji zróżnicowanie regionalne w dostępie mieszkańców wsi do kanalizacji nie uległo znaczącym zmianom. Wynikało to

z tego, że wzrost dostępu był największy m.in. w województwach, które już w roku bazowym posiadały najlepiej rozwinięty system kanalizacji. Największą poprawę dostępu do kanalizacji odnotowano w woj. lubuskim, wielkopolskim i świętokrzyskim, a najmniejsze zmiany miały miejsce w woj. podlaskim, lubelskim i zachodniopomorskim (por. Aneks tab. 3.3).

6. Schemat 3.4. „Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich”

Celem inwestycji realizowanych ze schematu 3.4. była poprawa sieci dróg lokalnych. O pomoc z tego schematu mogły ubiegać się gminy i powiaty, które mogły otrzymać dotacje, jeżeli długość budowanej lub modernizowanej drogi miała co najmniej 500 m.

Warunkiem otrzymania dofinansowania było utrzymanie integralności sieci dróg. Preferowano inwestycje, które miały duży wpływ na rozwój gospodarczy, tworzenie miejsc pracy oraz takie, w przypadku których przewidywano wysoki wzrost przewozów na drodze po zakończeniu inwestycji. W procedurze rozdzielania środków uwzględniano także lokalne potrzeby związane z poprawą struktury gospodarstw i scalaniem gruntów tak, aby utwardzone drogi nie były w przyszłości przeszkodą działań w tym zakresie. Wysokość dofinansowania ze środków SAPARD wynosiła maksymalnie 630 tys. zł.

W okresie realizacji programu złożono 2989 wniosków, z czego zrealizowano 2132. Gminy i powiaty otrzymały od ARiMR zwrot kosztów w wysokości 683,5 mln zł. Najwięcej złożonych wniosków na jedną gminę przypadało w woj. świętokrzyskim i podkarpackim, charakteryzujących się większą niż przeciętna gęstością dróg. Kolejne pod względem aktywności w ubieganiu się o wsparcie było województwo podlaskie. Najmniej wniosków na jedną gminę wiejską i miejsko-wiejską złożono w woj. zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim.

Sieć drogowa była najlepiej rozwinięta w Małopolsce i na Śląsku. Najslabiej rozwinięte pod względem infrastruktury drogowej były województwa lubuskie, warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie. Najslabiej rozwinięte pod względem sieci dróg województwa były zarazem najmniej aktywne w pozyskiwaniu środków z programu SAPARD (por. Aneks tab. 3.6), co wynikało z typu sieci osadniczej. Należy jednak podkreślić, że znaczącym problemem polskich dróg jest nie tyle ich gęstość, co zły stan techniczny.

Największy nacisk na inwestycje w poprawę stanu dróg został położony w województwach lubelskim i mazowieckim. Dużo mniejszymi nakładami na ten cel dysponowały gminy i powiaty w woj. zachodniopomorskim i lubuskim. Struktura źródeł finansowania różniła się jednak zasadniczo od struktury inwestycji w schematach 3.1. i 3.2. Udział środków SAPARD w nakładach inwestycyjnych na budowę i modernizację dróg był mniejszy niż w przypadku sieci

wodociągowej i kanalizacyjnej. Największą część, 13,5%, środki programu stanowiły w województwie wielkopolskim. Podobny odsetek w strukturze finansowania inwestycji środki SAPARD-u stanowiły w woj. lubuskim, świętokrzyskim i kujawsko-pomorskim (zupełnie inaczej niż miało to miejsce w przypadku dwóch omówionych wyżej schematów). Najmniejsze znaczenie w wydatkach na poprawę stanu sieci drogowej miały środki SAPARD w woj. opolskim i śląskim (por. Aneks tab. 3.6).

Najwięcej środków na realizację inwestycji w zakresie schematu 3.4. wypłacono beneficjentom z woj. mazowieckiego i wielkopolskiego. Najmniejszą pomoc otrzymały woj. opolskie i zachodniopomorskie. Pomimo znacznych nakładów w badanym okresie nie odnotowano większych zmian w gęstości dróg pozamiejskich. Średnia wartość tego wskaźnika wzrosła w niewielkim stopniu z 56,30 do 56,59 km na 100 km². W czterech województwach gęstość sieci drogowej uległa nieznacznemu zmniejszeniu. Zauważalną poprawę stwierdzono natomiast w województwie świętokrzyskim, gdzie omawiany wskaźnik wzrósł z 75,53 do 81,94. W województwie tym, najbardziej aktywnym w ubieganiu się o dofinansowanie ze środków SAPARD, wybudowano lub zmodernizowano w latach 2002-2005 najwięcej, bo 761 km dróg gminnych i powiatowych. Najmniej dróg powstało w województwie opolskim i zachodniopomorskim (por. Aneks tab. 3.6).

7. Podsumowanie

W sumie na inwestycje wodociągowe, kanalizacyjne i drogowe najwięcej środków otrzymały województwa podkarpackie, wielkopolskie i małopolskie, a najmniej pieniędzy trafiło do woj. zachodniopomorskiego, lubuskiego i opolskiego. Analiza rozkładu przestrzennego zrealizowanych wypłat w przeliczeniu na jednego mieszkańca przedstawiała się inaczej. Największą wartość inwestycji sapardowskich w przeliczeniu na mieszkańca odnotowano w województwie podkarpackim. Natomiast w województwie małopolskim wartość tego wskaźnika była poniżej średniej krajowej. Województwo mazowieckie, do którego trafiła duża część wypłat, znalazło się, wraz z woj. dolnośląskim i opolskim, w ostatniej trójce.

Analiza wysokości wypłat zrealizowanych do końca 2005 roku w trzech opisanych schematach wykazała różnice w przestrzennym wykorzystaniu środków programu w porównaniu do pierwotnej alokacji. Województwa śląskie i wielkopolskie otrzymały o ponad 1/4 środków więcej niż pierwotnie zakładano. Większe kwoty przyznano również samorządom gminnym i powiatowym z województw podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i kujawsko-pomorskiego. W wyniku zmian dużo mniej pieniędzy niż planowano otrzymały samorzady

z woj. opolskiego, dolnośląskiego i mazowieckiego. Środki przyznane pozostałym województwom były również zmniejszone, ale nieznacznie.

Najlepiej środki z programu SAPARD wykorzystwały gminy i powiaty z województwa świętokrzyskiego. Świadczy o tym wartość zrealizowanych w regionie projektów i wysokość wypłaconych środków przypadających na jednego mieszkańca. Dotacje SAPARD w tym województwie stanowiły w badanym okresie poważną część nakładów inwestycyjnych na poprawę infrastruktury. Można przypuszczać, że tempo zmian poprawy stanu infrastruktury byłoby dużo mniejsze, gdyby nie dotacje. Zasięg zrealizowanych projektów, mierzony udziałem użytkowników przedsięwzięć dofinansowanych ze środków programu, w liczbie mieszkańców terenów wiejskich był największy. Wyniki analizy są zbliżone do wniosków zawartych w raporcie na temat tempa przemian zachodzących na poziomie województw sporządzonym przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową⁸⁵. Wynika z niego, że w latach 1999-2004 województwo świętokrzyskie rozwijało się najszybciej zarówno pod względem infrastruktury drogowej, komunalnej, jak i środowiska.

Z kolei woj. opolskie otrzymało ponad 30% środków mniej niż przewidziano w pierwotnej alokacji. Z danych wynika, że we wszystkich schematach aktywność samorządów województwa opolskiego była niższa niż przeciętna. Odsetek ludności wiejskiej objętej realizowanymi przedsięwzięciami należał do najniższych w kraju. W strukturze nakładów na drogi i kanalizację dotacje SAPARD stanowiły stosunkowo niewielką część.

8. Wnioski

- Poziom wyposażenia terenów wiejskich w infrastrukturę techniczną w Polsce jest silnie zróżnicowany regionalnie.
- W badanym okresie w większości województw nastąpił rozwój sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, ale nie miało to wpływu na zmniejszenie dysproporcji międzywojewódzkich.
- Pomimo największego tempa rozwoju sieci wodociągowej w województwach o słabszym niż przeciętnie systemie zaopatrzenia w wodę, zróżnicowanie regionalne nie uległo zmianie, a rozpiętości w poziomie dostępu do sieci wodociągowej między województwami skrajnymi nieznacznie wzrosły.
- Tempo inwestycji kanalizacyjnych było najszybsze w województwach lubuskim i świętokrzyskim, należących do regionów o najgorszym dostępie ludności wiejskiej do sieci kanalizacyjnej. Pomimo dużego tempa zmian, dostęp ludności do sieci kanalizacyjnej w tych województwach należał do najgorszych.

---

⁸⁵ *Sukces rozwojowy polskich województw*, T. Kalinowski red., Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2006.

- W latach 2002-2005 gęstość dróg gminnych i powiatowych w skali kraju uległa nieznacznej poprawie, a zauważalną różnicę odnotowano tylko w województwie świętokrzyskim.
- Środki SAPARD stanowiły istotne źródło wspierania inwestycji infrastrukturalnych na wsi w zakresie wodociągów i kanalizacji, natomiast miały nieco mniejsze znaczenie w przypadku poprawy stanu dróg.

Rozdział 4. Zróżnicowanie regionalne efektów działania 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”

1. Cele działania

Inwestycje współfinansowane środkami działania 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” miały na celu rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej i tworzenie warunków rozwoju turystyki na obszarach wiejskich.

2. Zasady podziału środków SAPARD przeznaczonych na dofinansowanie inwestycji związanych z różnicowaniem działalności gospodarczej na obszarach wiejskich według województw

W pierwszej Rocznej Umowie Finansowej (RUF 2000) zawartej między Polska a Unią Europejską nie przewidziano środków na realizację projektów współfinansowanych z działania 4. Środki na działanie 4 zostały zapisane dopiero w RUF 2001⁸⁶.

Podobnie jak w przypadku działań 2 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” i 3 „Rozwój i poprawa infrastruktury na terenach wiejskich” również w działaniu 4 „Różnicowanie działalności gospodarczej na terenach wiejskich” środki z programu SAPARD zostały rozdzielone między województwa. Podstawą alokacji między województwa była Roczna Umowa Finansowa na rok 2001. Kryterium podziału środków działania 4 między województwa zostało ustanowione Uchwałą⁸⁷ Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dnia 8 maja 2002 r. Pieniądze rozdzielono w oparciu o dane o poziomie bezrobocia rejestrowanego na obszarach wiejskich i ukrytego w rolnictwie.

---

⁸⁶ Uchwała nr 4/2002 Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dn. 7 lutego 2002 r. w sprawie przyjęcia nowej wersji Działania 4 Programu Operacyjnego SAPARD i akceptacji kryteriów wyboru projektów dla Działania 4.

⁸⁷ Uchwała nr 7 z dn. 8.05.2002 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów i zasad podziału środków publicznych w działaniu 4 Programu SAPARD pomiędzy województwa wraz z załącznikiem.

Bezrobocie rejestrowane na obszarach wiejskich przyjęto zgodnie z danymi GUS⁸⁸, zawierającymi informacje o średnim poziomie tego zjawiska w poszczególnych powiatach⁸⁹ wszystkich województw. Skalę bezrobocia ukrytego w rolnictwie oszacowano za pomocą danych GUS⁹⁰ o liczbie pracujących tylko lub głównie w swoim gospodarstwie rolnym, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy pracowali średnio nie więcej niż 2 godziny dziennie.

Dane o poziomach dwóch rodzajów bezrobocia wykorzystano do skonstruowania tzw. syntetycznego miernika bezrobocia na obszarach wiejskich. Była to suma liczby zarejestrowanych bezrobotnych oraz tych osób, które poświęciły w ciągu ostatnich 12 miesięcy na pracę we własnym gospodarstwie nie więcej niż dwie godziny dziennie. Następnie obliczono udział procentowy województw w ogólnej liczbie tak zdefiniowanych bezrobotnych. Na tej podstawie dokonano podziału środków działania 4. między województwa.

Za pomocą opisanego kryterium KKS⁹¹ zarekomendował Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi podział budżetu działania 4. przewidzianego w RUF 2001⁹² między województwa (por. tab. 4.1). Kwoty przeznaczone na realizację projektów w poszczególnych województwach zostały wyznaczone na podstawie iloczynu ich udziału procentowego i budżetu tego działania.

Budżet przeznaczony na realizację działania w RUF 2002⁹³ i 2003⁹⁴, został rozdzielony między województwa na podstawie tego samego kryterium⁹⁵,

---

⁸⁸ *Bezrobocie rejestrowane w 2001 r.*, GUS, Warszawa 2002.

⁸⁹ Z wyłączeniem powiatów grodzkich i powiatu warszawskiego w województwie mazowieckim.

⁹⁰ *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2000 r.*, GUS, Warszawa 2001.

⁹¹ Uchwała nr 11 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 18 czerwca 2002 r. w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 4 Programu SAPARD w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2001 rok.

⁹² Zgodnie z Uchwałą Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dn. 15 marca 2002 r. w sprawie przyjęcia nowej wersji tablic finansowych dla Programu Operacyjnego SAPARD, w RUF 2000 nie zostały przewidziane pieniądze na realizację działania 4. W związku z tym kryteria podziału środków między województwa zastosowano dopiero do pieniędzy z RUF 2001.

⁹³ Uchwała nr 16/2003 z dn. 16 kwietnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie kryteriów podziału środków z Rocznej Umowy Finansowej na 2002 (RUF 2002) w Działaniach 1,2,3 i 4 Programu SAPARD.

⁹⁴ Uchwała nr 21/2003 z dn. 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie kryteriów podziału środków z Rocznej Umowy Finansowej na rok 2003 (RUF 2003) w Działaniach 1, 2, 3 i 4 Programu SAPARD.

⁹⁵ Uchwała nr 25/2003 z dn. 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 4 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 rok.

z tym że udział poszczególnych województw w środkach ogółem, różnił się od początkowego (por. tab. 4.1), gdyż do obliczeń przyjęto aktualne dane⁹⁶.

Tabela 4.1. Udział procentowy poszczególnych województw w środkach przewidzianych na realizację działania 4

Województwo	Udział procentowy województw w środkach	
	RUF 2001	RUF 2002 i 2003
Dolnośląskie	7,67	7,80
Kujawsko-pomorskie	5,25	5,38
Lubelskie	8,56	8,30
Lubuskie	3,07	3,19
Łódzkie	7,36	7,26
Małopolskie	9,09	8,78
Mazowieckie	10,93	11,06
Opolskie	2,68	2,79
Podkarpackie	8,76	8,18
Podlaskie	2,98	2,84
Pomorskie	4,61	4,93
Śląskie	5,42	5,50
Świętokrzyskie	5,53	5,39
Warmińsko-mazurskie	5,36	5,23
Wielkopolskie	7,86	8,22
Zachodniopomorskie	4,87	5,15
Ogółem	100,00	100,00

Źródło: Uchwała nr 11 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dn. 18.06.2002 r. w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 4 Programu SAPARD w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2001 rok.

Projekty mogły być współfinansowane z trzech schematów:

- 4.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich”,
- 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”,
- 4.3. „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich”.

Celem pierwszego schematu było stworzenie dodatkowych źródeł dochodów w gospodarstwach rolnych oraz rozwój turystyki na obszarach wiejskich. Do wspieranych kierunków działalności należały:

- usługi dla gospodarstw rolnych,
- drobna wytwórczość, usługi dla ludności, rzemiosło i rękodzielnictwo,
- roboty i usługi budowlane oraz instalacyjne,
- usługi turystyczne,

⁹⁶ Dane GUS na podstawie publikacji: *Bezrobocie rejestrowane I kwartał 2003 r. (stan na dzień 31.03.2003 r.)* oraz *Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2000 r. (stan na dzień 31.12.2000 roku)*.

- usługi transportowe,
- magazynowanie i przechowywanie towarów,
- usługi komunalne,
- rachunkowość, doradztwo lub usługi informatyczne.

Inwestycje mogły polegać na:

- budowie lub remoncie obiektów budowlanych,
- zakupie maszyn i urządzeń, narzędzi i wyposażenia,
- zakupie sprzętu komputerowego i oprogramowania,
- zakupie wyposażenia i sprzętu turystycznego lub rekreacyjnego, niezbędnego do świadczenia usług turystycznych, a także zwierząt służących do celów terapeutycznych, sportowych lub rekreacyjnych,
- zakupie środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej z wyjątkiem potrzeb świadczenia wyłącznie usług transportowych,
- adaptacji środków transportu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- zagospodarowaniu terenu na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej,
- zakupie środków transportu na potrzeby świadczenia wyłącznie usług transportowych.

O dofinansowanie mogli ubiegać się rolnicy i domownicy⁹⁷. Wsparcie finansowe mogło być przyznane do wysokości 50% kosztów kwalifikowanych projektu, ale nie mogło przekroczyć 40 tys. zł, a uczestnik programu mógł otrzymać pomoc jednokrotnie.

Projekt mógł być dofinansowany wówczas, gdy uczestnik programu podejmował lub rozwijał działalność pozarolniczą zaliczaną do wspieranych kierunków działalności. Przedsięwzięcie musiało być uzasadnione ekonomicznie. Wsparcie wypłacano po zarejestrowaniu działalności gospodarczej i przedstawieniu wymaganych zezwoleń lub koncesji. Ponadto uczestnik programu nie mógł mieć zaległości podatkowych i z tytułu ubezpieczenia społecznego. W ocenie projektów brano pod uwagę poziom podstawowego dochodu podatkowego gminy,

---

⁹⁷ Rolnik – w rozumieniu Ustawy z dn. 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników – osoba fizyczna prowadząca na własny rachunek działalność rolniczą jako posiadacz (samoistny lub zależny) gospodarstwa rolnego położonego w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Jako domownika rozumie się osobę bliską rolnikowi, spełniająca następujące warunki: a) ukończyła 18, b) pozostaje rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkuje na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie, c) stale pracuje w tym gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy, Uchwała nr 4/2002 Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dn. 7 lutego 2002 r. w sprawie przyjęcia nowej wersji Działania 4 Programu Operacyjnego SAPARD i akceptacji kryteriów wyboru projektów dla Działania 4.

w której znajdowało się gospodarstwo wnioskodawcy, w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Większą szansę na uzyskanie dofinansowania miały inwestycje podejmowane w gminach zagrożonych wysokim bezrobociem strukturalnym oraz w powiatach, w których bezrobocie było wyższe niż średnio w województwie. Dodatkowo punktowano projekty składane przez osoby z gospodarstw, w których na jedną osobę pracującą przypadało nie więcej niż 15 ha przeliczeniowych powierzchni użytków rolnych. Preferowano wnioski składane przez ludzi do 50 roku życia.

Zakres rzeczowy schematu 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na terenach wiejskich” był identyczny ze schematem 4.1. Różnica polegała na tym, że był on skierowany do innej grupy odbiorców – wsparcie na ten cel mogli bowiem otrzymać przedsiębiorcy zatrudniający nie więcej niż 50 osób⁹⁸ w momencie składania wniosku. Górny limit pomocy wynosił 35 tys. zł na jedno miejsce pracy. W trakcie realizacji programu jeden przedsiębiorca mógł otrzymać dotację nie przekraczającą 210 tys. zł. Projekt musiał być efektywny, a otrzymujący pomoc nie mógł mieć żadnych zaległości podatkowych i z tytułu ubezpieczenia społecznego. Przy weryfikacji wniosków preferowani byli przedsiębiorcy zatrudniający do pięciu pracowników. Warunkiem uzyskania wsparcia z programu SAPARD było prowadzenie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Jeżeli działalność była związana z nieruchomością, to musiała się ona znajdować na obszarze wiejskim. W innym przypadku decydował adres przedsiębiorcy, jeśli był on osobą fizyczną, lub siedziba przedsiębiorstwa. Wspierany projekt musiał spowodować powstanie co najmniej jednego miejsca pracy.

Wsparcie ze środków schematu 4.3. „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich” uzupełniało przedsięwzięcia z dziedziny turystyki współfinansowane z poprzednich schematów. O dofinansowanie projektów mogły ubiegać się gminy, ich związki oraz organizacje pozarządowe.

Projekty inwestycyjne mogły polegać na:

- zagospodarowaniu terenu (ścieżki rowerowe, szlaki piesze, parkingi, urządzenia sanitarne, urządzenia służące bezpieczeństwu i estetyce, wiaty, ogrodzenia, urządzenie terenów zielonych i inne),
- zakupie urządzeń rekreacyjno-sportowych,
- tworzeniu obiektów kultury i dziedzictwa narodowego,
- tworzeniu obiektów kultury fizycznej, turystyki i wypoczynku,

---

⁹⁸ Ograniczenie odnosiło się do średniego poziomu zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty w okresie 6 miesięcy poprzedzających miesiąc, w którym złożono wniosek. Jeżeli działalność prowadzona była krócej niż pół roku, wówczas średni poziom zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty był przeliczany od jej rozpoczęcia.

- budowie pomostów, tarasów widokowych i innych elementów małej infrastruktury turystycznej,
- przygotowaniu i wykonaniu tablic dydaktycznych, informacyjnych lub regulaminowych, związanych z oznakowaniem terenów atrakcyjnych turystycznie, szlaków, ścieżek dydaktycznych lub linii komunikacyjnych,
- przygotowaniu oraz wykonaniu materiałów informacyjnych lub promocyjnych na rzecz interesu zbiorowego.

Wysokość dofinansowania jednego projektu nie mogła przekroczyć 130 tys. zł. Jeżeli projekt składał związek gmin, maksymalna stawka pomocy była wielokrotnością kwoty 130 tys. zł pomnożonej przez liczbę gmin uczestniczących w projekcie. Wsparcie skierowane było do gmin na terenie całej Polski, ale preferowane były te, w których podstawowy dochód podatkowy⁹⁹ w przeliczeniu na jednego mieszkańca był niższy od średniej krajowej, poziom bezrobocia strukturalnego¹⁰⁰ stanowił poważne zagrożenie rozwoju lub gmina charakteryzowała się szczególną atrakcyjnością turystyczną¹⁰¹, a liczba miejsc noclegowych była niższa od 500¹⁰².

3. Regionalne zróżnicowanie wyników działania 4 programu SAPARD

3.1. Schemat 4.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich”

W całym okresie realizacji programu SAPARD uczestnicy programu złożyli prawie 2700 wniosków o pomoc. Do realizacji przyjęto 1794 projektów, z czego zakończono 1490. Beneficjentom wypłacono w sumie ponad 45 mln zł.

Najbardziej zainteresowani wsparciem byli rolnicy z województw podlaskiego, podkarpackiego, warmińsko-mazurskiego i małopolskiego. Złożyli oni łącznie ponad 40% wszystkich wniosków. Natomiast najmniej zainteresowani

---

⁹⁹ Jeżeli wniosek złożony był przez kilka gmin, dochód podatkowy w przeliczeniu na jednego mieszkańca był obliczany jako średnia ważona.

¹⁰⁰ Jeżeli wniosek złożony był przez związek gmin, wówczas wystarczyło, żeby jedna z nich była zagrożona strukturalnym bezrobociem.

¹⁰¹ Zgodnie z Programem Operacyjnym SAPARD gmina uznawana jest za szczególnie atrakcyjną, jeżeli spełnione jest przynajmniej jedno kryterium: a) atrakcyjności przyrodniczej – na terenie gminy znajdują się tereny o szczególnym znaczeniu przyrodniczym, np. obszar parku narodowego lub krajobrazowego, b) atrakcyjności kulturowej – na terenie gminy zlokalizowanych jest co najmniej 5 obiektów wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Jeżeli projekt składany był przez związek gmin, wystarczyło, by jedna z nich spełniała te warunki.

¹⁰² Gminy mogły otrzymać dodatkowy punkt tylko, jeżeli prowadziły rejestr miejsc noclegowych, a liczba miejsc noclegowych w obiektach hotelarskich i innych obiektach rejestrowanych była niższa niż 500.

wsparciem byli rolnicy z województw kujawsko-pomorskiego, lubuskiego i opolskiego (por. Aneks tab. 4.1). Znaczenie tworzenia dodatkowych źródeł dochodu było szczególnie ważne w tych województwach, w których rolnictwo staje się coraz mniej ważnym źródłem dochodu dla rodzin wiejskich. Należały do nich woj. podkarpackie i małopolskie, w których rolnictwo było głównym dochodem dla odpowiednio 9,8 i 13,6% gospodarstw rodzinnych. W tych województwach duże znaczenie miały niezarobkowe źródła dochodu: renty i emerytury.

Wśród przyjętych do realizacji projektów najwięcej (ok. 70%) dotyczyło agroturystyki. Według danych¹⁰³ ośrodków doradztwa rolniczego w analizowanym okresie zwiększyła się liczba gospodarstw agroturystycznych z 7350 w 2002 r. do 8806 w 2005 r., ale tempo wzrostu nie było tak wysokie jak na początku lat dziewięćdziesiątych. Gospodarstwa agroturystyczne dysponowały w 2005 r. łącznie 86 842 miejscami noclegowymi. Obecnie obserwuje się raczej poprawę jakości oferowanych usług niż znaczne zwiększanie liczby takich placówek.

Dużo mniej projektów (po ok. 10%) związanych było z działalnością usługową dla gospodarstw rolnych oraz usługami transportowymi. Dane dotyczące działalności usługowej zostały zaklasyfikowane przez GUS do szerokiej kategorii „usług pozostałych”. Trudno więc stwierdzić jaka część gospodarstw świadczyła usługi innym gospodarstwom. Natomiast wyodrębniono dane o gospodarstwach świadczących usługi transportowe. Były one w 2002 roku źródłem dochodu dla 4,8%¹⁰⁴ gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą (por. Aneks tab. 4.1).

Projekty mające na celu rozwój pozostałych rodzajów działalności stanowiły w sumie poniżej 10% wszystkich współfinansowanych inwestycji. Najmniej przyjętych do realizacji wniosków dotyczyło rachunkowości i doradztwa, świadczenia usług komunalnych oraz magazynowania i przechowywania towarów. Małe zainteresowanie świadczeniem usług doradztwa i rachunkowości wynikało z niewielkiego zapotrzebowania na tego rodzaju usługi, zwłaszcza w regionach, w których dominują niskotowarowe gospodarstwa, których nie stać na korzystanie z takich usług. Ponadto świadczenie usług doradczych wymaga wysokich kwalifikacji.

Na podstawie przedstawionych powyżej danych można wyodrębnić dwie grupy województw. Pierwsza, w której projekty związane z rozwojem turystyki stanowiły ponad 60% realizowanych inwestycji oraz druga, w której wspierane przedsięwzięcia były bardziej zróżnicowane. Do pierwszej należały m.in. woj. dolnośląskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, zachodniopomorskie, podkarpackie i pomorskie. Projekty agroturystyczne stanowiły w nich od ok. 80 do 88%

---

¹⁰³ Dane zebrane przez MRiRW na podstawie informacji z ośrodków doradztwa rolniczego.

¹⁰⁴ *Pozarolnicza działalność gospodarstw rolnych*, GUS, Warszawa 2003.

realizowanych inwestycji. Było to zbieżne z lokalizacją większości gospodarstw świadczących usługi turystyczne (najwięcej było ich w małopolskim, warmińsko-mazurskim, pomorskim, podlaskim, zachodniopomorskim i dolnośląskim). Według danych GUS¹⁰⁵ świadczenie usług agroturystycznych było celem 1,3% gospodarstw, które prowadziły pozarolniczą działalność gospodarczą. Ich udział wahał się od 0,5% w województwie łódzkim do 3,5% w zachodniopomorskim, 3,6% w pomorskim i 4,9% w warmińsko-mazurskim. Koncentracja projektów wspierających rozwój turystyki była największa w województwach, w których działało najwięcej takich gospodarstw. Jednocześnie były to województwa, na terenie których znajdowały się szczególnie atrakcyjne turystycznie regiony. Obejmowały one tereny nadmorskie i pojezierza na północy oraz górskie na południu i południowym zachodzie kraju (por. Aneks tab. 4.1).

Grupa województw, w których projekty związane z turystyką stanowiły poniżej 60% wszystkich realizowanych inwestycji, charakteryzowała się większym zróżnicowaniem pozostałych realizowanych projektów. Wśród tych województw wyróżniało się opolskie. Najwięcej, bo ponad 30% realizowanych w nim projektów, dotyczyło działalności usługowej dla gospodarstw rolnych. Inwestycje związane z rozwojem turystyki stanowiły poniżej 30%. O połowę mniej liczne były projekty rozwijające usługi transportowe. Nieco ponad 10% projektów polegało na rozwoju drobnej wytwórczości.

Inwestycje na rozwój działalności transportowej w skali kraju stanowiły 10% wszystkich. Najwięcej wniosków pochodziło z województw mazowieckiego, łódzkiego i małopolskiego. Z danych na temat pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych¹⁰⁶ wynika, że usługi transportowe miały największe znaczenie w woj. mazowieckim, łódzkim, małopolskim i opolskim (odpowiednio 23, 17,8, 16 oraz 14,9% gospodarstw czerpiących dochody z działalności pozarolniczej świadczyło tego typu usługi).

Drobna wytwórczość oraz usługi rzemieślnicze i rękodzieło stanowiły 10% projektów w województwach śląskim i opolskim, a w pozostałych były mało znaczącym uzupełnieniem pozostałych rodzajów działalności. Wymagające największych kwalifikacji usługi w zakresie doradztwa i rachunkowości stanowiły mniej niż 6% wszystkich realizowanych projektów w województwie łódzkim. W pozostałych regionach liczba projektów z tego zakresu stanowiła mniej niż 5% wszystkich realizowanych.

Większość (70%) złożonych wniosków realizowana była na terenie gmin, w których podstawowy dochód podatkowy gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca nie przekraczał 75% średniej krajowej. Tylko nieliczne projekty

---

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

realizowane były na terenie gmin, w których dochód podatkowy w przeliczeniu na jednego mieszkańca przekraczał 100% średniej krajowej (stanowiły one 10%). Na tej podstawie można postawić tezę o większej aktywności mieszkańców z mniej zamożnych gmin. Niska dochodowość gospodarstw rolnych i brak możliwości zatrudnienia poza rolnictwem zmuszały ludność wiejską do poszukiwania innych źródeł dochodu (por. Aneks tab. 4.2).

Najwięcej projektów z mniej zamożnych gmin realizowano w województwie lubelskim (95% realizowano w gminach, w których dochód podatkowy w przeliczeniu na jednego mieszkańca nie przekraczał 75% średniej krajowej) oraz małopolskim i świętokrzyskim (ponad 80% projektów realizowano na terenie uboższych gmin). Województwa te charakteryzowały się największym udziałem ludności zamieszkałej na terenach wiejskich. Natomiast w województwach lubuskim i zachodniopomorskim mniej niż 50% inwestycji pochodziło z gmin uboższych. W tych województwach najwięcej wniosków realizowanych było w gminach, których podstawowy dochód *per capita* przekraczał średnią krajową. Jednocześnie odsetek ludności wiejskiej należał do najmniejszych w kraju (por. Aneks tab. 4.2).

W latach 2002-2005 do uczestników schematu „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich” z województw podkarpackiego, małopolskiego, podlaskiego, lubelskiego i pomorskiego trafiła prawie połowa dotacji. Największe przeciętne wsparcie otrzymały osoby ubiegające się o pomoc w kujawsko-pomorskim, śląskim i lubuskim. Były to regiony, w których udział projektów związanych z rozwojem turystyki był stosunkowo nieduży. Duże znaczenie w tych województwach miały projekty rozwijające usługi dla rolnictwa oraz usługi transportowe.

Najmniejsze wsparcie otrzymywali uczestnicy programu m.in. z województw podlaskiego i podkarpackiego, w których większość inwestycji dotyczyła agroturystyki. Z analizy wysokości przeciętnych dotacji wynika, że zależała ona od rodzaju podejmowanej lub rozwijanej działalności. Na tej podstawie można stwierdzić, że projekty mające na celu wsparcie działalności turystycznej były mniej kapitałochłonne niż związane z usługami dla rolnictwa i transportowymi (por. Aneks tab. 4.2).

3.2. Schemat 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich”

Przedsiębiorcy korzystający ze wsparcia ze schematu 4.2. złożyli w całym okresie realizacji programu o ponad 30% wniosków więcej niż osoby otrzymujące pomoc ze schematu „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich”. W sumie ubiegali się oni o dofinansowanie 4133 projektów, z któ-

rych do realizacji przyjęto 2620. W okresie realizacji programu zrealizowano płatności w wysokości prawie 220 mln zł.

Zakres projektów był zbieżny ze schematem 4.1. Jednak inny cel (tworzenie miejsc pracy), odmienna grupa otrzymująca pomoc oraz dużo wyższy limit pomocy miał wpływ na strukturę zrealizowanych inwestycji odmienną niż w poprzednim schemacie. Największym zainteresowaniem cieszyły się projekty w zakresie drobnej wytwórczości, usług dla ludności, rzemiosła i rękodzielnictwa. Istotne były również inwestycje związane z tworzeniem miejsc pracy w sektorze transportowym. Dużo mniej projektów niż w schemacie 4.1 polegało na rozwoju usług turystycznych (por. Aneks tab. 4.3). Najprawdopodobniej wynikało to z faktu, że w gospodarstwach prowadzących działalność agroturystyczną, opierano się przede wszystkim na pracy rodziny. Większe znaczenie niż w schemacie 4.1. miały natomiast projekty związane z robotami i usługami budowlanymi i instalacyjnymi, które stanowiły 10% wszystkich przyjętych do realizacji. Tworzenie miejsc pracy w sektorze usług dla gospodarstw było celem 6% realizowanych projektów (por. Aneks tab. 4.3).

Prawie połowa projektów polegających m.in. na tworzeniu miejsc pracy poza rolnictwem pochodziła z województw wielkopolskiego, małopolskiego, mazowieckiego, podkarpackiego i śląskiego. Struktura realizowanych przedsięwzięć, podobnie jak w schemacie 4.1, była zróżnicowana regionalnie. Projekty związane z rzemiosłem i rękodziełem miały największe znaczenie w woj. lubelskim, świętokrzyskim, podkarpackim i dolnośląskim, gdzie stanowiły ponad połowę złożonych wniosków. Najmniejszym zainteresowaniem ten rodzaj działalności usługowej cieszył się wśród przedsiębiorców z woj. pomorskiego, zachodniopomorskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego i lubuskiego.

Tworzenie miejsc pracy w usługach transportowych miało największe znaczenie w woj. mazowieckim, lubuskim, podkarpackim, opolskim i podlaskim (ponad 20% realizowanych projektów). Najmniejsze zainteresowanie tego rodzaju projektami było w województwach wielkopolskim, dolnośląskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim.

Tworzenie nowych miejsc pracy w działalności turystycznej na obszarach wiejskich było celem ponad 16% projektów w woj. warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim, podlaskim, i pomorskim. Są to te same województwa, w których dominującą rolę, również w schemacie 4.1, stanowiły projekty związane z rozwojem działalności turystycznej. W tych województwach działalność agroturystyczna należy do najlepiej rozwiniętych w kraju. Najmniejsze znaczenie tego rodzaju projekty miały w woj. łódzkim, lubelskim i opolskim.

Projekty tworzące nowe miejsca pracy w działalności usługowej dla rolnictwa były najważniejsze w woj. kujawsko-pomorskim (14,9%), a ich udział

wynosił ponad 10% również w woj. warmińsko-mazurskim. Najmniej miejsc pracy w usługach dla rolnictwa powstało w województwach wschodnich: podlaskim, lubelskim, małopolskim i podkarpackim. Gospodarstwa w dwóch ostatnich należały do najmniejszych w kraju. Struktura obszarowa była w nich najbardziej rozdrobniona, a ich produkcja należała do najmniej towarowych.

Poza rodzajem podejmowanych inwestycji regionalnie zróżnicowana była także wielkość przyznanego wsparcia. Ponad połowę środków otrzymały województwa, w których złożono najwięcej projektów. Wartość przeciętnych dotacji była także zróżnicowana regionalnie. Największe projekty były realizowane w woj. warmińsko-mazurskim, dolnośląskim i lubuskim. Wśród pochodzących z tych województw gmin ponad 10% (w woj. dolnośląskim prawie 20%) charakteryzowało się podstawowym dochodem na mieszkańca powyżej średniej krajowej. Natomiast w województwach podlaskim, pomorskim, opolskim i podkarpackim wartość średnich dotacji była najmniejsza. Odsetek najuboższych gmin, w których realizowane były inwestycje wynosił w trzech z tych województw (poza opolskim) ponad 60% (por. Aneks tab. 4.4).

3.3. Schemat 4.3. „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich”

Ze schematu 4.3. wypłacono uczestnikom programu SAPARD blisko 34 mln zł na dofinansowanie 427 projektów. Wsparcie otrzymały gminy oraz organizacje pozarządowe. Najwięcej projektów realizowano w woj. małopolskim, podkarpackim i lubelskim. Tylko kilka umów podpisano w woj. mazowieckim.

Zdecydowana większość wniosków, ponad 80%, związana była z budową, remontem lub modernizacją elementów infrastruktury turystycznej. Pozostałe dotyczyły organizacji i tworzenia komunikacji lokalnej na potrzeby ruchu turystycznego oraz systemów informacji turystycznej i promocji walorów gminy (po niecałe 9%; por. Aneks tab. 4.5).

Inwestycje związane z budową lub remontem elementów infrastruktury turystycznej miały szczególnie duże znaczenie w woj. kujawsko-pomorskim, w którym stanowiły ponad 96% realizowanych projektów. Również w województwach łódzkim, zachodniopomorskim, małopolskim i podkarpackim tego typu przedsięwzięcia stanowiły ponad 85% wszystkich podejmowanych.

Natomiast samorządy i organizacje pozarządowe województwa opolskiego wykorzystały dotacje sapardowskie przede wszystkim na promocję turystyki regionu. Tego typu projekty stanowiły 25% wszystkich realizowanych. Wydatki na promocję stanowiły co najmniej 20% dotacji SAPARD w woj. świętokrzyskim, dolnośląskim, warmińsko-mazurskim i podlaskim. W województwach lubuskim i śląskim ponad 20% projektów polegało na organizacji i tworzeniu

komunikacji lokalnej na potrzeby ruchu turystycznego. W województwach świętokrzyskim, dolnośląskim, zachodniopomorskim, kujawsko-pomorskim nie realizowano takich inwestycji.

Przeciętnie największe dotacje otrzymali uczestnicy w województwie łódzkim. Przeciętna dotacja w tym województwie była wyższa o prawie 60% od najniższych, które wypłacono w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim (por. Aneks tab. 4.6).

4. Podsumowanie

Z wyników badań¹⁰⁷ przeprowadzonych w IERiGŻ-PIB wynika, że głównym czynnikiem determinującym rynek pracy na obszarach wiejskich jest rozwój przedsiębiorczości. Rozwój działalności pozarolniczej ma szczególne znaczenie w tych regionach, w których ukryte bezrobocie jest wysokie, a szanse znalezienia pracy poza rolnictwem niewielkie. Są to przede wszystkim województwa o rozdrobnionej strukturze produkcji rolnej: małopolskie, podkarpackie i świętokrzyskie.

Inwestycje współfinansowane ze środków programu SAPARD były z założenia niewielkie. Przedsiębiorstwa produkujące na dużą skalę wspierane były z budżetu innego działania. Natomiast dofinansowanie projektów w działaniu 4 miało na celu wsparcie drobnej przedsiębiorczości i poszukiwanie alternatywnych do rolnictwa źródeł dochodu. Dodatkowym efektem tych inwestycji była modernizacja budynków mieszkalnych i poprawa warunków bytowych rodziny.

Z badań¹⁰⁸ wynika, że głównym powodem podejmowania dodatkowej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych były wahania dochodu z rolnictwa. Programy wspierające produkcję rolną zmniejszają skłonność do różnicowania działalności gospodarczej. Hamująco na rozwój działalności pozarolniczej wpływały również takie czynniki jak niewystarczające zdolności i wiedza. Z drugiej strony na obszarach wiejskich podjęcie pracy poza rolnictwem jest trudne ze względu na wysokie bezrobocie.

5. Wnioski

- Struktura inwestycji oraz przeciętna wartość dotacji ze środków SAPARD była zróżnicowana regionalnie we wszystkich schematach działania 4.

---

¹⁰⁷ D. Kołodziejczyk, *Rynek pracy na wsi*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.

¹⁰⁸ H. Chaplin, D. Milczarek, *Dywersyfikacja działalności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Wyniki badań w województwie podlaskim, podkarpackim i dolnośląskim*, „Więś i Rolnictwo” 2003, nr 4(121), IRWiR PAN.

- Najchętniej realizowanym typem projektów w schemacie 4.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich” były inwestycje związane z rozwojem usług turystycznych. Zróżnicowanie regionalne liczby złożonych wniosków wynikało z położenia terenów szczególnie atrakcyjnych turystycznie oraz z rozmieszczenia gospodarstw, świadczących usługi agroturystyczne.
- Wyodrębniono dwie grupy województw. W pierwszej z nich dominowały projekty agroturystyczne, w drugiej projekty były bardziej zróżnicowane.
- Różnice w wysokości przeciętnych dotacji wynikały z rodzaju realizowanych projektów. W województwach, w których najbardziej popularne były przedsięwzięcia związane z turystyką były one niższe. Na tej podstawie stwierdzono, że projekty agroturystyczne były mniej kapitałochłonne niż realizowane w sektorze usług dla rolnictwa lub transportu.
- Większą aktywnością wykazali się uczestnicy programu z gmin położonych w województwach charakteryzujących się najwyższym udziałem ludności wiejskiej.
- Inna grupa docelowa w schemacie 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich” i większe rozmiary wsparcia, w porównaniu ze schematem 4.1, miały wpływ na odmienną strukturę realizowanych inwestycji.
- Przedsiębiorcy na obszarach wiejskich tworzyli nowe miejsca pracy najchętniej w działalności związanej z rękodzielnictwem oraz w sektorze usług dla ludności.
- Stosunkowo małe znaczenie w schemacie miało tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach związanych z turystyką. Wynikało to najprawdopodobniej z tego, że w gospodarstwach rolnych prowadzących działalność agroturystyczną korzystano z własnych zasobów siły roboczej. Świadczy o tym bardzo duży udział projektów polegających na rozwijaniu tego typu działalności w schemacie 4.1.
- Zróżnicowanie przebiegu realizacji schematu 4.3. było najmniejsze. Po pierwsze wyróżniono tylko trzy typy projektów, przy czym jeden z nich był dominujący i stanowił 80% wszystkich podejmowanych inwestycji.

Wnioski końcowe

- Z przedstawionych w opracowaniu danych wynika, że środki programu SAPARD były istotnym uzupełnieniem inwestycji w rolnictwie, przemyśle spożywczym i na obszarach wiejskich.
- Znaczenie środków programu SAPARD w strukturze finansowania inwestycji było silnie zróżnicowane regionalnie w zależności od rodzaju realizowanych projektów.

- Wyniki realizacji programu SAPARD potwierdziły założone *a priori* przez KKS zróżnicowanie regionalne aktywności uczestników. Świadczą o tym dane dotyczące realizacji działań: „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, „Rozwój i poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich” oraz „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”.
- Różnice między województwami w wynikach realizacji programu SAPARD zaobserwowano również w działaniu „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”, w którym budżet został podzielony między wspierane kierunki przetwórstwa, a nie województwa.
- Różnice między województwami w rezultatach programu SAPARD wynikały z uwarunkowań charakterystycznych dla rodzaju wspieranych inwestycji, które zostały przedstawione we wnioskach cząstkowych podsumowujących każdy z rozdziałów dotyczących poszczególnych działań.

Źródła

Akty prawne

1. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 września 2002 r. w sprawie podziału środków Specjalnego Programu Akcesyjnego na rzecz Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2000 rok oraz 2001 rok, Dz. U. Nr 165, poz. 1355 i 1356.
2. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 listopada 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podziału środków Specjalnego Programu Akcesyjnego na rzecz Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w ramach Rocznej Umowy Finansowej na rok 2000, Dz. U. Nr 192, poz. 1612.
3. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 czerwca 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podziału środków Specjalnego Programu Akcesyjnego na rzecz Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2001 rok, Dz. U. Nr 122, poz. 1148.
4. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 października 2003 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposób realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej. Dz. U. Nr 178, poz. 1739.
5. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i rozwoju Wsi z dnia 18 maja 2004 r. w sprawie sprzedaży bezpośredniej. Dz. U. Nr 130, poz. 1393.

Uchwały Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD

1. Uchwała nr 3 z dnia 5 kwietnia 2001 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów podziału środków publicznych pomiędzy województwa w działaniach 2 i 3 Programu SAPARD.
2. Uchwała nr 4 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dnia 26 kwietnia 2001 r. w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w działaniach 2 i 3 Programu SAPARD w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2000 r.
3. Uchwała nr 6 z dnia 08.05.2002 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów i zasad podziału środków publicznych w działaniu 1 Programu SAPARD pomiędzy sektory: mleczarski, mięsny, rybny oraz owoców i warzyw.
4. Uchwała nr 7 z dnia 8.05.2002 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie przyjęcia kryteriów i zasad podziału środków publicznych w działaniu 4 Programu SAPARD pomiędzy województwa wraz z załącznikiem.
5. Uchwała nr 8 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dnia 18 czerwca 2002 r. w sprawie podziału środków publicznych między sektory: mleczarski, mięsny, rybny oraz owoców i warzyw w działaniu 1 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na rok 2000 i 2001.
6. Uchwała nr 9 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dnia 18 czerwca 2002 r. w sprawie kryteriów i trybu realokacji środków w Działaniu 1 Programu SAPARD pomiędzy sektory: mleczarski, mięsny, rybny oraz owoców i warzyw.
7. Uchwała nr 11 Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD z dnia 18 czerwca 2002 r. w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 4 Programu SAPARD w ramach Rocznej Umowy Finansowej na 2001 rok.
8. Uchwała nr 16/2003 z dnia 16 kwietnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie kryteriów podziału środków z Rocznej Umowy Finansowej na 2002 rok (RUF 2002) w Działaniach 1, 2, 3 i 4 Programu SAPARD.
9. Uchwała nr 19/2003 z dnia 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie rekomendacji list rankingowych projektów złożonych w terminie od 26 maja do 27 czerwca br. w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.
10. Uchwała nr 21/2003 z dnia 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie kryteriów podziału środków z Rocznej Umowy Finansowej na rok 2003 (RUF 2003) w Działaniach 1, 2, 3 i 4 Programu SAPARD.

11. Uchwała nr 24/2003 z dnia 24 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 33 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 r.
12. Uchwała nr 25/2003 z dnia 22 września 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie podziału środków publicznych pomiędzy województwa w Działaniu 4 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 rok.
13. Uchwała nr 28/2003 z dnia 11 grudnia Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie rekomendacji list rankingowych projektów złożonych w terminach od 30 lipca do 29 września br. oraz od 29 października do 1 grudnia w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.
14. Uchwała nr 29/2003 r. z dnia 11 grudnia 2003 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie odstąpienia od podziału środków finansowych pomiędzy sektory w Działaniu 1 Programu SAPARD w ramach Rocznych Umów Finansowych na 2002 i 2003 roku.
15. Uchwała nr 34/2004 z dnia 8 lipca 2004 r. Krajowego komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie rekomendacji list rankingowych projektów złożonych w terminie od 5 stycznia 2004 r. do 5 lutego 2004 r. w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.
16. Uchwała nr 35/2004 z dnia 8 lipca 2004 r. Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD w sprawie realokacji środków w ramach Działania 1 Programu SAPARD „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych”.

Uchwały Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD

1. Uchwała nr 2/2001 Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dnia 28 czerwca 2001 r. w sprawie zaopiniowania kryteriów wyboru oraz rankingu projektów Programu SAPARD.
2. Uchwała nr 4/2002 Zespołu – Komitetu do Spraw Monitorowania Programu SAPARD z dnia 7 lutego 2002 r. w sprawie przyjęcia nowej wersji Działania 4 Programu Operacyjnego SAPARD i akceptacji kryteriów wyboru projektów dla Działania 4.

Literatura

1. Chaplin H., Milczarek D., *Dywersyfikacja działalności ekonomicznej gospodarstw rolnych Polsce. Wyniki badań w województwie podlaskim, podkarpackim i dolnośląskim*, „Wieś i Rolnictwo” 2003, nr 4(121), IRWiR PAN.
2. *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r.*, GUS, Olsztyn 2006.

3. Kołodziejczyk D., *Rynek pracy na wsi*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.
4. Kulawik J., *Wybrane problemy finansowania infrastruktury obszarów wiejskich*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2000, nr 6.
5. *Ludność i terytorium 2002*, GUS, Warszawa 2003.
6. *Ludność i terytorium 2005*, GUS, Warszawa 2006.
7. Małkowski J., Zawadzka D., *Rynek mięsa wieprzowego*, [w:] *Strategiczne opcje dla polskiego agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, red. naukowa E. Majewski, G. Dalton, SGGW, Warszawa 2000.
8. Nosecka B., *Branża owocowo-warzywna – warunki funkcjonowania na jednolitym rynku europejskim*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2004, nr 7-8.
9. Pięćek B., *Rozwój infrastruktury na wsi a warunki życia ludności wiejskiej (Raport z badań)*, „Wieś i Rolnictwo” 2001, nr 1(110), IRWiR PAN.
10. Pięćek B., *Problemy rozwoju infrastruktury wiejskiej (sieć wodociągowa i kanalizacyjna)*, „Wieś i Rolnictwo” 2005, nr 4(129), IRWiR PAN.
11. *Polska żywność w naturciu. Raport o polskim przemyśle spożywczym po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, Warszawa, listopad 2006 r.
12. *Polski przemysł spożywczy. Analiza makroekonomiczna*, R. Urban red., Polska Federacja Producentów Żywności, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa 2000.
13. *Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005*, J. Seremak-Bulge red., Seria Program Wieloletni, Raport nr 21, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.
14. *Rynek drobiu i jaj. Stan i perspektywy*, nr 22, „Analizy rynkowe” 2002, MRiRW, ARR, IERiGŻ, Warszawa.
15. *Rynek mięsa. Stan i perspektywy*, nr 24 i 29, „Analizy rynkowe” 2003-2005, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.
16. Seremak-Bulge J., Hryszko K., Zalewski A., *Regionalne zróżnicowanie mleczarstwa*, Seria „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, z. 520, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.
17. Sikorska A., *Źródła utrzymania rodzin użytkujących gospodarstwa rolne*, Seria Komunikaty Raporty Ekspertyzy, z. 523, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.
18. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 1*, R. Urban red., Seria Program Wieloletni, Raport nr 1, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.
19. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 2*, R. Urban red., Seria Program Wieloletni, Raport nr 19, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2005.
20. *Stan polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Raport 3*, R. Urban red., Seria Program Wieloletni, Raport nr 45, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

21. *Sukces rozwojowy polskich województw*, T. Kalinowski red., Ekspertyza wykonana na zlecenie Banku Gospodarstwa Krajowego, Ministerstwa Rozwoju Regionalnego oraz w ramach współpracy z Fundacją Konrada Adenauera, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2006.
22. *Średniookresowa ocena realizacji programu SAPARD w Polsce w latach 2000-2003. Raport końcowy*, Agrotec SpA we współpracy z IERiGŻ i ASA, grudzień 2003.
23. Urban R., *Prognoza rozwoju sektora mięsnego w latach 2007-2013*, „Biuletyn Informacyjny ARR” 2006, nr 10(184), Warszawa.
24. Urban R., *Przetwórstwo owoców i warzyw w obliczu integracji z Unią Europejską*, „Przemysł Fermentacyjny i Owocowo-Warzywny” 2004, nr 3.
25. Urban R., *Stan głównych działów gospodarki żywnościowej po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Sektor zbożowy, mięsny i napojów*, Seria Program Wieloletni, Raport nr 25, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.
26. Wasilewski A., *Infrastruktura techniczna obszarów wiejskich w świetle nowego podziału terytorialnego*, Seria „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, z. 440, IERiGŻ, Warszawa 1999.

Inne opracowania

1. Drożdż J., Mroczek R., Urban R., *Analiza sektora PKD 15.11.Z, 15.12.Z, 15.13.A pt. „Produkcja i przetwórstwo mięsa” (dla potrzeb wsparcia działań inwestycyjnych na rzecz zwiększania wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej „Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013”)*, Warszawa 2007, maszynopis.
2. *Informacja o stanie infrastruktury technicznej wsi na koniec 2002 roku*, Wydział Infrastruktury Technicznej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2003, maszynopis.
3. *Informacja o stanie infrastruktury technicznej wsi na koniec 2003 roku*. Wydział Infrastruktury Technicznej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2004, maszynopis.
4. *Informacja o stanie infrastruktury technicznej wsi na koniec 2004 roku*, Wydział Infrastruktury Technicznej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2005, publikacja dostępna na stronie internetowej www.minrol.gov.pl.
5. *Informacja o stanie infrastruktury technicznej wsi na koniec 2005 roku*. Wydział Infrastruktury Technicznej. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2006, publikacja dostępna na stronie internetowej www.minrol.gov.pl.
6. *Raport końcowy z realizacji Programu SAPARD w Polsce w latach 2000-2006*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, czerwiec 2007, maszynopis.
7. *SAPARD. Program operacyjny dla Polski*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Wersja z dnia 1 sierpnia 2003 r., dokument dostępny na stronie internetowej www.minrol.gov.pl.

Aneks statystyczny

Tabela 1. Sytuacja ekonomiczno-finansowa przemysłów: mleczarskiego, mięsnego, rybnego oraz owocowo-warzywnego w 2002 i 2005 roku

Wyszczególnienie	Przemysł mleczarski		Przemysł mięsny		Przemysł rybny		Przemysł owocowo-warzywny	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Liczba podmiotów	289	242	856	954	80	95	255	275
Przeciętne zatrudnienie w etatach	44 290	39 304	87 551	101 339	9 054	11 256	32 670	35 557
Przychody ze sprzedaży (w mln zł)	13 139,2	18 207,6	22 403,3	32 364,5	1 820,3	3 421,6	8 786,6	11 477,1
Wartość sprzedaży (w mln zł)	13 505,4	18 551,3	22 704,4	32 830,2	1 852,5	3 493,0	9 033,7	11 856,1
Wartość dodana (w mln zł)	1 996,0	2 337,8	3 023,4	4 161,2	294,3	476,9	1 834,3	2 482,3
Wynik finansowy (w mln zł)	75,3	283,1	255,4	649,5	-3,9	52,8	134,7	470,5
Akumulacja (w mln zł)	448,3	795,1	710,7	1 345,2	36,0	120,8	445,2	906,5
Zobowiązania długoterminowe (w mln zł)	708,2	592,4	1 199,2	2 318,1	72,3	189,2	622,1	822,5
z tego z tytułu kredytów i pożyczek (w mln zł)	369,4	432,2	1 024,6	2 070,4	61,8	146,8	345,5	389,6
Zobowiązania krótkoterminowe (w mln zł)	2 043,5	2 423,2	3 141,9	4 547,7	478,2	856,2	3 017,0	3 898,9
z tego z tytułu kredytów i pożyczek (w mln zł)	458,7	472,9	817,4	1 251,0	158,2	197,4	1 176,8	1 634,2
Źródła finansowania majątku obrotowego:								
kredyty bankowe	17	14	27	26	29	19	33	32
zobowiązania handlowe i skarbowe	59	58	77	70	59	63	52	44
kapitał własny	24	28	-4	4	11	18	16	24
Relacja zobowiązań długoterminowych do:								
amortyzacji	1,90	1,16	2,63	3,33	1,81	2,78	2,00	1,89
akumulacji środków własnych	1,58	0,75	1,69	1,72	2,01	1,57	1,40	0,91
Wskaźnik rentowności przychodów brutto (w procentach)	1,20	2,04	1,55	2,37	0,15	1,99	2,43	4,94
Wskaźnik rentowności przychodów netto (w procentach)	0,56	1,54	1,13	1,99	-0,21	1,52	1,50	4,03
Wskaźnik akumulacji (w procentach)	3,35	4,31	3,15	4,12	1,95	3,47	4,97	7,77
Udział kosztów finansowych w przychodach netto (w procentach)	1,21	0,57	1,17	0,75	2,29	1,09	3,37	2,15
Współczynnik płynności bieżącej	1,31	1,38	0,96	1,04	1,13	1,21	1,18	1,31
ROE (w procentach)	2,71	7,52	8,68	13,03	-1,09	7,23	5,26	10,79

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Tabela 1.1. Sytuacja ekonomiczna przemysłu mleczarskiego w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Liczba podmiotów		Przeciętne zatrudnienie		Przychody ze sprzedaży (w mln zł)		Przeciętne przychody ze sprzedaży (w mln zł na jedno przedsiębiorstwo)		Udział eksportu w przychodach ze sprzedaży (w procentach)		Wartość dodana (w mln zł)		Wynik finansowy (w mln zł)		Skup mleka (w mln litrów)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	15	9	1 058	574	198,7	130,6	13,2	14,5	0,0	1,2	26,7	15,4	-2,3	-1,8	152,7	182,1
Kujawsko-pomorskie	20	20	2 195	1 775	658,1	995,1	32,9	49,8	2,6	1,3	74,0	101,9	0,8	25,0	519,1	612,1
Lubelskie	18	16	3 999	3 420	830,2	1 087,8	46,1	68,0	5,2	8,0	134,9	156,5	-9,7	1,5	568,5	613,8
Lubuskie	9	5	575	167	120,0	58,8	13,3	11,8	0,0	31,8	15,9	4,9	-0,3	-0,6	81,3	98,7
Łódzkie	24	22	4 222	4 223	1 179,6	1 606,1	49,1	73,0	4,4	5,7	148,1	183,7	-4,6	3,6	671,8	752,6
Małopolskie	21	15	1 715	1 098	398,0	474,1	19,0	31,6	4,5	0,3	53,3	58,2	-1,9	11,7	182,4	155,4
Mazowieckie	39	37	8 871	9 082	2 976,7	4 528,0	76,3	122,4	7,6	13,8	636,6	679,7	102,7	88,2	1 381,4	1 741,1
Opolskie	10	9	1 264	1 114	647,2	761,9	64,7	84,7	0,1	5,5	95,1	133,8	9,3	47,3	190,6	257,7
Podkarpackie	10	5	1 317	1 073	243,3	273,5	24,3	54,7	0,8	1,1	36,6	37,7	-0,9	-0,2	125,4	129,4
Podlaskie	17	14	4 663	4 656	2 155,3	3 491,4	126,8	249,4	7,8	11,6	227,3	353,0	3,9	47,7	1 283,0	1 625,8
Pomorskie	15	10	1 452	1 320	292,2	392,5	19,5	39,3	0,0	4,7	40,7	49,0	-4,1	3,5	186,4	210,0
Śląskie	21	21	2 055	1 759	410,0	567,1	19,5	27,0	0,3	1,2	66,1	76,3	0,9	10,1	164,1	188,4
Świętokrzyskie	10	9	1 679	1 356	300,8	435,2	30,1	48,4	1,9	7,9	44,3	47,8	-3,8	-2,0	166,4	182,7
Warmińsko-mazurskie	16	16	2 395	1 955	644,8	884,7	40,3	55,3	4,9	3,2	87,3	105,4	-2,4	19,7	526,3	566,5
Wielkopolskie	36	30	5 894	5 155	1 835,9	2 233,3	51,0	74,4	2,5	7,1	272,9	306,5	-2,6	30,4	895,0	1 102,9
Zachodniopomorskie	8	4	936	577	248,5	287,4	31,1	71,9	1,7	28,4	36,3	28,1	-9,8	-1,0	125,0	164,6
Ogółem	289	242	44 290	39 304	13 139,2	18 207,6	45,5	75,2	4,7	8,9	1 996,0	2 337,8	75,3	283,1	7 219,4	8 583,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.2. Wskaźniki finansowe przemysłu mleczarskiego w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Wskaźnik rentowności przychodów brutto (w procentach)		Wskaźnik rentowności przychodów netto (w procentach)		Wskaźnik akumulacji (w procentach)		Udział kosztów finansowych w przychodach ogółem (w procentach)		Współczynnik płynności bieżącej		Stopa zwrotu kapitału własnego ROE (w procentach)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	-1,13	-1,22	-1,16	-1,38	0,55	0,53	0,45	0,53	0,99	0,92	-13,8	-17,3
Kujawsko-pomorskie	0,31	2,77	0,13	2,50	2,03	4,59	0,56	0,22	1,53	1,84	0,9	13,6
Lubelskie	-1,06	0,30	-1,15	0,13	1,76	2,97	0,85	0,46	1,13	1,49	-4,7	0,6
Lubuskie	-0,16	-0,87	-0,21	-0,95	1,62	0,67	0,58	0,38	0,59	1,20	-4,6	-6,5
Łódzkie	-0,21	0,42	-0,39	0,22	1,96	2,88	0,85	0,29	1,52	1,47	-2,0	1,2
Małopolskie	-0,33	3,30	-0,47	2,44	1,47	3,60	0,85	1,36	1,10	1,38	-3,1	14,3
Mazowieckie	4,85	2,67	3,29	1,91	6,98	5,07	1,79	0,84	1,07	0,99	15,5	10,5
Opolskie	1,99	7,46	1,42	6,14	5,00	10,02	2,46	1,00	1,34	1,33	11,9	28,4
Podkarpackie	-0,24	0,12	-0,38	-0,07	1,58	2,32	0,41	0,42	1,37	1,05	-1,7	-0,3
Podlaskie	0,56	1,74	0,18	1,35	2,51	4,40	0,82	0,44	1,52	1,65	0,8	5,6
Pomorskie	-1,34	0,94	-1,39	0,82	1,02	2,58	0,64	0,31	1,15	1,22	-9,8	7,2
Śląskie	0,46	2,38	0,21	1,77	1,99	3,36	0,70	0,31	1,49	1,60	1,0	9,7
Świętokrzyskie	-1,17	-0,36	-1,26	-0,45	1,09	1,52	0,20	0,33	1,87	1,62	-6,1	-2,8
Warmińsko-mazurskie	0,05	2,85	-0,37	2,21	1,49	3,95	1,40	0,47	1,37	1,53	-2,5	13,0
Wielkopolskie	0,69	1,86	-0,14	1,35	2,84	4,44	1,22	0,44	1,64	1,77	-0,5	5,0
Zachodniopomorskie	-3,88	-0,23	-3,91	-0,32	0,61	2,39	2,98	1,23	1,03	0,89	-17,3	-4,1
Ogółem	1,20	2,04	0,56	1,54	3,35	4,31	1,21	0,57	1,31	1,38	2,7	7,5

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.3. Inwestycje w przemyśle mleczarskim z uwzględnieniem środków programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Inwestycje w przemyśle mleczarskim ogółem (w tys. zł)					Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD	Przeciętne dotacje z programu SAPARD (w tys. zł na projekt)	Wyniki programu SAPARD	
	ogółem	z tego:						liczba zakładów spełniających standardy sanitarne i weterynaryjne UE	liczba zakładów, które wdrożyły system HACCP
		współfinansowane środkami SAPARD		pozostałe					
		ogółem	w tym koszty kwalifikowane pokryte: środkami własnymi	dotacjami SAPARD					
Dołnośląskie	10 967	8 280	3 259	3 259	2 687	16	407	6	6
Kujawsko-pomorskie	111 338	60 702	24 604	24 468	50 636	33	941	14	11
Lubelskie	180 525	72 005	28 399	28 170	108 520	29	1 126	9	8
Lubuskie	7 887	3 761	1 592	1 592	4 126	14	265	4	2
Łódzkie	197 574	69 149	28 677	28 398	128 425	33	1 234	12	8
Małopolskie	42 934	14 375	6 089	6 089	28 559	18	405	8	4
Mazowieckie	751 865	164 922	68 040	63 712	586 943	61	1 554	21	18
Opolskie	120 567	26 325	10 366	10 366	94 242	14	942	4	5
Podkarpackie	44 518	8 979	3 887	3 496	35 539	10	388	4	1
Podlaskie	566 650	169 613	71 868	60 148	397 037	30	2 148	20	19
Pomorskie	47 173	10 086	4 236	4 107	37 087	10	456	4	2
Śląskie	49 208	25 081	10 464	10 464	24 127	18	654	9	7
Świętokrzyskie	43 956	33 320	13 872	13 872	10 636	9	1 734	5	3
Warmińsko-mazurskie	99 279	41 211	16 913	16 416	58 068	35	713	15	11
Wielkopolskie	380 819	98 859	39 649	39 473	281 960	48	1 038	15	12
Zachodniopomorskie	55 457	12 706	5 208	5 208	42 751	7	1 736	1	1
Ogółem	2 710 717	819 374	337 123	319 238	1 891 343	385	1 104	151	118

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych monitoringu ARiMR i niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.4. Sytuacja ekonomiczna przemysłu mięsnego i drobiarskiego 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Liczba podmiotów		Przeciętne zatrudnienie		Przychody ze sprzedaży (w mln zł)		Udział eksportu w przychodach ze sprzedaży (w proc.)		Wartość sprzedaży (w mln zł)		Wartość dodana (w mln zł)		Wynik finansowy (w mln zł)		Akumulacja (w mln zł)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dołnośląskie	43	36	2 343	2 512	611,8	804,8	3,0	14,5	623,1	823,0	88,8	127,8	9,3	25,3	23,8	50,5
Kujawsko-pomorskie	67	64	6 179	5 962	1 498,7	1 643,5	1,0	6,9	1 515,0	1 673,3	171,8	249,7	7,8	61,0	33,5	99,6
Lubelskie	48	48	5 312	5 648	1 156,8	1 481,4	5,4	13,1	1 166,1	1 494,2	145,2	160,8	-1,6	6,9	21,3	36,8
Lubuskie	29	34	3 445	3 830	880,7	1 121,9	8,1	19,8	893,8	1 139,7	120,0	152,7	3,0	12,6	21,0	40,5
Łódzkie	95	111	7 895	9 368	2 242,4	3 125,8	2,1	9,8	2 285,7	3 151,6	279,5	382,1	40,5	68,1	73,7	126,1
Małopolskie	56	66	3 710	4 601	992,8	2 000,7	7,2	14,0	1 004,1	2 015,3	136,8	215,0	9,1	35,6	30,7	84,4
Mazowieckie	82	85	13 049	15 653	3 658,9	5 955,0	1,9	8,8	3 693,0	6 043,7	487,1	801,7	27,8	154,5	108,9	278,3
Opolskie	19	22	1 853	1 353	460,0	340,1	7,2	1,8	465,8	342,8	60,9	34,1	5,3	-2,2	13,7	3,2
Podkarpackie	39	40	4 099	3 749	866,8	999,2	11,9	13,5	881,1	1 014,7	130,7	130,0	1,7	5,4	19,3	29,5
Podlaskie	25	35	3 281	3 297	693,9	1 042,9	5,3	10,8	705,2	1 054,8	109,8	130,8	1,1	15,3	15,5	37,1
Pomorskie	48	52	3 144	3 623	798,9	1 275,9	1,6	5,0	808,3	1 314,8	98,1	166,8	7,8	28,5	25,7	58,9
Śląskie	105	121	8 706	12 676	2 481,0	3 386,1	0,0	2,4	2 507,9	3 420,8	333,1	489,5	67,6	104,5	115,6	187,2
Świętokrzyskie	23	27	1 581	2 624	356,1	801,2	7,5	4,2	360,8	815,1	49,6	54,1	7,1	-21,7	14,7	-8,6
Warmińsko-mazurskie	42	41	6 904	6 914	2 028,1	2 330,2	10,5	9,9	2 070,3	2 370,4	284,0	313,2	17,0	38,0	58,4	82,4
Wielkopolskie	98	141	12 082	15 108	2 823,3	4 870,1	7,1	15,6	2 862,5	4 934,3	406,1	590,1	55,4	107,6	123,8	208,3
Zachodniopomorskie	37	32	3 970	4 421	853,1	1 185,7	10,0	8,1	861,7	1 221,7	121,8	163,1	-3,3	10,1	11,0	30,9
Ogółem	856	954 ^a	87 551 ^a	101 339	22 403,3	32 364,5	4,9	10,2	22 704,4	32 830,2	3 023,4	4 161,2	255,4	649,5	710,7	1 345,2

^a Drobne różnice w sumach wynikają z konieczności zastąpienia brakujących zmiennych na poziomie województw średnimi, a następnie ich zaokrąglenia. Zastosowanie takiego rozwiązania było konieczne ze względu na to, że część danych GUS była objęta tajemnicą statystyczną.

Źródło: *Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.*

Tabela 1.5. Wskaźniki finansowe przemysłu mięsnego i drobiarskiego w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Wskaźnik rentowności przychodów brutto (w procentach)		Wskaźnik rentowności przychodów netto (w procentach)		Wskaźnik akumulacji (w procentach)		Udział kosztów finansowych w przychodach netto (w procentach)		Współczynnik płynności bieżącej		Stopa zwrotu kapitału własnego ROE (w procentach)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	2,28	3,67	1,50	3,09	3,84	6,16	0,74	0,94	0,74	1,09	19,06	21,42
Kujawsko-pomorskie	0,91	4,16	0,52	3,66	2,22	5,98	0,84	0,77	0,84	1,32	3,46	18,76
Lubelskie	0,02	0,62	-0,14	0,46	1,84	2,48	1,18	0,61	0,72	0,81	-1,30	3,30
Lubuskie	0,87	1,50	0,34	1,11	2,36	3,57	1,20	0,85	0,77	0,89	6,07	9,05
Łódzkie	2,28	2,64	1,78	2,17	3,24	4,01	1,89	0,57	1,21	1,15	14,53	15,47
Małopolskie	1,67	2,10	0,90	1,77	3,07	4,20	0,93	0,70	1,27	1,03	3,35	10,56
Mazowieckie	0,98	3,04	0,76	2,57	2,97	4,63	0,68	0,56	1,00	1,17	4,19	14,89
Opolskie	1,36	-0,39	1,15	-0,65	2,96	0,95	1,45	0,85	0,97	0,91	18,23	-7,61
Podkarpackie	0,59	0,91	0,19	0,53	2,20	2,92	1,81	0,75	0,98	0,98	1,27	3,33
Podlaskie	0,43	1,66	0,16	1,46	2,21	3,54	1,84	0,98	0,95	0,99	1,57	12,47
Pomorskie	1,30	2,53	0,96	2,17	3,20	4,50	1,46	0,72	0,66	0,85	-15,66	16,43
Śląskie	3,44	3,40	2,70	3,07	4,62	5,49	0,56	0,69	0,99	0,97	20,33	15,31
Świętokrzyskie	2,18	-2,55	1,97	-2,68	4,10	-1,06	1,37	1,25	1,26	1,10	19,50	-45,59
Warmińsko-mazurskie	0,99	2,08	0,83	1,61	2,84	3,50	1,71	0,95	1,10	1,41	5,75	11,61
Wielkopolskie	2,54	2,54	1,94	2,19	4,35	4,24	1,13	0,75	0,95	0,88	14,26	13,40
Zachodniopomorskie	-0,16	1,04	-0,39	0,83	1,28	2,55	1,51	1,38	0,97	1,01	-7,68	31,04
Ogółem	1,55	2,37	1,13	1,99	3,15	4,12	1,17	0,75	0,96	1,04	8,68	13,03

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.6. Inwestycje w przemyśle mięsny i drobiarski z uwzględnieniem środków SAPARD w latach 2002-2005

Województwo	Inwestycje w przemyśle mięsny ogółem (w tys. zł)						Przeciętne dotacje z programu SAPARD (w tys. zł na projekt)	Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD	Wyniki programu SAPARD	
	ogółem	z tego:							liczba zakładów spełniających standardy sanitarne i weterynaryjne UE	liczba zakładów, które wdrożyły system HACCP
		współfinansowane środkami SAPARD		pozostałe						
		ogółem	w tym koszty kwalifikowane	środkami własnymi	dotacjami SAPARD	pozostałe				
Dołnośląskie	157 250	39 786	16 659	15 930	117 464	673	42	10	7	
Kujawsko-pomorskie	259 110	76 713	32 856	28 631	182 397	895	43	17	7	
Lubelskie	234 367	74 407	32 167	28 189	159 960	1 175	35	13	8	
Lubuskie	154 581	38 624	16 356	15 509	115 957	775	48	9	5	
Łódzkie	367 300	189 518	85 902	69 020	177 782	1 409	79	18	8	
Małopolskie	300 079	83 852	37 674	32 191	216 226	685	70	16	10	
Mazowieckie	741 404	151 794	63 943	57 875	589 610	1 072	95	23	17	
Opolskie	53 414	13 003	5 585	4 953	40 411	354	25	5	1	
Podkarpackie	139 113	52 938	23 025	18 757	86 175	853	36	11	8	
Podlaskie	153 344	53 377	23 684	21 414	99 966	1 071	39	8	4	
Pomorskie	138 426	42 655	17 768	15 957	95 771	469	62	16	13	
Śląskie	674 215	210 901	87 778	79 212	463 314	1 415	90	23	12	
Świętokrzyskie	126 283	27 742	10 852	10 852	98 541	678	19	6	3	
Warmińsko-mazurskie	258 557	84 161	34 719	32 864	174 396	1 133	49	11	8	
Wielkopolskie	824 952	306 006	133 444	112 625	518 946	1 093	173	46	24	
Zachodniopomorskie	207 364	21 509	9 715	7 101	185 854	646	24	7	5	
Ogółem	4 789 756 ^a	1 466 986	632 127	551 081	3 322 770	991	929	239	140	

^a Drobne różnice w sumach wynikają z konieczności zastąpienia brakujących zmiennych na poziomie województw średnimi, a następnie ich zaakceptowania. Zastosowanie takiego rozwiązania było konieczne ze względu na to, że część danych GUS była objęta tajemnicą statystyczną.
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i danych monitoringu ARiMR.

Tabela 1.7. Sytuacja ekonomiczna przemysłu rybnego w 2002 i 2005 roku według województw^a

Województwo	Liczba podmiotów		Przeciętne zatrudnienie (w etatach)		Przychody ze sprzedaży (w mln zł)		Udział eksportu w przychodach ze sprzedaży (w procentach)		Wartość sprzedaży (w mln zł)		Wartość dodana (w mln zł)		Wynik finansowy (w mln zł)		Akumulacja (w mln zł)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Kujawsko-pomorskie	4	3	280	378	80,1	205,5	15,4	28,4	82,2	213	10,1	26,1	-1,7	5	0,4	7,7
Lubelskie	0	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	-	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	0	b.d.
Lubuskie	0	0	0	0	0	0	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0
Łódzkie	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	-	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	0	b.d.	0
Małopolskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Mazowieckie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Opolskie	0	0	0	0	0	0	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0
Podkarpackie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Podlaskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Pomorskie	28	33	3 741	4 290	646,7	992,7	8,6	21,3	658,3	1 009,2	112,9	149,1	2,3	9,6	14,7	30,1
Śląskie	8	6	253	314	93,2	100,3	0	0,4	93,8	102,8	11,5	14,1	1,4	1,9	3	3,3
Świętokrzyskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Warmińsko-mazurskie	b.d.	5	b.d.	282	b.d.	75,9	b.d.	38,2	b.d.	77,2	b.d.	11,3	b.d.	0,9	b.d.	4,1
Wielkopolskie	b.d.	7	b.d.	1 457	b.d.	457	b.d.	55,5	b.d.	468,7	b.d.	57,3	b.d.	4,4	b.d.	12,6
Zachodniopomorskie	22	25	2 823	3 201	691,3	1 288,3	54,6	70	703,3	1 313,1	95,3	171,7	-17,8	28,4	-0,3	53,7
Ogółem	80	95	9 054	11 256	1 820,3	3 421,6	30,4	47,4	1 852,5	3 493,0	294,3	476,9	-3,9	52,8	36,0	120,8

^a Dane GUS o przemyśle rybnym na poziomie województw są niepełne, ze względu na objęcie części z nich tajemnicą statystyczną. Wynika to z niewielkiej liczby przedsiębiorstw przemysłu rybnego – zgodnie z tajemnicą statystyczną dane, na podstawie których możliwe byłoby zidentyfikowanie poszczególnych przedsiębiorstw, muszą pozostać utajnione.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.8. Wskaźniki finansowe przemysłu rybnego w 2002 i 2005 roku według województw^a

Województwo	Wskaźnik rentowności przychodów brutto (w procentach)		Wskaźnik rentowności przychodów netto (w procentach)		Wskaźnik akumulacji (w procentach)		Udział kosztów finansowych w przychodach netto (w procentach)		Współczynnik płynności bieżącej		Stopa zwrotu kapitału własnego ROE (w procentach)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Kujawsko-pomorskie	-1,96	2,96	-2,05	2,36	0,5	3,62	2,6	2,3	1,15	1,3	-17,43	19,52
Lubelskie	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.
Lubuskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Łódzkie	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-	b.d.	-
Małopolskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Mazowieckie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Opolskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Podkarpackie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Podlaskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Pomorskie	0,61	1,27	0,35	0,95	2,25	3	1,6	1	1,22	1,31	1,37	3,52
Śląskie	1,95	2,12	1,54	1,83	3,24	3,2	1,3	2	1,05	0,9	18,47	12,6
Świętokrzyskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Warmińsko-mazurskie	b.d.	1,49	b.d.	1,13	b.d.	5,4	b.d.	1,4	b.d.	0,98	b.d.	5,24
Wielkopolskie	b.d.	1,4	b.d.	0,95	b.d.	2,7	b.d.	0,5	b.d.	1,26	b.d.	4,84
Zachodniopomorskie	-2,15	2,82	-2,54	2,17	-0,04	4,1	3,2	0,8	1,03	1,18	-14,78	11,22
Ogółem	0,15	1,99	-0,21	1,52	1,95	3,47	2,3	1,1	1,13	1,21	-1,09	7,23

^a Dane GUS o przemyśle rybnym na poziomie województw są niepełne, ze względu na objęcie części z nich tajemnicą statystyczną. Wynika to z niewielkiej liczby przedsiębiorstw przemysłu rybnego – zgodnie z tajemnicą statystyczną dane, na podstawie których możliwe byłoby zidentyfikowanie poszczególnych przedsiębiorstw, muszą pozostać utajnione.

Źródło: *Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.*

Tabela 1.9. Inwestycje współfinansowane środkami SAPARD w przemyśle rybnym w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Inwestycje zrealizowane w programie SAPARD (w tys. zł)			Przeciętna dotacja z programu SAPARD (w tys. zł na projekt)	Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD	Wyniki programu SAPARD	
	ogółem	w tym koszty kwalifikowane inwestycji pokryte:				liczba zakładów spełniających standardy sanitarne i weterynaryjne UE	liczba zakładów, które wdrożyły system HACCP
		środkami własnymi	dotacjami SAPARD				
Dolnośląskie	362	145	145	145	5	0	0
Kujawsko-pomorskie	7 519	3 133	2 963	741	5	3	3
Lubelskie	0	0	0	0	0	0	0
Lubuskie	0	0	0	0	0	0	0
Łódzkie	311	123	123	887	1	0	0
Małopolskie	8 728	3 542	3 542	1 771	3	0	0
Mazowieckie	2 337	931	931	1 410	3	1	1
Opolskie	0	0	0	0	0	0	0
Podkarpackie	1 072	524	349	349	2	1	0
Podlaskie	21 082	8 673	8 601	2 867	4	1	1
Pomorskie	51 185	23 743	18 563	884	44	10	9
Śląskie	9 406	3 581	3 581	1 790	6	0	0
Świętokrzyskie	4 085	1 430	1 430	1 430	2	0	0
Warmińsko-mazurskie	17 948	7 490	7 378	1 844	6	1	0
Wielkopolskie	21 685	9 128	8 295	1 037	9	3	3
Zachodniopomorskie	49 398	21 716	20 125	1 258	25	7	6
Ogółem	195 117	84 158	76 026	1 135	115	27	23

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych monitoringu ARiMR.

Tabela 1.10. Sytuacja ekonomiczna przemysłu owocowo-warzywnego w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Liczba podmiotów		Przeciętne zatrudnienie (w etatach)		Przychody ze sprzedaży (w mln zł)		Udział eksportu w przychodach ze sprzedaży (w procentach)		Wartość sprzedaży (w mln zł)		Wartość dodana (w mln zł)		Wynik finansowy (w mln zł)		Akumulacja (w mln zł)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	14	11	1 287	1 149	298,6	340,7	13,0	24,2	305,4	346,8	66,5	67,0	7,1	8,4	20,4	26,6
Kujawsko-pomorskie	20	19	3 342	2 918	814,2	724,5	29,9	36,6	827,4	742,9	151,1	140,5	11,9	16,4	34,7	43,0
Lubelskie	24	29	2 556	3 128	571,5	825,2	63,0	56,4	575,2	845,0	117,3	151,8	6,8	13,2	22,3	43,1
Lubuskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Łódzkie	26	27	1 686	2 346	508,2	709,2	17,0	24,5	513,3	718,7	97,3	122,3	10,8	5,7	28,4	32,0
Małopolskie	9	10	1 302	1 602	325,2	412,6	14,4	21,1	328,0	425,2	64,1	83,6	7,9	-3,1	17,4	24,9
Mazowieckie	45	52	10 439	11 183	3 106,3	4 356,7	23,5	27,9	3 271,3	4 526,3	721,3	1 035,9	13,3	226,9	152,9	385,7
Opolskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Podkarpackie	10	8	2 066	1 495	542,8	466,5	41,7	34,3	549,3	481,6	112,3	87,8	14,7	8,4	34,7	28,0
Podlaskie	5	7	751	861	141,9	170,3	38,4	32,2	144,9	175,0	32,1	41,2	0,0	6,7	3,9	10,9
Pomorskie	13	16	1 183	1 491	260,4	389,9	41,6	37,8	267,6	403,9	44,2	77,1	0,0	14,2	7,5	25,2
Śląskie	24	21	1 422	1 614	430,8	493,9	12,2	17,4	434,0	499,4	64,9	81,8	5,1	10,5	15,5	29,2
Świętokrzyskie	7	11	904	901	263,3	295,7	28,2	60,7	264,9	289,6	57,2	48,8	9,8	-4,4	18,7	8,6
Warmińsko-mazurskie	4	4	549	452	85,7	71,1	15,5	10,6	89,9	73,2	23,2	20,0	-3,9	1,6	1,3	5,3
Wielkopolskie	37	40	4 082	3 885	1 241,4	1 270,7	18,6	22,5	1 261,2	1 265,1	227,7	247,6	43,7	57,9	73,8	97,8
Zachodniopomorskie	9	9	705	909	152,6	308,9	71,1	46,5	156,3	313,8	40,4	52,4	5,8	7,1	9,8	20,7
Ogółem	255	275	32 670	35 557	8 786,6	11 477,1	27,2	31,8	9 033,7	11 856,1	1 834,3	2 482,3	134,7	470,5	445,2	906,5

^a Dane GUS o przemyśle owoców i warzyw w woj. lubuskim i opolskim są niepełne, ze względu na objęcie części z nich tajemnicą statystyczną. Wynika to z niewielkiej liczby przedsiębiorstw przemysłu – zgodnie z tajemnicą statystyczną dane, na podstawie których możliwe byłoby zidentyfikowanie poszczególnych przedsiębiorstw, muszą pozostać utajnione.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.11. Wskaźniki finansowe przemysłu owocowo-warzywnego w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Wskaźnik rentowności przychodów brutto (w procentach)		Wskaźnik rentowności przychodów netto (w procentach)		Wskaźnik akumulacji (w procentach)		Udział kosztów finansowych w przychodach (w procentach)		Współczynnik płynności bieżącej		Stopa zwrotu kapitału własnego (ROE) (w procentach)	
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	3,66	2,76	2,30	2,47	6,57	7,85	3,23	1,54	0,97	1,12	7,12	5,35
Kujawsko-pomorskie	2,46	2,80	1,44	2,26	4,19	5,92	3,13	2,00	1,20	1,09	5,68	7,05
Lubelskie	2,40	2,05	1,20	1,58	3,94	5,16	3,96	2,08	1,13	1,02	5,42	5,16
Lubuskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Łódzkie	3,40	1,17	2,08	0,81	5,50	4,53	3,67	2,20	1,18	1,28	5,79	2,39
Małopolskie	3,64	-0,25	2,37	-0,75	5,24	5,94	3,08	1,69	0,99	0,73	7,85	-2,97
Mazowieckie	1,09	6,17	0,41	5,06	4,77	8,60	3,71	2,48	1,20	1,52	1,79	14,61
Opolskie	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Podkarpackie	3,60	2,36	2,69	1,78	6,35	5,92	4,00	3,27	0,91	1,03	5,95	6,15
Podlaskie	0,84	5,10	-0,03	3,92	2,76	6,37	3,03	2,10	1,16	1,56	-0,13	4,33
Pomorskie	0,35	4,11	-0,02	3,53	2,89	6,30	3,13	2,15	1,08	1,67	-0,06	8,86
Śląskie	1,98	2,41	1,17	2,13	3,54	5,93	2,48	1,67	1,05	1,12	4,65	6,31
Świętokrzyskie	4,27	-1,96	3,68	-1,47	7,04	2,90	3,11	4,03	1,22	0,97	8,63	-4,40
Warmińsko-mazurskie	-3,52	2,32	-4,35	2,32	1,45	7,48	7,66	4,78	1,13	1,27	-6,98	3,31
Wielkopolskie	4,55	5,62	3,43	4,55	5,79	7,69	2,10	1,12	1,73	1,89	10,40	10,06
Zachodniopomorskie	5,86	2,75	3,85	2,25	6,47	6,57	4,89	1,53	1,42	1,12	15,56	5,95
Ogółem	2,43	4,94	1,50	4,03	4,97	7,77	3,37	2,15	1,18	1,31	5,26	10,79

^a Dane GUS o przemyśle owoców i warzyw w woj. lubuskim i opolskim są niepełne, ze względu na objęcie części z nich tajemnicą statystyczną. Wynika to z niewielkiej liczebności przedsiębiorstw przemysłu – zgodnie z tajemnicą statystyczną dane, które mogłyby pomóc w zidentyfikowaniu poszczególnych przedsiębiorstw, nie mogą być ujawnione.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie niepublikowanych danych GUS.

Tabela 1.12. Inwestycje w przemyśle owocowo-warzywnym z uwzględnieniem środków programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Inwestycyjne w przemyśle owoców i warzyw ogółem (w tys. zł)					Przeciętne dotacje z programu SAPARD (w tys. zł na projekt)	Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD	Wyniki programu SAPARD	
	ogółem	z tego:						liczba zakładów spełniających standardy	liczba zakładów, które wdrożyły system HACCP
		współfinansowane środkami SAPARD		pozostałe					
		ogółem	koszty kwalifikowane własnymi	w tym: dotacjami SAPARD					
Dolnośląskie	79 696	8 680	3 880	3 447	71 016	689	14	3	3
Kujawsko-pomorskie	133 517	46 140	19 329	18 079	87 377	1 063	29	6	6
Lubelskie	188 818	36 724	16 560	12 277	152 094	646	36	6	5
Lubuskie	14 635	663	267	267	13 972	267	4	0	0
Łódzkie	104 206	34 264	15 031	12 413	69 942	887	28	8	4
Małopolskie	203 191	40 673	17 915	15 395	162 518	1 540	25	8	3
Mazowieckie	679 371	120 524	49 927	45 120	558 847	1 410	57	16	8
Opolskie	142 420	11 570	3 324	2 921	130 849	730	5	2	1
Podkarpackie	105 314	26 793	11 784	9 588	78 520	872	17	9	5
Podlaskie	30 339	7 533	3 339	3 253	22 806	542	10	3	1
Pomorskie	41 473	19 200	7 485	6 633	22 273	737	16	6	4
Śląskie	107 538	20 167	8 389	7 488	87 371	681	18	6	5
Świętokrzyskie	42 284	25 527	11 576	10 121	16 758	1 125	15	2	2
Warmińsko-mazurskie	64 540	18 723	10 016	7 418	45 817	1 060	11	4	2
Wielkopolskie	235 901	66 120	29 241	24 550	169 782	847	48	14	11
Zachodniopomorskie	62 666	22 946	9 971	8 690	39 720	1 448	16	3	1
Ogółem	2 235 908	506 248	218 033	187 660	1 729 660	988	349	96	61

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych monitoringu ARiMR.

Tabela 2.1. Charakterystyka produkcji mleka w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Udział użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych ogółem w 2005 r. (w procentach)		Pogłowie krów na 100 ha użytków rolnych		Produkcja mleka w gospodarstwach indywidualnych (w litrach na 1 ha użytków rolnych)		Mleczność krów w gospodarstwach indywidualnych		Skup mleka krowiego (w litrach na 1 ha użytków rolnych)		Towarowość produkcji mleka (w procentach)	
	łąki	pastwiska	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005	2002	2005
Dolnośląskie	11,9	5,4	6,0	5,6	227	205	4 052	3 782	147	187	65	91
Kujawsko-pomorskie	7,7	4,6	16,2	16,2	595	691	3 935	4 290	470	585	79	85
Lubelskie	15,2	2,5	17,7	17,3	699	713	3 905	4 219	361	411	52	58
Lubuskie	17,7	2,5	7,2	6,3	319	240	4 609	3 953	169	206	53	86
Łódzkie	13,7	5,5	23,1	21,5	970	978	4 131	4 497	586	693	60	71
Małopolskie	27,2	3,3	24,4	22,7	840	721	3 404	3 094	233	219	28	30
Mazowieckie	18,9	6,9	25,0	26,3	932	1 052	3 832	3 879	614	815	66	77
Opolskie	9,2	6,6	11,1	9,7	507	526	5 500	5 415	340	465	67	88
Podkarpackie	24,5	1,9	20,5	15,7	779	652	3 742	3 714	155	172	20	26
Podlaskie	23,7	7,4	34,2	35,6	1 201	1 516	3 580	4 160	1 116	1 481	93	98
Pomorskie	11,9	11	11,1	9,9	440	405	3 933	3 721	214	270	49	67
Śląskie	19,9	5,7	13,4	13,2	617	544	4 216	4 029	302	388	49	71
Świętokrzyskie	18,2	3,3	21,3	18,8	722	668	3 356	3 559	264	328	37	49
Warmińsko-mazurskie	15,8	3,0	21,7	19,1	789	925	3 975	4 236	466	567	59	61
Wielkopolskie	11,8	14,6	17,0	16,2	669	692	4 259	4 105	492	626	74	90
Zachodniopomorskie	12,4	2,3	5,9	4,4	239	194	4 126	3 944	123	166	51	86
Ogółem	15,9	4,7	19,1	17,6	724	761	3 902	4 027	427	540	59	71

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Tabela 2.2. Charakterystyka gospodarstw wspieranych środkami schematu 2.1. „Restrukturyzacja produkcji mleka” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Liczba złożonych wniosków na 1000 indywidualnych gospodarstw rolnych utrzymujących powyżej 5 sztuk krów	Liczba krów mlecznych w gospodarstwach objętych programem w momencie składania wniosku	Liczba krów mlecznych po zakończeniu projektu według założeń przedsięwzięcia	Przeciętne dotacje z programu SAPARD (w zł na gospodarstwo)
Dolnośląskie	6,0	28,0	28,0	69 514
Kujawsko-pomorskie	11,6	24,0	33,0	76 856
Lubelskie	8,0	25,0	33,0	88 594
Lubuskie	7,9	18,0	34,0	67 450
Łódzkie	8,0	24,0	31,0	76 782
Małopolskie	1,9	24,3	31,5	71 676
Mazowieckie	5,5	20,0	27,0	82 877
Opolskie	14,9	31,0	33,0	84 105
Podkarpackie	14,3	18,0	29,0	59 378
Podlaskie	11,6	26,0	30,0	68 643
Pomorskie	6,4	23,0	24,0	96 644
Śląskie	6,5	20,0	40,0	92 967
Świętokrzyskie	10,2	25,0	33,0	76 768
Warmińsko-mazurskie	4,5	29,0	34,0	84 529
Wielkopolskie	9,8	25,0	34,0	89 384
Zachodniopomorskie	5,1	29,0	30,0	72 628
Ogółem	8,2	25,0	31,0	78 431

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i ARiMR.

Tabela 2.3. Charakterystyka produkcji trzody chlewnej i drobiu w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Pogłowie trzody chlewnej (na 100 ha użytków rolnych)		Produkcja żywca rzeźnego wieprzowego w przeliczeniu na mięso (w tys. ton)		Przeciętne ceny skupu żywca wieprzowego w 2005 roku (w zł na 1 kg wagi żywej)	Produkcja żywca rzeźnego drobiowego w gospodarstwach indywidualnych (w tys. ton)		Przeciętne ceny skupu żywca drobiowego w 2005 roku (w zł na 1 kg wagi żywej)
	2002	2005	2002	2005		2002	2005	
	Dolnośląskie	60,4	46,5	58,1	48,9	3,99	47,3	48,9
Kujawsko-pomorskie	210,4	217,5	221,5	207,8	3,81	82,0	89,1	3,02
Lubelskie	88,6	87,2	132,4	130,7	3,72	49,3	59,1	3,20
Lubuskie	72,6	58,5	31,8	31,5	3,83	64,8	69,0	3,60
Łódzkie	121,1	125,5	208,1	204,5	3,78	105,6	137,6	2,94
Małopolskie	68,9	70,0	68,2	63,9	3,78	38,3	55,3	2,96
Mazowieckie	89,7	96,4	202,5	221,1	3,86	149,6	191,7	2,93
Opolskie	159,2	178,1	62,6	62,0	3,76	26,7	36,4	2,79
Podkarpackie	51,6	51,6	56,2	45,9	3,75	30,0	46,1	2,91
Podlaskie	80,8	79,5	110,4	90,3	3,83	44,6	59,1	3,21
Pomorskie	120,8	130,3	77,7	75,8	3,81	8,3	14,1	3,15
Śląskie	78,7	82,8	60,2	60,6	3,87	30,9	47,2	2,91
Świętokrzyskie	76,5	80,6	44,3	56,1	3,87	24,6	29,1	3,20
Warmińsko-mazurskie	84,6	96,4	102,1	88,4	3,88	118,8	132,6	3,89
Wielkopolskie	291,5	276,1	528,8	527,7	3,82	149,4	231,2	3,06
Zachodniopomorskie	63,1	52,8	63,6	66,0	3,87	58,9	77,5	2,99
Ogółem	116,0	116,7	2 028,5	1 981,2	3,82	1 029,1	1 324,0	3,14

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Tabela 2.4. Gospodarstwa produkujące trzodę chlewną lub drób i ich uczestnictwo w komponencie 2.2.3. „Modernizacja produkcji trzody chlewniej lub drobiu” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Gospodarstwa posiadające powyżej 10 sztuk trzody chlewniej	Gospodarstwa posiadające powyżej 5 tys. sztuk drobiu	Gospodarstwa posiadające powyżej 10 sztuk trzody chlewniej lub powyżej 5 tys. sztuk drobiu	Liczba złożonych wniosków na 1000 gospodarstw posiadających powyżej 10 sztuk trzody chlewniej lub 5 tys. sztuk drobiu	Przebieg dotacje z programu SAPARD (w zł na gospodarstwo)
Dolnośląskie	595	237	832	1,9	87 164
Kujawsko-pomorskie	709	166	875	5,1	87 504
Lubelskie	1 876	175	2 051	1,0	77 743
Lubuskie	257	129	386	2,9	103 065
Łódzkie	788	350	1 138	1,6	74 182
Małopolskie	1 042	195	1 237	2,1	87 481
Mazowieckie	1 515	672	2 187	1,0	76 944
Opolskie	355	109	464	2,9	83 189
Podkarpackie	925	163	1 088	3,0	64 305
Podlaskie	482	144	626	1,2	66 516
Pomorskie	426	245	671	3,7	98 708
Śląskie	449	253	702	6,6	64 438
Świętokrzyskie	551	156	707	1,4	49 414
Warmińsko-mazurskie	271	131	402	4,3	76 227
Wielkopolskie	1 783	465	2 248	4,5	83 146
Zachodniopomorskie	382	166	548	1,2	68 061
Ogółem	12 406	3 756	16 162	2,7	81 085

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i ARiMR.

Tabela 2.5. Charakterystyka gospodarstw rolnych i ich uczestnictwo w schemacie 2.3., „Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Średnia powierzchnia gospodarstw indywidualnych (w ha)		Ciągniki rolnicze (na 100 ha użytków rolnych)		Udział województw w produkcji towarowej rolnictwa w 2004 r. (w cenach stałych z 2003 r.)	Wartość skupu produktów rolnych (w zł/ha użytków rolnych)		Liczba gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 8 ESU		Liczba złożonych wniosków na 1000 gospodarstw produkujących głównie na rynek	Średnia powierzchnia gospodarstw objętych schematem 2.3. (w ha)	Przeciętne dotacje z programu SAPARD (w zł)
	2002	2005	2002	2005		2002	2005	2002	2005			
	Dolnośląskie	5,81	6,37	7,1		7,6	5,3	1 378	1 549			
Kujawsko-pomorskie	8,55	9,19	8,2	9,0	7,9	1 991	2 679	25 235	25 173	15,6	61,45	40 461
Lubelskie	4,91	5,09	10,4	11,7	7,5	1 212	1 556	15 198	19 317	12,0	43,44	39 958
Lubuskie	5,86	7,77	5,9	5,4	2,2	1 175	1 523	3 062	3 754	14,0	79,49	41 869
Łódzkie	5,38	5,73	10,4	11,8	8,6	1 582	2 353	17 751	19 220	9,1	17,88	42 676
Małopolskie	2,03	2,12	14,6	16,8	4,4	799	1 132	4 044	4 109	17,9	11,01	41 143
Mazowieckie	5,93	6,37	8,7	10,0	14,9	1 299	2 056	34 842	40 220	21,1	17,81	42 383
Opolskie	5,42	6,21	9,7	10,6	3,5	1 570	1 931	7 358	7 617	9,0	76,52	37 390
Podkarpackie	2,36	2,45	13,8	15,7	2,9	656	820	1 869	3 451	5,9	56,34	39 432
Podlaskie	9,27	9,68	7,9	9,0	5,6	1 540	2 267	20 961	22 502	2,4	24,09	35 100
Pomorskie	9,16	9,71	6,1	6,9	4,0	926	1 354	9 219	10 255	24	98,77	42 330
Śląskie	1,94	2,25	10,8	12,2	3,0	939	1 516	4 255	4 810	7,4	19,79	41 705
Świętokrzyskie	3,58	4,04	12,0	14,3	3,8	773	1 221	5 327	5 842	24,6	19,37	37 213
Warmińsko-mazurskie	11,14	12,65	4,9	5,6	5,6	1 579	1 969	12 850	13 539	10,9	110,23	44 409
Wielkopolskie	7,58	8,22	9,0	9,6	15,9	2 298	3 302	41 998	41 872	15,5	39,13	43 807
Zachodniopomorskie	9,61	11,56	4,5	4,6	4,9	1 136	1 411	5 886	6 700	12,0	71,63	40 404
Ogółem	5,01	5,55	9,0	10,1	100,0	1 394	1 945	218 297	237 338	14,2	37,08	41 224

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i ARiMR.

Tabela 3.1. Stan sieci wodociągowej na obszarach wiejskich w 2002 i 2005 roku oraz efekty inwestycji w rozwój sieci wodociągowej współfinansowanych ze schematu 3.1. „Zaopatrzenie ludności wiejskiej w wodę wraz z uzdatnianiem” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Liczba przyłączy wodociągowych przypadających na 100 gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha		Długość sieci wodociągowej (w km)		Gęstość sieci wodociągowej (w km na 100 km ²)		Efekty realizacji inwestycji dofinansowanych środkami SAPARD		
	stan na 31.12.2002	stan na 31.12.2005	2002	2005	2002	2005	długość zbudowanej sieci wodociągowej (w km)	wykonane przyłącza wodociągowe	wykonane stacje uzdatniania wody
DoInośląskie	84	100	9 085	9 965	51	56	250	2 514	7
Kujawsko-pomorskie	91	104	16 699	17 767	97	104	273	1 710	18
Lubelskie	75	85	13 842	15 465	57	64	725	6 751	9
Lubuskie	70	76	3 568	4 070	27	30	268	3 098	3
Łódzkie	91	102	15 786	16 819	92	98	396	3 306	14
Małopolskie	41	49	13 063	12 472	97	92	361	4 804	14
Mazowieckie	65	77	22 164	26 287	66	79	1 203	10 009	19
Opolskie	107	135	5 402	5 697	62	66	109	1 085	1
Podkarpackie	48	59	10 576	11 282	63	67	291	4 467	8
Podlaskie	63	79	8 267	9 562	43	50	506	2 372	13
Pomorskie	74	88	8 251	9 062	48	53	215	1 508	16
Śląskie	69	80	9 029	9 462	106	111	169	2 698	4
Świętokrzyskie	75	93	8 773	9 675	79	88	506	5 995	9
Warmińsko-mazurskie	68	74	8 858	10 618	38	45	527	2 248	11
Wielkopolskie	103	116	21 803	23 068	77	81	416	3 187	33
Zachodniopomorskie	73	96	5 819	6 256	27	29	131	1 029	8
Ogółem	71	83	180 984	197 527	62	68	6 345	56 781	187

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z systemu monitoringu ARiMR oraz GUS i MRiRW.

Tabela 3.2. Inwestycje w rozwój sieci wodociągowej na obszarach wiejskich z uwzględnieniem wydatków samorządowych i dotacji ze schematu 3.1. „Zaopatrzenie ludności wiejskiej w wodę wraz z uzdatnianiem” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Nakłady inwestycyjne na rozwój sieci wodociągowej na obszarach wiejskich ogółem (w tys. zł)	Nakłady inwestycyjne samorządów na rozwój sieci wodociągowej na obszarach wiejskich gmin (w tys. zł)	Dotacje SAPARD (w tys. zł na projekt)	Udział środków SAPARD w nakładach inwestycyjnych ogółem na rozwój sieci wodociągowej na obszarach wiejskich (w procentach)	Wartość inwestycji współfinansowanych środkami SAPARD (w zł na mieszkańca)	Wartość dotacji SAPARD (w zł na mieszkańca)	Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD przypadająca na jedną gminę wiejską lub miejsko-wiejską	Liczba użytkowników przedsięwzięcia zrealizowanego ze środków schematu 3.1.	Udział użytkowników przedsięwzięcia w liczbie mieszkańców terenów wiejskich (w procentach)
Dolnośląskie	183 344	70 030	21 752	12	55,2	26,1	0,56	56 381	6,8
Kujawsko-pomorskie	846 306	763 545	14 855	2	32,5	18,8	0,53	60 199	7,6
Lubelskie	135 982	68 296	30 833	23	42,7	26,5	0,47	182 123	15,6
Lubuskie	74 076	47 243	17 850	24	84,8	49,5	0,73	30 095	8,3
Łódzkie	129 508	62 549	16 481	13	33,2	18,1	0,50	54 545	6,0
Małopolskie	126 637	64 925	24 659	19	26,5	15,0	0,49	125 571	7,7
Mazowieckie	503 200	201 835	46 166	9	45,6	25,4	0,59	175 477	9,7
Opolskie	39 850	21 896	6 431	16	23,3	12,9	0,50	20 589	4,1
Podkarpackie	89 993	44 081	16 816	19	23,4	13,5	0,33	100 943	8,1
Podlaskie	104 894	52 117	21 317	20	70,2	43,4	0,79	51 393	10,5
Pomorskie	76 419	45 961	13 926	18	33,9	19,6	0,89	45 859	6,4
Śląskie	67 001	30 326	13 906	21	27,9	13,9	0,44	77 956	7,8
Świętokrzyskie	103 618	53 968	28 889	28	75,7	41,2	0,90	296 165	42,2
Warmińsko-mazurskie	129 221	67 071	22 805	18	61,1	40,0	1,01	42 791	7,5
Wielkopolskie	144 018	71 970	27 079	19	33,1	18,8	0,53	121 050	8,4
Zachodniopomorskie	61 949	34 619	11 916	19	42,0	22,9	0,67	25 456	4,9
Ogółem	2 816 016	1 700 432	335 688	12	40,4	22,8	0,59	1 466 593	10,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z systemu monitoringu ARiMR i GUS

Tabela 3.3. Stan sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich według województw w 2002 i 2005 roku oraz efekty inwestycji w rozwój sieci wodociągowej współfinansowanych ze schematu 3.2. „Odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych” programu SAPARD według województw

Województwo	Udział gospodarstw podłączonych do sieci kanalizacyjnej w liczbie gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha (w procentach)		Długość zbiorczej sieci kanalizacyjnej		Efekty realizacji inwestycji dofinansowanych środkami SAPARD			Gęstość sieci kanalizacyjnej (w km na 100 km ²)	
	stan na 31.12.2002	stan na 31.12.2005	stan na 31.12.2002	stan na 31.12.2005	długość zbudowanej sieci kanalizacyjnej (w km)	liczba wykonanych przykanalików	liczba wykonanych zbiorczych oczyszczalni ścieków	2002	2005
Dolnośląskie	9,3	13,2	2 001	2 790	332	4 540	5	11,3	15,7
Kujawsko-pomorskie	5,0	6,6	1 686	2 563	454	5 562	17	9,8	15,0
Lubelskie	3,2	4,9	1 039	1 403	261	5 249	14	4,3	5,8
Lubuskie	2,2	4,3	822	784	173	2 334	2	6,2	5,9
Łódzkie	2,8	5,2	680	1 099	145	2 706	11	4,0	6,4
Małopolskie	3,7	6,1	2 962	3 697	769	11 679	24	22,0	27,3
Mazowieckie	2,8	4,2	1 513	2 422	278	5 594	18	4,5	7,3
Opolskie	5,9	12,6	560	1 067	161	3 569	0	6,5	12,3
Podkarpackie	9,7	17,2	4 210	6 938	1 610	18 177	25	25,0	41,3
Podlaskie	4,1	7,0	616	841	93	2 361	9	3,2	4,4
Pomorskie	7,3	11,1	1 982	2 971	353	4 304	13	11,5	17,3
Śląskie	3,9	6,2	1 384	2 240	346	7 720	12	16,2	26,2
Świętokrzyskie	3,9	6,8	949	1 348	290	4 211	7	8,6	12,2
Warmińsko-mazurskie	3,0	5,1	1 445	2 236	226	1 547	9	6,1	9,5
Wielkopolskie	4,9	8,9	2 172	3 846	580	12 095	19	7,7	13,6
Zachodniopomorskie	6,2	10,1	1 845	2 436	292	2 412	7	8,6	11,3
Ogółem	4,7	7,8	25 866	38 681	6 363	94 060	192	8,9	13,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych systemu monitoringu ARiMR oraz GUS i MRiRW.

Tabela 3.4. Inwestycje w rozwój sieci drogowej na obszarach wiejskich z uwzględnieniem wydatków samorządowych i dotacji ze schematu 3.4. „Drogi gminne i powiatowe na obszarach wiejskich” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Nakłady inwestycyjne ogółem (w tys. zł)	Nakłady inwestycyjne samorządów gminnych (w tys. zł)	Dotacje SAPARD (w tys. zł na projekt)	Udział środków SAPARD w inwestycjach ogółem (w procentach)	Wartość inwestycji współfinansowanych środkami SAPARD (w zł na mieszkańca)	Wartość dotacji SAPARD (w zł na mieszkańca)	Udział środków SAPARD w inwestycji (w procentach)	Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD na jedną gminę wiejską i miejsko-wiejską
Dolnośląskie	361 911	100 406	48 206	13,3	120,7	57,8	47,89	0,76
Kujawsko-pomorskie	791 627	449 694	59 424	7,5	126,7	75,1	59,24	0,99
Lubelskie	208 571	46 198	60 061	28,8	83,4	51,5	61,81	0,55
Lubuskie	195 342	111 681	27 190	13,9	139,7	75,3	53,91	0,74
Łódzkie	235 604	85 854	32 115	13,6	62,4	35,2	56,40	0,44
Małopolskie	547 399	152 065	112 805	20,6	123,2	68,8	55,90	1,17
Mazowieckie	549 984	191 296	54 326	9,9	52,9	29,9	56,56	0,45
Opolskie	216 685	73 935	28 468	13,1	127,2	57,2	45,00	0,79
Podkarpackie	550 618	174 747	129 949	23,6	194	104,0	53,64	1,31
Podlaskie	98 851	26 766	23 088	23,4	76,4	47,0	61,51	0,64
Pomorskie	338 918	103 343	43 695	12,9	102,4	61,4	59,91	1,31
Śląskie	460 093	142 393	80 385	17,5	166,3	80,5	48,43	1,21
Świętokrzyskie	246 637	65 784	47 581	19,3	111,9	67,8	60,54	0,84
Warmińsko-mazurskie	185 246	53 122	29 171	15,7	87,0	51,2	58,86	0,87
Wielkopolskie	641 338	199 948	105 556	16,5	132,2	73,4	55,56	1,30
Zachodniopomorskie	235 283	70 871	37 710	16,0	122,4	72,4	59,21	0,72
Ogółem	5 864 107	2 048 103	919 730	15,7	113,4	62,6	55,17	0,86

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z systemu monitoringu ARiMR oraz GUS.

Tabela 3.5. Długość i gęstość dróg gminnych i powiatowych na terenach pozamiejskich 2002 i 2005 roku oraz efekty inwestycji współfinansowanych środkami programu SAPARD według województw w latach 2002-2005

Województwo	Długość dróg powiatowych i gminnych (w km)		Powierzchnia obszarów wiejskich (w km ²)		Gęstość dróg gminnych i powiatowych na obszarach wiejskich (w km na 100 km ²)		Długość wybudowanych i zmodernizowanych ze środków programu SAPARD dróg gminnych i powiatowych (w km)
	2002	2005	2002	2005	2002	2005	
	Dolnośląskie	10 851	10 454	17 782	17 747	61,02	
Kujawsko-pomorskie	9 469	9 482	17 143	17 143	55,24	55,31	175
Lubelskie	13 011	13 211	24 151	24 157	53,87	54,69	275
Lubuskie	4 371	4 451	13 364	13 354	32,71	33,33	63
Łódzkie	11 127	11 534	17 097	17 097	65,08	67,46	287
Małopolskie	15 836	15 974	13 450	13 532	117,74	118,05	354
Mazowieckie	18 890	19 163	33 450	33 404	56,47	57,37	617
Opolskie	5 457	5 497	8 666	8 650	62,97	63,55	46
Podkarpackie	9 971	9 781	16 872	16 786	59,10	58,27	429
Podlaskie	7 515	7 616	19 277	19 270	38,98	39,52	313
Pomorskie	6 743	6 765	17 205	17 203	39,19	39,32	93
Śląskie	9 674	9 562	8 557	8 543	113,05	111,93	187
Świętokrzyskie	8 336	9 058	11 037	11 054	75,53	81,94	761
Warmińsko-mazurskie	8 481	7 833	23 609	23 596	35,92	33,20	99
Wielkopolskie	16 506	16 903	28 345	28 337	58,23	59,65	425
Zachodniopomorskie	7 907	7 611	21 538	21 527	36,71	35,36	65
Ogółem	164 145	164 895	291 543	291 400	56,30	56,59	4 321

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z systemu monitoringu ARiMR, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi i GUS.

Tabela 3.6. Inwestycje w rozbudowę i modernizację sieci dróg pozamiejskich oraz wartość inwestycji i dotacji w gminach objętych programem SAPARD w 2002 i 2005 roku według województw

Województwo	Nakłady inwestycyjne na drogi gminne i powiatowe ogółem (w tys. zł)	Nakłady inwestycyjne samorządów gmin i powiatów (w tys. zł)	Liczba wniosków złożonych w programie SAPARD przypadająca na jedną gminę wiejską lub miejsko-wiejską	Całkowita wartość dotacji SAPARD (w tys. zł)	Udział środków SAPARD w nakładach inwestycyjnych na drogi powiatowe i gminne na terenach wiejskich ogółem (w procentach)	Wartość inwestycji współfinansowanych środkami SAPARD (w zł na mieszkańca)	Wartość dotacji SAPARD (w zł na mieszkańca)
Dolnośląskie	211 539	137 287	1,1	20 327	9,6	56,6	24,4
Kujawsko-pomorskie	303 494	199 857	1,4	38 527	12,7	94,9	48,7
Lubelskie	1 174 872	238 084	1,4	68 463	5,8	98,7	58,7
Lubuskie	121 544	69 578	0,9	15 937	13,1	92,8	44,2
Łódzkie	443 279	328 946	1,6	57 041	12,9	121,0	62,5
Małopolskie	605 668	353 220	1,6	53 829	8,9	58,4	32,9
Mazowieckie	1 010 042	704 164	1,3	81 073	8,0	79,9	44,7
Opolskie	744 435	651 120	0,8	9 155	1,2	37,3	18,4
Podkarpackie	610 560	268 954	1,9	70 972	11,6	112,6	56,8
Podlaskie	419 456	236 720	1,9	40 595	9,7	153,9	82,6
Pomorskie	345 532	250 081	1,2	23 234	6,7	66,9	32,6
Śląskie	884 579	617 058	1,6	39 976	4,5	78,6	40,1
Świętokrzyskie	344 042	208 295	2,0	43 373	12,6	103,0	61,8
Warmińsko-mazurskie	251 136	130 749	0,7	22 506	9,0	73,2	39,5
Wielkopolskie	603 202	401 584	1,5	81 523	13,5	111,4	56,7
Zachodniopomorskie	187 716	86 545	0,6	12 628	6,7	52,2	24,3
Ogółem	8 261 096	4 882 242	1,4	679 161	8,2	87,4	46,2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z systemu monitoringu ARiMR i GUS.

Tabela 4.1. Liczba złożonych wniosków oraz struktura realizowanych inwestycji ze schematu 4.1.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Liczba złożonych wniosków o pomoc	Struktura wspieranych kierunków działalności gospodarczej (w procentach):					
		usługi dla gospodarstw rolnych	drobna wytwórczość, usługi dla ludności, rzemiosło i rękodzielnictwo	usługi turystyczne (w tym agroturystyka)	usługi transportowe	rachunkowość, doradztwo lub usługi informatyczne	pozostałe
Dolnośląskie	169	1,4	4,1	87,7	6,8	0,0	0,0
Kujawsko-Pomorskie	98	30,1	1,4	52,1	9,6	4,1	2,7
Lubelskie	184	28,8	7,2	53,2	6,5	0,7	3,6
Lubuskie	84	15,7	5,9	58,8	13,7	0,0	5,9
Łódzkie	126	13,3	6,7	51,1	17,8	5,6	5,6
Małopolskie	217	6,1	8,0	63,2	16,0	3,1	3,7
Mazowieckie	169	11,0	8,8	50,5	23,1	4,4	2,2
Opolskie	62	31,9	10,6	29,8	14,9	4,3	8,5
Podkarpackie	252	9,7	2,8	78,8	5,5	1,8	1,4
Podlaskie	347	4,1	6,7	82,9	4,7	1,0	0,5
Pomorskie	207	3,4	4,1	78,8	7,5	2,1	4,1
Śląskie	122	14,9	10,3	63,2	8,0	1,1	2,3
Świętokrzyskie	129	10,1	4,3	69,6	11,6	2,9	1,4
Warmińsko-Mazurskie	233	7,2	2,6	83,0	5,9	0,7	0,7
Wielkopolskie	182	12,8	4,1	67,6	9,5	2,7	3,4
Zachodniopomorskie	112	7,4	7,4	81,5	3,7	0,0	0,0
Ogółem	2 693	11,5	5,6	68,8	9,5	2,1	2,6

Źródło: Dane systemu monitoringu ARiMR.

Tabela 4.2. Finansowanie inwestycji ze schematu 4.1. „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu na obszarach wiejskich” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Wartość inwestycji ogółem (w tys. zł)	Koszty kwalifikowane ogółem (w tys. zł)	Środki własne (w tys. zł)	Wysokość dotacji SAPARD (w tys. zł na projekt)	Udział środków SAPARD w wartości inwestycji (w procentach)	Przeciętna wartość dotacji (w zł)	Udział przedsięwzięć w gminach sklasyfikowanych według dochodu na mieszkańca (w procentach)		
							do 75% średniej krajowej	powyżej 75% i nie więcej niż 100% średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
Dolnośląskie	2 871	2 388	1 302	1 086	37,83	33 338	64,4	27,4	8,2
Kujawsko-pomorskie	4 873	4 317	2 355	1 962	40,26	35 907	65,8	21,9	12,3
Lubelskie	7 778	7 038	3 776	3 262	41,93	31 741	95,0	4,3	0,7
Lubuskie	3 698	3 020	1 613	1 407	38,05	35 390	49,0	25,5	25,5
Łódzkie	4 497	3 698	1 945	1 754	39,00	31 666	63,3	25,6	11,1
Małopolskie	9 984	8 897	4 805	4 092	40,98	32 090	87,7	9,8	2,5
Mazowieckie	6 085	5 167	2 820	2 346	38,56	34 428	72,5	16,5	11,0
Opolskie	1 789	1 473	789	685	38,28	29 968	51,1	42,6	6,4
Podkarpackie	12 041	10 593	5 660	4 933	40,97	29 921	77,9	12,4	9,7
Podlaskie	8 422	7 068	3 783	3 285	39,01	30 399	62,2	25,4	12,4
Pomorskie	7 954	6 796	3 676	3 120	39,22	33 158	66,4	23,3	10,3
Śląskie	5 789	5 003	2 787	2 216	38,28	35 666	69,0	20,7	10,3
Świętokrzyskie	4 085	3 552	1 828	1 724	42,21	31 963	82,6	11,6	5,8
Warmińsko-mazurskie	7 847	6 557	3 445	3 112	39,66	33 128	54,2	32,0	13,7
Wielkopolskie	8 020	6 772	3 858	2 914	36,33	34 624	59,5	26,4	14,2
Zachodniopomorskie	3 271	2 786	1 483	1 304	39,86	34 479	44,4	37,0	18,5
Ogółem	99 004	85 125	45 925	39 202	39,60	32 992	69,1	20,8	10,1

Źródło: Dane systemu monitoringu ARiMR.

Tabela 4.3. Liczba złożonych wniosków oraz struktura realizowanych inwestycji ze schematu 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich” programu SAPARD według województw w latach 2002-2005

Województwo	Liczba złożonych wniosków o pomoc	Struktura wspieranych kierunków działalności gospodarczej (w procentach):						
		usługi dla gospodarstw rolnych	drobna wytwórczość, usługi dla ludności, rzemiosło i rękodzielnictwo	roboty i usługi budowlane oraz instalacyjne	usługi turystyczne	usługi transportowe	pozostałe	
Dolnośląskie	259	6,8	50,0	9,5	10,8	14,9	8,1	
Kujawsko-pomorskie	187	14,9	46,8	5,3	8,5	16,0	8,5	
Lubelskie	237	5,5	56,4	7,3	6,4	23,6	0,9	
Lubuskie	129	8,3	36,1	11,1	8,3	25,0	11,1	
Łódzkie	278	7,0	47,0	12,2	4,3	21,7	7,8	
Małopolskie	437	4,9	44,6	12,1	10,7	23,2	4,5	
Mazowieckie	368	7,6	39,2	9,4	8,2	31,6	4,1	
Opolskie	108	9,3	46,5	14,0	2,3	27,9	0,0	
Podkarpackie	359	1,8	50,4	9,6	10,5	24,6	3,1	
Podlaskie	140	5,1	35,6	3,4	22,0	27,1	6,8	
Pomorskie	257	7,9	35,6	10,9	16,8	22,8	5,9	
Śląskie	316	4,1	45,0	11,2	11,8	21,9	5,9	
Świętokrzyskie	190	4,3	51,1	15,2	10,9	16,3	2,2	
Warmińsko-mazurskie	222	11,0	35,0	6,0	33,0	13,0	2,0	
Wielkopolskie	500	4,4	49,8	12,8	11,4	15,4	6,2	
Zachodniopomorskie	146	7,4	38,9	7,4	29,6	11,1	5,6	
Ogółem	4 133	6,0	45,5	10,3	12,0	21,2	4,9	

Źródło: Dane systemu monitoringu ARiMR.

Tabela 4.4. Finansowanie inwestycji ze schematu 4.2. „Tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Wartość inwestycji ogółem (w tys. zł)	Koszty kwalifikowane ogółem (w tys. zł)	Środki własne (w tys. zł)	Wysokość dotacji SAPARD (w tys. zł)	Udział środków SAPARD w wartości inwestycji (w procentach)	Przeciętna wartość dotacji (w zł na projekt)	Udział przedsięwzięć w gminach sklasyfikowanych według dochodu na mieszkańca (w procentach):		
							do 75% średniej krajowej	powyżej 75% i nie więcej niż 100% średniej krajowej	powyżej średniej krajowej
Dolnośląskie	24 501	18 679	10 203	8 476	34,60	142 649	37,30	44,50	18,20
Kujawsko-pomorskie	29 167	22 876	12 149	10 727	36,78	131 486	61,70	23,30	15,00
Lubelskie	29 509	23 458	12 163	11 295	38,28	135 477	79,50	15,20	5,30
Lubuskie	11 900	9 420	5 079	4 341	36,48	140 819	42,90	44,90	12,20
Łódzkie	32 295	24 775	13 203	11 572	35,83	130 995	66,10	26,40	7,50
Małopolskie	68 631	54 436	29 551	24 885	36,26	133 104	77,70	20,50	1,80
Mazowieckie	57 248	44 947	24 987	19 960	34,87	131 674	67,60	16,20	16,20
Opolskie	11 071	8 873	4 728	4 145	37,44	124 218	49,20	35,40	15,40
Podkarpackie	59 457	46 633	24 960	21 672	36,45	114 077	83,20	11,00	5,90
Podlaskie	16 801	12 890	6 874	6 016	35,80	125 111	71,80	21,20	7,10
Pomorskie	28 953	23 212	12 842	10 370	35,82	124 413	62,40	17,70	19,90
Śląskie	48 776	38 912	20 569	18 343	37,61	129 419	59,00	22,90	18,10
Świętokrzyskie	26 943	21 060	11 689	9 371	34,78	128 999	83,20	13,40	3,40
Warmińsko-mazurskie	32 312	23 944	12 879	11 066	34,25	146 132	52,60	37,00	10,40
Wielkopolskie	81 582	63 158	34 260	28 899	35,42	135 701	55,90	26,90	17,20
Zachodniopomorskie	15 756	12 470	6 662	5 808	36,86	136 677	34,90	34,90	30,10
Ogółem	574 902	449 743	242 798	206 946	36,00	131 935	64,80	23,10	12,10

Źródło: Dane systemu monitoringu ARiMR.

Tabela 4.5. Liczba złożonych wniosków oraz struktura inwestycji realizowanych ze schematu 4.3. „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Liczba złożonych wniosków o pomoc	Struktura wspieranych inwestycji (w procentach):		
		budowa lub remont oraz modernizacja elementów publicznej infrastruktury turystycznej	organizacja i tworzenie komunikacji lokalnej na potrzeby ruchu turystycznego	tworzenie systemów informacji turystycznej w gminach lub związkach międzygminnych oraz promocja walorów gmin w celu zwiększenia ich atrakcyjności turystycznej
Dolnośląskie	35	75,0	0,0	25,0
Kujawsko-pomorskie	43	96,2	0,0	3,8
Lubelskie	54	80,5	12,2	7,3
Lubuskie	22	76,5	23,5	0,0
Łódzkie	36	88,0	12,0	0,0
Małopolskie	131	86,0	5,8	8,1
Mazowieckie	17	83,3	16,7	0,0
Opolskie	21	58,3	16,7	25,0
Podkarpackie	65	85,7	6,1	8,2
Podlaskie	33	78,6	14,3	7,1
Pomorskie	49	82,8	10,3	6,9
Śląskie	35	68,0	24,0	8,0
Świętokrzyskie	31	76,2	0,0	23,8
Warmińsko-mazurskie	30	73,3	6,7	20,0
Wielkopolskie	45	81,0	9,5	9,5
Zachodniopomorskie	31	87,5	0,0	12,5
Ogółem	678	81,9	8,9	9,2

Źródło: Dane systemu monitoringu ARiMR.

Tabela 4.6. Finansowanie inwestycji ze schematu 4.3. „Publiczna infrastruktura turystyczna na obszarach wiejskich” programu SAPARD w latach 2002-2005 według województw

Województwo	Wartość inwestycji ogółem (w tys. zł)	Koszty kwalifikowane ogółem (w tys. zł)	Środki własne (w tys. zł)	Wysokość dotacji SAPARD (w tys. zł)	Udział środków SAPARD w wartości inwestycji (w procentach)	Udział środków SAPARD w kosztach kwalifikowanych (w procentach)	Średnia wielkość dotacji (w zł na projekt)
Dolnośląskie	2 181	2 065	1 317	748	34,30	36,22	70 825
Kujawsko-pomorskie	5 388	4 913	3 083	1 830	33,96	37,24	72 024
Lubelskie	7 843	6 891	3 738	3 153	40,20	45,75	79 265
Lubuskie	4 482	3 568	2 031	1 538	34,31	43,09	91 734
Łódzkie	4 734	3 952	1 991	1 961	41,42	49,62	117 163
Małopolskie	14 609	13 322	7 004	6 318	43,25	47,43	78 992
Mazowieckie	1 168	1 101	602	498	42,68	45,28	83 062
Opolskie	1 987	1 812	925	887	44,63	48,95	73 903
Podkarpackie	9 879	8 508	4 645	3 863	39,10	45,41	79 556
Podlaskie	1 983	1 434	828	606	30,58	42,28	48 711
Pomorskie	6 078	5 312	3 121	2 191	36,05	41,24	79 336
Śląskie	4 292	3 760	2 198	1 563	36,41	41,56	74 104
Świętokrzyskie	4 177	3 815	2 031	1 784	42,71	46,76	86 431
Warmińsko-mazurskie	1 588	1 492	832	660	41,54	44,21	50 452
Wielkopolskie	4 673	4 235	2 418	1 817	38,89	42,90	92 636
Zachodniopomorskie	2 945	2 304	1 293	1 011	34,32	43,88	71 816
Ogółem	78 007	68 484	38 057	30 428	39,01	44,43	78 126

Źródło: Dane systemu monitoringu ARiMR.